Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XXXVII

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1944

Ved Henvendelse til Odensegade 2, Aarhus,
kan vore Medlemmer købe

Skriftprøver
fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarhundrede. Udg. af Dr. *Holger Hjelholt*,
til Favørpris 2 Kr. 75 Øre.

E. Kroman:
Skriftens Historie i Danmark
fra Reformationen til Nutiden,
til Favørpris 3,60 Kr.

Danmarks Riges Breve (Rigsudgaven)
til Favørpris 8 Kr. pr. Bind.

Øm Klosters Krønike
ved *Jørgen Olrik.*
2. Udg. 1932. 2 Kr. 50 Øre.

Biskop Gunners Levned
ved *Hans Olrik.*
2. Udg. 1938. 50 Øre.

C. M. Smidt og *Kr. Isager:*
Øm Kloster.
3. forøgede Udg. 1942. 1 Kr. 50 Øre.

J. Lind:
Klosterhaven i Øm
2. Udg. 1937. 50 Øre.

AARHUS STIFTS

AARBØGER

XXXVII

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND FOR AARHUS STIFT

XXXVII

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1944

REDAKTIONSUDVALG:
Aktuar *A. Blichfeldt-Pelersen.*
Professor, Dr. phil. *C. O. Bøggild-Andersen.*
Lektor *Jens Clausen.*
Bibliotekar *Ejler Haugsted,* Formand.
Lektor *Lauge Jørgensen.*

Paa Titelbladet er gengivet Biskop Jens Iversøn Langes Sigil. Omskrift: ſ' iohannis dei gracia epiſcopi aruſienſis. St. Clemens med Korsstav i den højre og Anker i den venstre Haand. — Forneden Bispens Vaabenskjold med de tre Roser.

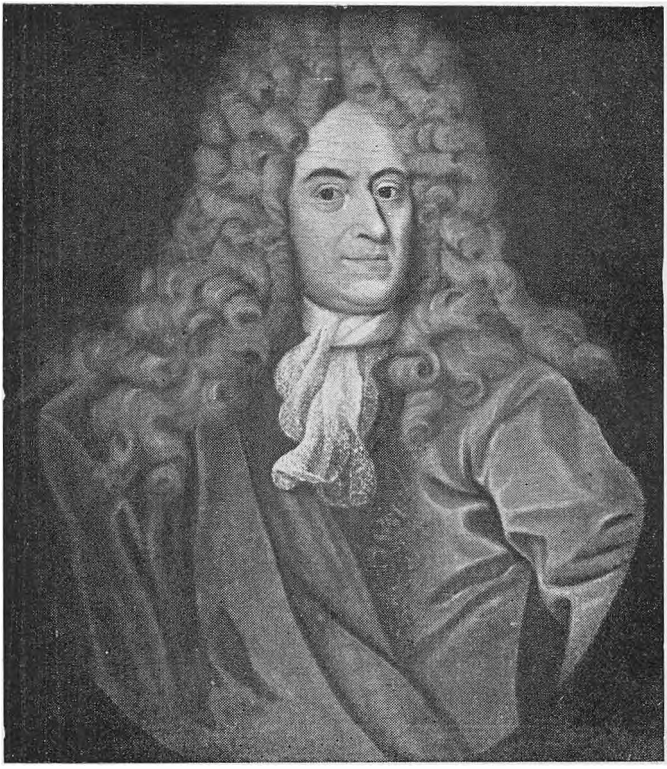

Ole Christensen Rømer.

Billedet findes i Astronomisk-historisk Samling paa Rundetaarn, men var tidligere ophængt i Kobenhavns Politikammer. Kunsthistorikeren Høyen ansaa dette Billedc for at være et originalt Maleri.

Ole Rømers Herkomst og hans Barndomsaar i Aarhus.

Af A. Blichfeldt-Petersen og C. J. T. Thomsen.

I 300-Aaret for Ole eller Oluf Christensen Rømers Fødsel kan det have sin Interesse at fremdrage, hvad der kan oplyses om denne Aarhus Bys berømteste Søns Fødested og Herkomst samt hans Navns Oprindelse.

Det har hidtil været antaget, at Ole Rømers Fader hed Christen Olsen Rømer, og at han var Handelsmand i Aarhus, men der findes ingen Personer i Aarhus Borgerskabsprotokol i Tiden fra 1600—1700 af dette Navn og heller ikke af Navnet Christen Olsen eller Olufsen.

Af bevarede Arkivalier fra den Tid, der kan have Betydning for Problemets Løsning, findes kun nogle Fortegnelser over Skattemandtal fra 1641, 1642, 1650 og 1651[1]). En Gennemgang af disse Fortegnelser viser, at der ved Mindet i to Ejendomme[2]), som vist tilsammen bestod af 6 mindre Ejendomme (nuværende Matrikel-Numre 829—834 eller Havnegade 36—46 og Revet 3—15, fornylig ændret til Aaboulevard 6—16) boede følgende Personer i de nævnte Aar:

1641	1642
Søren Olufsen	Søren Olufsen
Maren Pinds	Maren Pinds
Niels Knie	Anders Andersen
Jacob Jacobsen	»ung« Christen Pedersen
Søren Skrædder	Jacob Jacobsen
Søren Dyngby	Christen Jensen, Baadsmand, død i 1642
	Thomas Nielsen
	Mikkel Løng hos ham

[1]) En Pakke Nr. 579 med forskellige Skatter 1612—63 i Aarhus Raadstuearkiv i Landsarkivet, Viborg.

[2]) Nr. 18 og 19 i Aarhus Stifts Aarbog 1933, Side 164 og 1940, Side 83.

1650	1651
»lille« Søren Olufsen, Skipper	»lille« Søren Olufsen
Maren Mortensdatter Pinds	Maren Pinds
Christen Pedersen Riber	Christen Pedersen Thybo
Christen Pedersen Rømer	Christen Pedersen Rømer
Thomas Nielsen	Thomas Nielsen

Af Personerne fra 1641 er Niels Knie og Søren Dyngby forsvundet og i Stedet for er i 1642 indflyttet Anders Andersen, Thomas Nielsen, Mikkel Løng, Christen Jensen, som døde i Aarets Løb, og »ung« Christen Pedersen. Denne sidste maa være identisk med den Christen Pedersen, født paa Rømø, der tog Borgerskab den 24. Marts 1642 som Skipper. Da der som hans Nabo optræder en Person i 1650 med samme Navn (han tog ikke Borgerskab og maa have forladt Byen efter kort Tids Forløb) og en anden i 1651, har Beboerne, hvad ikke var ualmindeligt paa den Tid, givet dem Tilnavn efter deres Fødested. Saaledes kom Christen Pedersen fra Rømø til at hedde Christen Rømøer, som senere er blevet til Rømer. I Mandtalslisterne for 1650 og 51 kaldes han, som det ses foran, Christen Pedersen Rømer.

Det var en hel lille Koloni af Rømøboere, som flyttede til Aarhus omtrent paa samme Tid. Den førstankomne var Jacob Jacobsen, der allerede i 1640 boede i samme Ejendom (eller maaske Naboejendommen), i hvilken Christen Pedersen tog Bopæl i 1642, og samtidig ankom Baltser Hansen, der boede paa Skolegade ikke ret langt fra Oluf Storms Hus, som om lidt vil blive omtalt.

Jacob Jacobsen, født paa Rømø, tog Borgerskab i Aarhus som Skipper den 14. Marts 1641; paa Skattelisterne for 1650—51 findes han boende paa Mindet syd for Aaen. I 1649 og 1654 blev to af hans Børn begravede.

Baltser Hansen, født i Sønderhavet paa Rømø, tog Borgerskab den 15. Januar 1646, altsaa først fire Aar efter sin Ankomst til Byen. Han blev begravet den 7. Januar 1655 og »Baltzers Quinde« d. v. s. hans Hustru blev begravet den 13. Februar 1655[1]).

Det maa formodes, at der imellem de tre Mænd fra

[1]) Aarhus Domkirkes Regnskabsbog.

Rømø, hvoraf de to angives at være Skippere og den tredje vel sagtens ogsaa har været det (Borgerskabsprotokollen oplyser intet derom), har været Slægtskab eller Venskab, og at de har ydet hinanden Bistand i deres Virksomhed.

Christen Pedersen Rømer giftede sig sikkert kort Tid efter at have taget Borgerskab — hvilket iøvrigt var ret almindeligt — med Anna Olufsdatter Storm, som dengang var ca. 30 Aar gammel, idet hun var født ca. 1611 og var Datter af Oluf Storm, som boede skraas over for Rømers Bopæl.

Der var i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede to Borgere i Aarhus med Navnet Oluf Storm, og de er blevet slaaet sammen til een Person af forskellige Aarhus Forskere. Den ene var Oluf Michelsen Storm, som tog Borgerskab den 13. Januar 1615 og som døde i August 1618. Hans Broder var utvivlsomt Hans Michelsen Storm, f. ca. 1596 i Halling i Hads Herred, der tog Borgerskab den 27. Januar 1625, og døde 21. Maj 1659. Oluf Michelsen Storm var gift med Benedicte Rasmusdatter, som giftede sig 2. Gang med Anders Terkelsen, der var født i Beder og tog Borgerskab 26. Okt. 1615. Anders Terkelsen og Benedicte Rasmusdatter flyttede til København i Aaret 1630, efter at de kejserlige Tropper havde forladt Aarhus[1]).

Den anden Oluf Storm hed Oluf Andersen Storm, og han tog Borgerskab i Aarhus den 18. December 1595. I Borgerskabsprotokollen staar: »Oluf Andersen Storm, Barn-føed i Ondrup i Hads Herred, gjorde Borgered, betalt Jacob Bogfører Byens Kæmner strax sex Daler. Lofende for hand: Oluf Rasmussen, Hans Storm. Aarhus den 18. Decb. 1595.« Han boede paa Broberg i 1612 og maaske ogsaa tidligere, men i 1630 flyttede han til den store Ejendom som laa mellem Skolegade og Aagade (nuværende Skolegade 32—34 og Aaboulevard 18) og som i Grundtaksten af 1682 har Nr. 15[2]). Paa Oluf Storms Tid synes de gamle Bygninger paa Grunden at være blevet nedrevet og en ny Ejendom opført. Imellem denne Grund og Naboejen-

[1]) Personalhistorisk Tidsskrift 2—V—274—78.
[2]) Aa. St. Aa. 1933, Side 164 og 1940, Side 83.

dommen var der et Vandløb eller Væld, som hidtil havde passeret forbi Oluf Storms Dør og videre ned i Aaen, men da Murerne skulde paabegynde Nybygningen, blev det nødvendigt at søge Magistraten om Tilladelse til at føre dette Vandløb tværs over Gaden imellem Nr. 20 og 21 — ifølge Grundtaksten af 1682 — og derfra ud i Bugten. Denne Vandrende har saaledes gaaet omtrent langs med Husrækken af den nordre Side af Mindebrogade. Endnu i 1683 løb Vandet tværs over Skolegade[1]).

Oluf Andersen Storm var gift 1. Gang med Elline Lauridsdatter, som maa være død i 1628 eller 29, idet der var Arveafkald den 29. Oktober 1629[2]). Hendes Broder var Raadmand og Overformynder Frederik Lauridsen, født i Odder, som tog Borgerskab den 21. Juni 1621, blev begravet den 22. Juni 1645[3]) og var gift med Borgmester Jørgen Jørgensen Sommerfeldts Enke Mariche Lauridsdatter, f. i Wittenberg, død 1622 og begravet i Domkirken.

Hvem Oluf Storm var gift med 2. Gang, vides ikke, men hans Søn Laurids Olufsen begravede sin Moder (d. v. s. Stedmoder) den 3. Februar 1660[4]).

Ved Arveafkald 1629 havde Oluf Storm 11 levende Børn, hvoraf 4 var umyndige, og iblandt disse var Anna Olufsdatter. Børnene var som følger (Rækkefølgen er ikke efter Alder):

1. Anders Olufsen. 2. Laurits Olufsen, som tog Borgerskab d. 9. Februar 1643, ejede Ejendom ved Siden af Faderen; begravet d. 14. Sept. 1679; gift m. en Datter af Skipper Søren Olufsen og Anne Johannesdatter[5]). 3. Hans Olufsen, Foged paa Tygestrup (Tyrrestrup?). 4. Mads Olufsen Storm, f. ca. 1610. Student Slagelse 1631, Sognekapellan i Grenaa 1636, pers. Kapellan i Mariager, død ca. 1652[6]). 5. Poul Olufsen. 6. Karen Olufsdatter, gift før Okt. 1629 m.

---

[1]) Aarhus Tingbog 1680—83, Bl. 187—93.
[2]) Aarhus Overformynderiprotokol Pg. 13.
[3]) Aarhus Domkirkes Regnskabsbog.
[4]) Frue Kirkes Regnskabsbog.
[5]) Aa. St. Aa. 1933, Side 163 og 166 og 1935, Side 68.
[6]) Aarhus Byfogedregnskab 26. Juli 1654.

Christen Lauridsen, f. i Resendal, Borgerskab i Aarhus d. 26. August 1630. 7. Margrethe Olufsdatter. 8. Mariche Olufsdatter. 9. »lille« Margrethe Olufsdatter. 10. Else Olufsdatter. 11. Anna Olufsdatter, f. ca. 1611.

Det var saaledes en stor Familie med mange Forbindelser indenfor det aarhusianske Borgerskab, som unge Christen Pedersen kom ind i ved sit Giftermaal med Anna. Foruden Slægten, indbefattende Raadmand Frederik Lauridsen og hans Stedbørn, Sommerfeld'erne, havde Oluf Storm sikkert gennem sin Virksomhed og gennem ca. et halvt Aarhundredes Liv i Aarhus, ogsaa mange Forbindelser, som Christen Pedersen kom i Kontakt med, og naar dertil kommer hans egne Forbindelser med de omtalte Rømø-Skippere og endelig med Ejeren af Ejendom Nr. 18, hos hvem Christen Pedersen boede til Leje i mange Aar, Skipper og Handelsmand Søren Olufsen, saa har man en lille Forestilling om det Milieu, hvori han færdedes og levede imellem Skippere og Handelsfolk. Det at være Skipper var i Almindelighed ensbetydende med at være Handelsmand, og mange Skippere sejlede ikke selv, men havde andre til at føre Skibet.

Omgivet af disse Mennesker indrettede Christen Pedersen og Anna Olufsdatter deres Hjem ca. 1642 i Huset ved Mindet (rimeligvis nuværende Havnegade 40 og Revet 7 (nu Aaboulevard 12)). Façaden af Huset har vendt ud imod Mindet, Aaens Udløb, hvor den egentlige Havn var, og Gaardspladsen vendte ud imod Aarhus Bugten, hvor en Stensætning eller et Bolværk dæmmede op for Bølgeslaget. Huset har sikkert været paa een Etage, som Boderne var almindeligvis kun med to Fag og ikke meget dybere end brede.

Ifølge den da gældende Navneskik, skulde den førstefødte Søn, saafremt Hustruen ikke tidligere havde været gift, opkaldes efter Faderens Fader, den næste Søn efter Moderens Fader. Christen Pedersens ældste Søn skulde saaledes have heddet Peder, og det er muligt, at en Søn af dette Navn var blevet født i 1643.

Den 25. September 1644 fødtes en Søn, og han blev kaldt Oluf efter sin Morfader Oluf Storm og blev sikkert døbt i Domkirken.

Navnene Oluf og Ole brugtes paa den Tid i Flæng.

Det var paa en for Aarhus By lidet lystelig Tid, at vor Bys store Søn Oluf Christensen Rømer blev født; thi Byen var allerede den 16. Januar s. A. blevet besat af Svenskerne under General Torstenson, og »de holdt et saadant Hus hos mig, at jeg næppe forvinder det her i Verden«, siger Rasmus Thestrup i sin Dagbog[1]). Byen blev brandskattet særdeles grundigt, og Byens Borgere maatte som Følge deraf i flere Aar efter Besættelsen betale store Skatter. En Genopbygningstid paa alle Omraader begyndte dog efter Besættelsen, og den har vel sagtens ogsaa kunnet spores i Hjemmet ved Mindet.

Et Par Oplysninger om Ole Rømers Fader og om Begivenheder i Familien skal lige nævnes.

Første Gang han omtales igen, er i den først bevarede Fortegnelse siden 1642, nemlig fra 1646, ifølge hvilken Christen Pedersen havde en Ko til Græsning paa Aarhus Marker.

I de følgende Aar indtil 1650 træffes Christens Navn ikke, men i denne Periode blev Datteren Mette rimeligvis født.

Under et Forsøg, som en Kreds af Borgere gjorde paa at slippe for nogle af de lige nævnte Skattebyrder, blev en Fuldmagt udstedt i Februar 1650 til Rasmus Thestrup og Søren Sørensen, og iblandt disse Underskrifter findes Oluf Storms og Søren Olufsens og under sidstnævnte Christen Pedersens skrevet med hans egen Haand.

Denne Underskrift er sikkert Christen Pedersen Rømers, da han var den eneste Christen Pedersen, som havde Borgerskab i Byen paa den Tid.

Den 14. Marts 1650 begraves Christen Pedersens Barn ved Mindet, og dette kan være den Søn Peder, som burde eksistere ifølge Navneskikken.

Skipper Christen Pedersen Rømer i Spidsen for en Del andre Aarhusborgere købte 1651 en hollandsk Skude »Fortuna«[2]).

---

[1]) Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus. II 324.
[2]) Aarhus gennem Tiderne II 190 og Raadstueprotokol 7/5 1651.

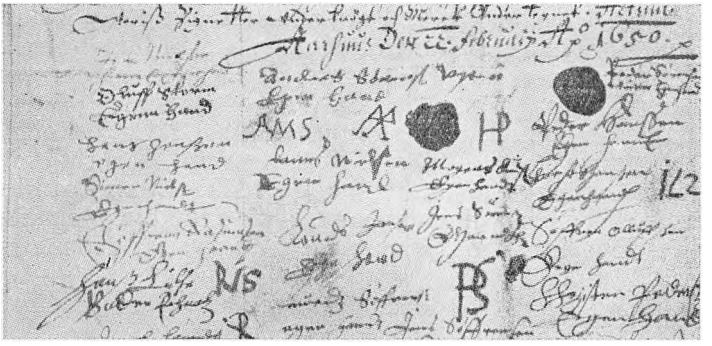

Et Brudstykke af Underskrifterne.
Christian Pedersens Underskrift findes i nederste Hjørne til højre.

Christen Pedersen ved Mindet udstedte i September 1651 et Arveafkald paa Jørgen og Peder Christensens Pichers Vegne[1]).

Om Ole Rømers Barndom vides intet bestemt, men man kan formode, at han har tilbragt den fortrinsvis ved Mindet, i Hjemmet og hos Morfaderen samt paa Kajen imellem de mange Skibe med Ladninger bestaaende af Varer fra Alverdens Lande, iblandt Søfolk, som fortalte ham om fjerne Lande, de store Have og Stjernerne, som viste dem Vej om Natten. Nautiske Instrumenter lærte han at kende og maaske ogsaa at betjene, saa meget mere som hans Fader skal have ejet saadanne tillige med Bøger, som hørte til Navigationen.

Da Ole var 7 Aar, kom der et af Søren Olufsens Skibe fra Lübeck, hvis Fragt kendes, og det kan have sin Interesse at nævne, hvad Skibet indeholdt af forskellige Varer: Stangjern, Lüneburger Salt, Hør, Hamp, Blaar, spansk Salt, Humle, Kringler, Bly, Vitriol, Corduan, Puntlæder, sort og blaat Lærred, Fløjl, Taft og Brokade[2]).

Den 17. April 1654 blev Oles Morfader Oluf Storm

[1]) Aarhus Overformynderiprotokol Bl. 70.
[2]) Aarhus gennem Tiderne I 312.

begravet[1]), og han maa have opnaaet en ret høj Alder, men Morbroderen Laurits Olufsen Storm blev boende i Ejendommen paa Hjørnet af Skolegade, saa der var stadig Tilknytning til Stedet.

Ole Rømer blev en skønne Dag sat i Latinskolen, vel sagtens for at blive Præst ligesom Morbroderen Mads Olufsen Storm, der døde 1652. Denne gamle, ærværdige Skole blev dengang ledet af Rektor, Magister Niels Nielsen Krog, som skal have været en meget lærd Mand.

Om Magister Krog fortælles følgende: »Hans Studium privatissimum var Physica og Medicina. Han skal have været en god Rektor og en god Præst (han var fra 1658 tillige Præst i Vejlby), utrættelig i sine Embeder. Han var den første og den sidste i Chor og i Skole, aarvaagen over det Plantebed, Gud havde betroet ham, bevisede sig en Mester i at lære, en Fader i at straffe, visede aldrig Had og Uforsonlighed, naar de Unge kunde forsee sig, vidste med Lemfældighed at bøje sine Disciples Sind og Hjerter til kierlig Frygt, at saa mange adelige Personer, Professorer, Doctorer, graduerede Personer, Provster, Præster og andre geistlige og verdslige Embedsmænd venerede hans Støv i hans Grav, som den der havde grebet dem under Armene, at de ved Dyd og grundig Lærdom paa Ærens Bierg kunde opstige. Udi hans langvarige Embedsaar havde han fra sin Haand forskikked over 400 til Academiet (d. v. s. Universitetet), endog baade Fader og Søn, saa at de fleste Provster og Præster i Aarhus Stift vare fra ham til Academiet dimitterede, og derfor efter hans Død, som indtraf den 12. August 1685, nød næsten biskoppelig Ære, i det Præsterne i Stiftet deels bare ham og deels fulgte ham til sit Hvilested i Aarhuus Domkirke, da han havde leved i 71 Aar 5 Maaneder 12 Dage, og været i offentlige Embeder ved Academiet, Skolen og Kirken i 50 Aar«[2]).

Da Rektor Krogs private Studium var Fysik, er det ikke utænkeligt, at han har ansporet Ole Rømers Interesse herfor og saaledes været medvirkende Aarsag

[1]) Aarhus Domkirkes Regnskabsbog.
[2]) C. Giessings Jubellærere II 334—5.

til, at Ole Rømer kastede sig over Studiet af Matematik og Astronomi.

De øvrige Lærere ved Skolen[1]) i de Aar, Ole Rømer gik der, var:

Magister Anders Nielsen Regel, Konrektor, død 1661. Magister Hans Jørgensen Rhodius[2]), Hører 1650—60, senere Konrektor. Peder Rasmussen Rytter, Hører 1650—60, senere Præst i Horsens. Knud Christensen Friis[3]), Hører ca. 1654—60, senere Præst i Nordby. Henrik Christensen Blichfeldt[4]), Hører 1660—64, senere Præst ved Frue Kirke i Aarhus. Oluf Christensen Clementin[5]), Hører 1661—65, senere Præst i Koldby. Christen Christensen Thorup, Hører ca. 1661—63, senere Præst i Højbjerg-Elsborg. Jacob Sørensen Smagbier[6]), Hører ca. 1656—62, senere Præst i Linaa. Christen Pedersen Blichfeldt, Hører ca. 1654—61, — begravet 24. Marts 1661 i Frue Kirke.

Det er interessant at gennemgaa denne Fortegnelse; thi Skolens Lærere var næsten alle indbyrdes beslægtede. Friis, H. Blichfeldt, Clementin og Smagbier tilhørte Raadmand Clemen Jensen Smagbiers Slægt, Rektor Krog var gift med en Søster til Christen Blichfeldt, som var Slægtning af H. Blichfeldt og Rhodius var gift med Regels Datter.

Som det fremgaar af Lærerfortegnelsen, var, som altid paa den Tid, alle Lærerne Teologer, og Embedet som Hører var kun en Slags Venteperiode til et Præsteembede. Flere af dem var lærde Mænd, men der vides intet om deres Interesser ud over det teologiske Fag, intet om deres matematiske eller fysiske Kundskaber, saaledes som det vides om Rektor Krog.

I Ole Rømers Skoletid blev Aarhus atter besat af Fjenderne, nemlig af de svenske Tropper i 1657 og derpaa af de saakaldte polske Hjælpetropper. De sidste gjorde vist ligesaa rent Bord efter sig som en Græs-

[1]) H. Friis-Petersen: Personalhistoriske Bidrag til Aarhus Katedralskoles Historie, Side 31—32. Maskinskrevet Manuskript i Statsbiblioteket.
[2]) Aa. St. Aa. 1944, Side 32.
[3]) Aa. St. Aa. 1944, Side 22—24.
[4]) Aa. St. Aa. 1944, Side 25—26.
[5]) Aa. St. Aa. 1943, Side 138.
[6]) Aa. St. Aa. 1943, Side 128.

hoppesværm. Endelig blev den 27. Juli 1659 Byen bombarderet og skudt i Brand af en svensk Flaade. Ved denne Lejlighed brændte alle Skibene i Havnen og en stor Mængde Gaarde og Huse[1]). Ved Mindet var alle Husene afbrændte og en Række af Husene paa Skolegade og Kannikegade ligesaa, og Byen var blevet saa forarmet, at endnu i 1661 betegnedes Ejendommene som øde og afbrændte. Christen Pedersen Rømers Bopæl blev saaledes ogsaa et Offer for Flammerne, hvorfor han vist søgte Husly i en af de nærmeste ikke afbrændte Ejendomme.

Denne Ejendom betegnes som Nr. 27 i Grundtaksten af 1682[2]) (nuværende Skolegade Nr. 21 og 23) og tilhørte i Februar 1661 »gamle« Jens Toftebjergs Enke, som »formedels Armod er frafløtt«. Christen Pedersen Rømer har sandsynligvis købt Ejendommen i September 1661, da der nemlig d. 19. September 1661 udstedes et Pantebrev i Ejendommen til den senere Borgmester Jørgen Juul. Pantebrevets Udfærdigelse maa formodes at have fundet Sted samtidig med Købet. Ejendommen tilhørte i hvert Fald Christen Rømers Enke Anna Olufsdatter i 1666. Hun sælger den atter d. 17. Juni 1675[3]), og den nye Ejer afløser samme Dag ved nyt Pantebrev til Borgmester Juul det gamle Pantebrev af 19. September 1661.

Skolelivet paa Ole Rømers Tid i Aarhus lærde Skole var trods en dygtig Rektor og mange gode Hørere af en noget anden Karakter end i vore Dage. Latin skulde kunnes før noget andet, og det blev terpet ind efter alle Kunstens Regler, Klasserne var altid kolde om Vinteren, og Eleverne maatte derfor oftest opholde sig i Hørernes smaa Værelser. Men Sammenholdet og Kammeratskabet Eleverne imellem var nok det samme omkring Aaret 1660 som i vore Dage. Det kan derfor have sin Interesse at se, hvem der var Ole Rømers samtidige, og af hans Kammerater fra Skolen kendes i hvert Fald hans Studenterkamme-

[1]) Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie II 136 og Aa. St. Aa. 1920, Side 60—73.

[2]) Aa. St. Aa. 1933, Side 165 og 1940, Side 83.

[3]) Aarhus Skøde og Panteprotokol. I Skødet betegnes hun som Enke efter Christen Pedersen Rømer, se iøvrigt Fru Martha Pedersens Artikel i Aarhuus Stiftstidende for 5/10 1937.

rater[1]). Iblandt dem var der 8 Sønner af Aarhusianere, nemlig:

Borger i Aarhus — boende i Naboejendommen paa Mindet (se Side 1 og 2) — Thomas Nielsens Søn 1) Erik Thomsen (Aarhus)[2]), senere Præst i Gern-Skanderup; Biskop Hans Brochmanns Søn 2) Laurence, som døde i Udlandet; Sognepræst ved Frue Kirke Christen Nielsen Friis' Søn 3) Christen[3]), senere Præst i Boddum; Kæmner og Kornmaaler Gregers Nielsens Søn 4) Gregers Gregersen Prytz, senere Præst i V. Tørslev-Svenstrup; Rektor Krogs Søn 5) Niels Nielsen Krog, senere Magister og Præst i Skive; Præst ved Aarhus Hospital Peder Lauridsen Lindenfelds Søn 6) Casper Pedersen Lindenfeld, senere Præst i Borup-Hald; Raadmand Jens Sørensen Winthers Søn 7) Søren Jensen Winther, senere Præst i Aarslev-Hørning; Organist og Hospitalforstander Johan Utrechs Søn 8) Henrik Johansen Utrecht, senere Kapellan i Kristiania. Foruden disse var der endnu 10, hvoraf 4 var Præstesønner, nemlig: Præst i Hobro Jens Olsen Pinds Søn 9) Ole Jensen Pind, senere Præst i Sal-Gullev; Præst i Linaa Palle Wendels Søn 10) Jørgen Pallesen (Wendel) — videre Skæbne ubekendt —; Præst i Feldballe Laurits Nielsen Foghs Søn 11) Niels Lauritsen Fogh, senere Præst i Stærup-Nebel; Præst i Harlev Laurits Sørensens[4]) Søn 12) Jens Lauritsen Harlev, senere Præst i Harlev-Framlev. De øvrige 6 var: 13) Oluf Jensen Holmboe, f. paa Hirtsholmene, senere Præst i Torrild-V.; 14) Gregers Byrgesen, f. i Frederiksstad i Norge, senere Præst i Thanum i Norge; 15) Niels Olesen, som ikke er identificeret; 16) Hans Sørensen (Ørsted), senere Præst ved Sct. Mortens Kirke i Randers; 17) Niels Jensen Jerløs, senere Præst i Grenaa og endelig Raadmand i Horsens Christopher Blymesters Søn 18) Christen Christophersen Blymester, senere Præst ved Budolfi Kirke i Aalborg.

---

[1]) H. Friis-Petersen: Personalh. Bidrag til Aarhus Katedralskoles Historie, Side 145—48.
[2]) Aa. St. Aa. 1944, Side 33.
[3]) Aa. St. Aa. 1944, Side 39.
[4]) Aa. St. Aa. 1921, Side 52—55.

Der var saaledes 19 Studenter, naar Ole Rømer medregnes, som i 1662 blev immatriculerede ved Københavns Universitet. Det siges, at Ole Rømer var den 6. af 16 Studenter fra Aarhus[1]), men det kan ikke være rigtigt, saaledes som det fremgaar af det foran anførte. 2 af de 19 blev indskrevet ved Universitetet den 20. Marts 1662, medens de øvrige 17 — deriblandt Ole Rømer — blev indskrevet den 24. April 1662.

Denne Dato var Ole Rømer altsaa i København og havde dermed forladt sin Barndomsby, Aarhus, og det er tvivlsomt, om han nogen Sinde senere under sit travle Liv kom tilbage til Byen.

Faderens Død indtraf i Tiden mellem Efteraaret 1661 og 1666, men hans Begravelsesdag findes hverken i Domkirkens eller Frue Kirkes Regnskabsbøger, saa det er muligt, at han omkom paa Søen.

Moderen blev boende i Aarhus nogle Aar efter Faderens Død, men flyttede sandsynligvis i 1675, da hun solgte Ejendommen paa Skolegade, til Vordingborg, hvor Ole Rømers Søster Mette var gift med Amtsskriver Anders Aagaard. Moderen blev begravet i Vordingborg Kirke den 21. Februar 1690[2]) — i Kirkebogen staar ud for denne Dato: Anna Olufsdatter Storm, Hr. Amtsskriverens Hustrus Moder, lige ud for Prædikestolen, 79 Aar gammel.

Med Ole Rømers Bortrejse fra Byen som 17-aarig Student blev et Afsnit af hans Liv sluttet, nemlig det, der var henrundet i den dengang lille By, Aarhus med den store friske Bugt. Barndomsaarene og de første Ungdomsaar, og hvad dertil er knyttet, glemmer et Menneske dog aldrig, disse Aar sætter sine Spor for Livet hos alle, og saaledes gik det ogsaa Ole Rømer — et synlig Bevis herpaa findes den Dag i Dag. Som allerede nævnt var Klasseværelserne paa Katedralskolen kolde og uopvarmede om Vinteren; Ole Rømer og hans samtidige led derunder i hele Skoletiden, og for at bøde herpaa skænkede han som ældre fire Kakkelovne til Skolen. Maaske eksisterer en af Pladerne fra disse Kakkelovne; thi en Plade til en Kak-

[1]) Nordisk Universitets Tidsskrift 1860, Side 12.
[2]) Fru Martha Pedersens Artikel i Aarhuus Stiftstidende $^{6}/_{6}$ 1937.

kelovn, som var forsynet med Ole Rømers Initialer, er bevaret og findes i Middelfart — en Afstøbning findes i Ole Rømer Værelset i »den gamle By«s Musæum.

Til Slut skal i korte Træk omtales Ole Rømers Liv. Han studerede først Matematik og Astronomi i København, rejste 1671 til Frankrig, hvor han blev antaget i Kongen af Frankrigs Tjeneste og underviste Dauphinen i Matematik, offentliggjorde den 21. November 1676[1]) sin store Opdagelse af Lysets Hastighed, kom 1681 til Danmark — efter at være blevet kaldt hjem af Kong Christian V — for at blive Professor i Matematik ved Københavns Universitet, senere Universitetets Rektor, blev Cancelliraad i 1688; Justitsraad og Assessor i Højesteret 1693; Politimester og 1. Borgmester i København 1705; Etatsraad 1706. Ole Rømer døde d. 19. September 1710 i København, æret og agtet af alle — han som begyndte sit Liv ved Mindet, ved Aarhus Aaens Udløb i Havet, og som opnaaede at kaste Glans over Danmark paa en Maade, som kun faa har været i Stand til.

[1]) Axel V. Nielsens Artikel i Nordisk astronomisk Tidsskrift 1944 Nr. 2.

Af Lystrup Bys ældste Landbohistorie[1]).

Af Poul Rasmussen.

Lystrup By, der ligger dels i Egaa Sogn, Øster-Lisbjerg Herred, dels i Elsted Sogn, Vester-Lisbjerg Herred, omtales første Gang i det Afsnit af Aarhus Kannikebords Jordebog ca. 1315, som behandler Kannikernes Besiddelser i Egaa og Lystrup. Det paagældende Afsnit af Jordebogen kan oversættes som følger[2]): »Egaa. Her har vort Bord 1½ Fjerding, som har en Værdi af 3 Mark Guld. I disse Jorder bliver der saaet en halv Mark Korn og høstet 8 Læs Hø. Ligeledes har vi i Lystrup Mark en halv Fjerding, som er en Sekstendedel af hele Lystrup Mark, og i denne Jord bliver der saaet fem Øre Korn og høstet . . . . . Læs Hø, og begge disse Jorder hører til Gaarden i Egaa. Her har vi ogsaa et Overdrev[3]) og et lille Stykke Eng med Rør. Bryden[4]), der bor her, plejer at betale en Mark Korn. Sammesteds er der en Landbo[4]), som aarlig betaler fire Ørtug Penge og en Gaas og gør fire Dages Arbejde. Godset i Egaa og Lystrup

[1]) Udarbejdet med Understøttelse af den grevelige Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse.

[2]) Dette Afsnit af Jordebogen er gengivet i Faksimile, transkriberet og oversat i J. G. og V. Villadsen »Træk af Egaa Sogns Historie«, I, S. 24 f. Se ogsaa »Scriptores Rerum Danicarum«, VI, S. 432.

[3]) Ordet pomerium kan dog ogsaa betyde Frugthave.

[4]) Bryderne havde de største Gaarde i Fæste og svarede aabenbart Kapitlet en bestemt Kvotadel af deres Høst. Landboerne havde sædvanligvis langt mindre Jord, og deres Landgilde var den samme fra Aar til Aar.

fik Bordet af Præsten Hr. Liutbrekt[1]) som Betaling for de Udgifter, der var forbundet med hans Underhold, tilligemed Gaarden, vi har i Vejlby«.

I Lystrup ejede Kannikebordet ifølge Jordebogen 1/2 Fjerding, d. v. s. 1/8 Bol[2]), som udgjorde 1/16 af hele Byen, der altsaa var paa to Bol. Da Lystrup i 1682 havde 224 Tdr. Land dyrket Jord, svarede Kannikernes Jordtilliggende ca. 1315 til 14 Tdr. Land i 1682. I Kapitlets Agre kunde der saas fem Øre Korn, som omregnet til Byg sandsynligvis var det samme som 22 1/2 Td. Den Kornafgift, der skulde betales Kannikerne af deres Jord i Lystrup, var paa 4 4/9 Øre eller 20 Tdr. Byg, saafremt Forholdet mellem Afgift og Udsæd var det samme i Egaa og Lystrup.

Af de Beregninger, som er foretaget i Sv. Aakjærs Kommentar til Kong Valdemars Jordebog, Side 481, og i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., 5. Bd., S. 123 ff., fremgaar det, at en Udsæd paa 5 Øre Korn ca. 1315 for de Byers Vedkommende, hvis Udsæd Jordebogen ikke opgiver vangevis, forudsætter et dyrket Areal, der 1682 var mellem 29 og 50 Tdr. Land stort. Da Udsæden 5 Øre Korn i Lystrup kun svarer til 14 Tdr. Land 1682, maa man antage, **1.** enten at Lystrup Mark — til Forskel fra de andre Byers — er blevet betydeligt mindre i Tiden 1315—1682, **2.** eller at 1/2 Fjerding var mere end en Sekstendedel af hele Bymarken, **3.** eller at Udsæden i Kannikebordets Jord har været mindre end opgivet, **4.** eller at Kapitlet har ejet mere Jord i Lystrup end den halve Fjerding.

ad 1. I »Aarhus gennem Tiderne«, I, S. 106 f. har P. Skautrup og S. Haugstrup Jensen paavist, at Aarhusbygdens Torper blev større, jo længere de laa borte fra Bygdens Centrum, Bunden af Brabrandfjorden. Til Brug for deres Undersøgelser har de inddelt Aarhusbygden i Omraader ved Hjælp af koncentriske Cirkler, der havde en Afstand fra hinanden og fra Bygdens Centrum paa 2,5 km, og beregnet den

[1]) En Præst i Aarhus af samme Navn omtales 1291. Se »Scriptores«, VI, S. 256.

[2]) Sagt i Korthed kan et Bol bedst karakteriseres som en middelalderlig Matrikuleringsenhed.

gennemsnitlige Størrelse af de forskellige Omraaders Torper i 1682. Lystrup ligger i det sjette Omraade, hvis Torper i 1682 havde et Areal paa 204 Tdr. Land i Gennemsnit. Ser man bort fra de Torper, der laa udenfor Bygden[1]), i Grænseomraadets gamle Skove og Ødemarker, og som af den Grund kunde blive særligt store, var de øvrige 12 Torper i det sjette Omraade paa henholdsvis 251, 225, 224, 221, 218, 171, 170, 163, 156, 150, 133 og 83 Tdr. Land med et Gennemsnitsareal paa 180 Tdr. Land. Da Lystrup i 1682 havde 224 Tdr. Land dyrket Jord, og Byen ikke grænsede op til nogen Hovedgaard, er der ingen som helst Grund til at tro, at denne By er blevet uforholdsmæssigt og betydeligt mindre i Tiden 1315—1682.

ad 2. Henrik Larsen har, bl. a. i sin Afhandling om Vejlby i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1927, S. 94 ff., dokumenteret, at de middelalderlige Bol ofte lader sig erkende ved Hjælp af Landmaalingsforretningerne fra 1680erne, fordi Bolene var lige store, og de Gaarde, der hørte til samme Bol, i Reglen havde Agre, der laa sammen i en bestemt Rækkefølge i de Fald, der maaltes fra Syd eller fra Øst, og i den omvendte Rækkefølge i de Fald, der maaltes fra Nord eller fra Vest. Nummererer man Gaardene i Lystrup i Overensstemmelse med Matriklen 1688 for henholdsvis Elsted og Egaa Sogne, havde Gaardene Nr. 1 og Nr. 4 i samtlige Byens Fald 62 Gange Agre, som fulgte efter hinanden i denne Rækkefølge, naar Faldene maaltes fra Syd eller fra Øst, og i den omvendte Rækkefølge, naar Faldene maaltes fra Nord eller fra Vest. Paa samme Maade havde Gaardene Nr. 3 og Nr. 2 og Gaardene Nr. 2 og Nr. 1 henholdsvis 26 og 23 Gange Agre, som laa sammen, medens de andre Gaardpar kun 17 eller endnu færre Gange havde Agre, som fulgte efter hinanden. Hvis Byens Bolinddeling overhovedet giver sig til Kende i Bymarkens Agerskifte, maa Gaardene Nr. 1 og Nr. 4 altsaa udgøre et Bol. Det samlede Areal af de Agre, som laa ved Siden af hinanden og tilhørte Gaardene Nr. 1 og Nr. 4, var paa

[1]) Disse Byers Navne behandles derfor heller ikke i de andre Afsnit af P. Skautrups og S. Haugstrup Jensens Afhandling.

122 Tdr. Land, og da Lystrup Bymark var nøjagtigt dobbelt saa stor, er det sandsynligt, at Byen havde to Bol, af hvilke det ene bestod af Gaardene Nr. 1 og Nr. 4 og det andet af Byens øvrige Gaarde.

Af Øm Klosters Jordebog ca. 1554[1]) sammenholdt med det 17. Aarhundredes Kilder, fremgaar det, at Gaardene Nr. 1 og Nr. 4 tilsammen betalte lige saa meget i Kornskyld som Byens øvrige Gaarde, nemlig 12 Ørtug = ½ Mark Korn. At de to Bols Gaarde svarede det samme i Kornskyld, er et vægtigt Indicium paa Bolbestemmelsens Rigtighed. Ifølge Jordebogen ca. 1315 var en halv Fjerding en Sekstendedel af hele Lystrup Bymark. Var Byen paa to Bol, saaledes som Agerskiftet lader formode, stemmer Jordebogens Opgivelser altsaa overens med de faktiske Forhold.

ad 3. I de af Jordebogen behandlede Byer, for hvis Vedkommende den lader sig konstatere, var Kvotienten af Kornafgiften divideret med Udsæden 1,286 i Lille Dalby, 1,071 i Grundfør, 1,0 i Torup og Hinnerup, 0,869 i Vejlby, 0,786 i Kasted, 0,762 i Ølsted, 0,75 i Voer, Tiilst og Hedensted, 0,667 i Laasby, 0,625 i Borup, 0,571 i Begtrup, 0,476 i Tirstrup, 0,467 i Tillerup + Dejred og 0,417 i Følle. Gennemsnitskvotienten er 0,765, og da Kornafgiften i Egaa og Lystrup divideret med Udsæden giver Kvotienten 0,889, har Udsæden i Lystrup næppe været væsentlig mindre end de 5 Øre Korn, Jordebogen opgiver den til[2]).

ad 4. Mod den Antagelse, at Kannikebordet har ejet mere Jord i Lystrup end en halv Fjerding, kan der ingen saglige Indvendinger fremføres. Det er derfor det mest sandsynlige, at Kapitlet i Lystrup foruden den halve Fjerding har haft et Stykke Særjord (Jord, som ikke hørte med til den fælles Bymark), eller et Stuv (Jord, som ved Salg eller Gave var skilt ud fra en Gaards Tilliggende), som Jordebogens Forfatter har glemt, eller Skriveren

[1]) Se J. G. og V. Villadsen »Træk af Egaa Sogns Historie«, I, S. 40.
[2]) Antager man med J. G. Villadsen l. l. S. 27, at 5 Øre er en Skrivefejl for 5 Ørtug, bliver Kvotienten 1,412, altsaa et usandsynlig stort Tal.

har sprunget over, da han indførte Jordebogen i Aarhusbogen.

Ifølge en af Kongens Retterting afsagt Dom, som er indført i Herredagsdombogen 1545—49, Bl. 47 a—47 II a, havde Anders Pedersen i Damsgaard paa Abbed Peders Vegne i Øm Kloster »i Rette stævnet os elskelige Mester Jesper Brochmand, Ærkedegn i Aarhus Domkirke, og tiltalt ham for et Bygge (d. v. e. et Hus), som han har ladet indføre og sat paa forskrevne Øm Klosters Jord i Lystrup Mark . . . ., og først i Rette lagde et Tingsvidne af Øster-Lisbjerg Herredsting under Dato 1545, at forskrevne Hr. Abbed havde ladet forbyde 3 samfælde (d. v. s. efter hinanden følgende) Ting at føre noget Bygge paa forskrevne Klosters Ejendom og Jord og Kongens Herrestræde (d. v. s. Hovedvejen) og havde æsket forskrevne Mester Jespers Breve og Bevisning i Rette, som han kunde vidne sig noget Byggested til med i forskrevne Lystrup Mark, og ej der kom nogen Bevisning, før end samme Hus blev sat i Forbud etc. Item et Synsbrev af forskrevne Herredsting udgivet i dette nærværende Aar, lydende, at 12 Synsmænd havde hjemlet inden Tinge, at samme Hus staar 4 Alen mindre end ottesindstyve fra ret Adelby og over Tværagre, som er Klosterets Jord, og 80 Alen fra deres Vangeled og i deres Vang, som intet Byggested havde været tilforn, og hverken fandtes Vej eller Sti imellem samme Hus og By etc. Derefter et andet Synsbrev, taget nu nyligen derefter, lydende, at 6 Synsmænd havde hjemlet om samme Hus ligervis, som forskrevne Brev udviser, at de 12 Synsmænd hjemlet havde etc., som samme Brev ydermere udviser og indeholder. Dertil svarede forskrevne Mester Jesper og kendte den Grund for sin Grund, som samme Hus paa stander, og sagde, at det kaldes Østerstade, og at der fandtes Arnested og Grud (d. v. s. Grus), som der havde været et gammelt Byggested, og mente derfor, at han vel maatte lade føre Bygge derpaa, og i Rette lagde derpaa et Vidne, som dog findes at være taget i et andet Herred[1]) og ikke, som

[1]) Rimeligvis Vester-Lisbjerg Herred.

Godset ligger, lydende iblandt andre Artikler, at den Jord, som forskrevne Byggested paa stander, den har ikke været nogen lodskiftet (d. v. s. delt i Lodder eller tildelt som en af flere Lodder) Jord etc., som samme Brev ydermere udviser og indeholder. — — — —. Da efter Tiltale, Gensvar, Breve, Bevisning og Sagens Lejlighed sagde vi der saaledes paa for Rette, at det Byggested, som forskrevne Mester Jesper har saaledes ladet føre Bygge paa, der har han ingen Ret til efter den Bevisning, her nu til Stede var, og bør samme Bygge derfor op at deles efter Loven. — — —. Datum Aarhus 1546 die Gregorii Papæ (Pave Gregors Dag, d. v. s. 12. Marts), præsentibus in præsentia domini (nærværende i Hr. [Kongens] Nærværelse) Johan Friis, Erik Banner, Hr. Jørgen Friis, Knud Gyldenstjerne, Hr. Otto Krumpen, Erik Skram og Jens Mogensen«.

Dommens Indledning saavel som det Forbud, Abbeden havde nedlagt mod Bebyggelse paa Klosterets Jorder, kunde tyde paa, at Østerstade tilhørte Øm Kloster. Af Synsforretningerne og det Mageskifte, hvorved Jesper Brochmand i 1547 afstod det »øde Stykke Jord, liggende i Lystrup Mark — — og kaldes Stade« (»De ældste danske Archivregistraturer«, I, S. 267), fremgaar det imidlertid, at Jesper Brochmand havde bygget paa sin egen Jord, der dog var saaledes beliggende, at man kun kunde komme fra Byen til Huset over Klosterets Agre. Naar Dommen tog Abbedens Paastand til Følge, maa det derfor være sket i Henhold til Jyske Lov I, 48, der fordrer, at den Mand fra Adelbyen, som bosætter sig i Vangen — ogsaa, naar Byggestedet tilhører ham selv — skal skaffe sig Adgang til Forte og Drivvej paa sin egen Jord eller flytte tilbage til Byen igen.

Da en Gaard ved en Omrebning af Byens Mark meget nemt kunde miste sine almindelige Agre, kunde et Hus uden for Adelbyen kun lægges paa en Ager, som blev svoret til Toft, eller i et Stykke Særjord. I det Synsvidne, Jesper Brochmand fremlagde, erklærede Synsmændene da ogsaa udtrykkeligt Østerstade for Jord, der ikke var lodskiftet og altsaa laa uden for den rebdragne Fællesjord.

Ovenfor er det godtgjort, at Kannikebordet rimeligvis har ejet et Stuv eller et Stykke Særjord, som dog ved en Fejltagelse ikke er omtalt i Jordebogen ca. 1315. Da Østerstade ikke hørte med til den rebdragne Bymark, og Jesper Brochmand rimeligvis førte Sagen som Indehaver af Arkediakonatet eller snarere af Præbendet Hasle[1]), der netop synes at have besiddet Kannikebordets gamle Gaard i Egaa[2]), er det højst sandsynligt, at Østerstade er identisk med den Særjord i Lystrup, som i 1315 tilhørte Kapitlet.

Som Dommen viser, laa Huset i Østerstade 156 Alen fra Adelbyen, i den Del af Marken, som hørte til Egaa Sogn og Øster Lisbjerg Herred. Stade betyder her paa Egnen en Landingsplads for Baade[3]), og skønt selve Byggepladsen ikke laa ved noget sejlbart Vandløb, kan Jordstykket Østerstade udmærket have strakt sig saa langt mod Syd, at det lod sig benytte som eller laa lige ved en Landingsplads for Smaabaade. Syd for Lystrup løber nemlig et af Egaaens mere vandrige Tilløb, og Baade, der kunde sejle op ad det, kom let fri af de brede Enge, som omgiver Aaen, og laa udmærket i Sikkerhed for alle Fartøjer, som passerede forbi. Da Egaa By ikke har en tilsvarende Landingsplads, vilde det være ret naturligt, om Ejeren af den Gaard i Egaa, der senere kom i Kapitlets Besiddelse, havde sikret sig et Stykke Jord i Lystrup, hvor hans Baad kunde ligge.

Helt nede ved Aaens Enge, men paa den modsatte

[1]) Ifølge Hans Pedersen Horsens' »Catalogus Episcoporum Arhusiensium« besad Jesper Brochmand foruden Arkediakonatet det Præbende, som Cornelius Hamsfort overtog efter ham (Kirkehist. Saml., 3 Rk. 3. Bd., S. 343). Hamsforts Præbende var Præbendet Hasle (Se Henrik Larsen i »Aa. St. Aa.« 1927, S. 135).

[2]) Ved Biskop Ulriks Vedtægtsændringer 1427 fik Præbendet Hasle en Gaard i Egaa, der betalte 2 Øre Korn (»Scriptores«, VI, S. 469). Kannikebordets Egaagaard havde ca. 1315 betalt 8 Øre Korn; men Kapitelgodsets Kornafgift var normalt blevet nedsat til en Tredjedel i Tiden 1315—1427.

[3]) Se »Aarhus gennem Tiderne«, I, S. 91, Aug. F. Schmidt »Aaby Sogns Historie« I, Side 53 og »Samsøs Stednavne« (»Danmarks Stednavne« Nr. 1), S. XI.

Side af Bækken ligger der en Banke, som endnu i vore Dage kaldes Stadshøj. Stadshøj hører til Elev Sogn og Bymark, der skyder en lang Tunge ned til Egaa Sogns Vestgrænse, sandsynligvis fordi Gaardene i Elev har ejet den Landingsplads, som har givet Højen Navn.

Havde baade Egaa og Elev Landingspladser ved Bækken Syd for Lystrup, har Byen Elsted sikkert ogsaa haft sin, der rimeligvis har været det til Østerstade svarende Vesterstade. Da Lystrup er delt mellem Egaa og Elsted Sogne, og samtlige en Bys Gaarde ellers (saa godt som) altid ligger i samme Sogn, kunde man maaske formode, at Lystrup er opstaaet i Tilknytning til to gamle Landingspladser, af hvilke den ene benyttedes af Beboerne i Egaa og den anden af Beboerne i Elsted.

En gammel aarhusiansk Storborger-Slægt.

Raadmand Clemen Jensen Smagbier og hans Efterkommere.

Af A. Blichfeldt-Petersen og C. J. T. Thomsen.

(Sluttet).

A 6. Karen Clemensdatter var Datter af Clemen Smagbier og Anna Olufsdatter, og hun antages at være født ca. 1610; hun blev begravet 27. Marts 1685. Karen Clemensdatter blev g. ca. 1630 m. Christen Nielsen Friis[1]); født ca. 1604 i Aarhus (Søn af Raadmand i Aarhus Niels Christensen Friis, som tog Borgerskab 24. Marts 1603 og døde 1621 og dennes 1. Hustru, hvis Navn ikke kendes, men som døde før 1608. — I Wibergs Præstehistorie anføres Karen Knudsdatter (muligvis Karen Knudsdatter Galten) som Moder til Christen Friis, men hun blev først gift med Niels Friis ca. 1608 efter hendes første Mand Raadmand Poul Pedersen Skrivers Død i 1607. Da Christen Friis blev Student i 1622, var han, saafremt Karen skulde være hans Moder, kun ca. 13 Aar gammel, og selv om det nu og da kunde indtræffe, at en Dreng blev Student i 13—14 Aars Alderen, saa var det ret ualmindeligt. (Som Regel blev de studerende i Latinskolerne Studenter omkring 20-Aars Alderen)). Christen Nielsen Friis blev som nævnt Student 1622 fra Aarhus lærde Skole; efter Faderens Død

[1]) Oplysninger om Christen Friis og hans Efterkommere af Navnet Friis er velvilligst meddelt af H. Friis-Petersen fra dennes Samlinger over borgerlige Familier Friis.

Christen Nielsen Friis og Karen Clemensdatter.

blev Rasmus Thestrup (en paa den Tid kendt Aarhus-Borger) Værge for ham 9. August 1622[1]); Baccalaurgraden tog han 1624 og var da 5. Lektiehører i Aarhus; s. A. blev han Sognepræst i Raarup, Bjerge Herred, Rektor i Horsens ca. 1630; Sognepræst ved Aarhus Frue Kirke 1641, tiltraadte Kaldet 21. August 1642[2]); en Tid lang under den 2den svenske Krig Hospitalsforstander til 1647; Magister 1647; Kannik ved Aarhus Domkirke og Provst i Ning Herred; død den 13. September 1664 i Aarhus. Ifølge Frue Kirkes Regnskabsbog blev den 25. September 1664 »hæderlig och højlærde Mand, Mag. Christen Friis begravet i Kirken udi en af hans Farfaders Begravelse«. I Frue Kirke findes et smukt Epitafium over Christen Friis og Karen Clemensdatter med et Portræt af dem begge. Christen Friis ejede en Gaard paa Store Torv og boede i alt Fald der 1661, og hans Enke boede der i 1683 til sin Død. Gaarden havde Nr. 451[3]) (nuværende Nr. 4, d. v. s. paa det Sted, hvor nu Hotel Royal er beliggende).

De havde ialt 11 Børn, hvoraf 5 Sønner blev Præster, inden han døde. I 1660 havde han i sit Hjem Hustru og 7 Børn samt af Tjenestefolk 1 Dreng og 2 Piger[4]). I det følgende vil Børnene blive omtalte, og af Børnebørnene vil kun de blive nærmere omtalte, som har haft deres Virke i Aarhus eller nærmeste Omegn. Af Christen Friis' 11 Børn er kun 9 kendt. B 1—B 9.

B 1. Knud Christensen Friis, født ca. 1631. Student fra Aarhus 1651; Baccalaurgraden 1654, Hører i Aarhus. Sognepræst i Nordby, Samsø Herred 1660; død 1682 — Skifte 21. Juni 1682. Han var g. 12. Maj 1661 i Frue Kirke i Aarhus m. Kirstine Jørgensdatter Høfding, der

[1]) Hüb. II. 318.
[2]) Aarhus Bispearkiv. 2. Rev. Fol. 32. Ltr. E. Nr. 16. i Landsarkivet i Viborg.
[3]) Aa. St. Aa. 1937, Side 96.
[4]) Aarhus Stifts Regnskaber over Provster og Præsters Ekstraskatter 1660 (Rigsarkivet).

lever 1682 (Datter af Sognepræst i Nordby Jørgen Dinesen Høfding, født ca. 1600, død 1660 og Anne Olesdatter). De havde mindst 4 Børn, muligvis 5, nemlig C 1(?)—C 5.

C 1 (?). Hans Knudsen Friis, født ca. 1661, Student fra Aarhus 1681, Hører i København, begravet 20. April 1701 i Frue Kirke i København. Hans Hustru begr. 27. Sept. 1700 s. S.

C 2. Anne Knudsdatter Friis, død 1685; g. m. Sognepræst i Rørby, Holbæk Amt, Erik Hansen Knopf, død 1689.

C 3. Christence Knudsdatter Friis, født ca. 1666, lever 1733; g. 1. Gang (Bevilling til Vielse 11. Febr. 1696) m. Morten Madsen Wærn, Vejer og Maaler i Aarhus (Se A 4, B 3, C 5); g. 2. Gang ca. 1714 m. Chresten Jørgensen, som lever 1733. I 2. Ægteskab ingen Børn.

C 4. Jørgen Knudsen Friis, født ca. 1668. Student fra Herlufsholm 1686.

C 5. Christen Knudsen Friis, født 4. September 1675. Student fra Viborg 1695, Cand. theol. 1707, Sognepræst i Ry, Tyrsting Herred, 6. Februar 1711, ordineret 30. Marts s. A., død 14. August 1723; g. m. Dorthea Lauridsdatter Wedsted (Thura); døbt 7. Juni 1661 i Nakskov; død 22. Januar 1740 (Datter af Sognepræst i Nakskov Magister Laurits Mortensen Wedsted, født i Vedsted, Aaby Sogn, Aalborg Amt, g. 1654 m. Margrethe Lauritsdatter Thura).
Ingen Børn.

B 2. Karen Christensdatter Friis, født ca. 1635; begravet 23. September 1677[1]); g. m. Henrik Christensen Blichfeldt, født 18. August 1631 i Lyngaa (Søn af Sognepræst i Lyngaa-Skjød Christen Henriksen Blichfeldt, født ca. 1600,

[1]) Aarhus Frue Kirkes Regnskabsbog.

død 9. Juni 1641 og Margrethe Thomasdatter); Student fra Aarhus 1651, Baccalaurgraden 1654, Cand. theol. 1658, Hører i 5. Lektie og Kordegn i Domkirken i Aarhus 1660; Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus, ordineret 21. December 1664, Magister 3. Juli 1665, Provst i Ning Herred og Kannik[1]) i Domkapitlet. Den 3. November 1686 sender han sammen med Sognepræsten ved Domkirken en Ansøgning til Kongen »i Anledning af, at det hidtil havde været Skik i Aarhus, at Barselqvinder lode sig indlede og med Følge offrede paa Alteret, indtil for faa Aar siden nogle Særsindede undsloge sig derfor«. De ansøger om, at det maa paalægges Stiftamtmanden, Magistraten, men især kongl. Maj. Byfoged at vaage over, at den gamle Skik vedligeholdes. Hs. Majestæt vilde derved ikke blot vise sin store Naade mod os fattige Guds Ords Tjenere, men ogsaa mod Menigheden, »hvis Enighed oc Rolighed endog heri maatte conserveres, da den Rige maatte tilholdes at bruge her udj samme Skikke som den Fattige«[2]). Mag. Blichfeldt boede i og ejede Jens Clemmensens, ogsaa kaldet Karen Saxes Gaard paa Vestergade (Svaneapoteket) og ejede ligesaa Naboejendommen en Bod Nr. 367 (nu en Del af Nr. 6 a). Han døde 16. Marts 1703 og blev begravet i Domkirken 2. April 1703. Han siges at have været »tækkelig og velyndet«.
Mag. Blichfeldt blev g. 2. Gang (Bevilling til Vielse i Huset 3. og 8. September 1685) m. Margrethe Johansdatter Rhumann, født 1665; død 1756 (Datter af Sognepræst ved Aarhus Domkirke, Magister Johannes Wolfgangsen Rhumann, født 3. Marts 1622, død 27. September 1676, g. 13. December 1659 m. Anna Eriksdatter Monrad, født 1639, død 2. Juni 1710).

[1]) Hertel II. 501—505.
[2]) Hüb. II. 176—177.

Karen Friis og Mag. Blichfeldt havde 5 Børn C 1—C 5.

C 1. Christen Henriksen Blichfeldt[1]), født ca. 1664, Student fra Aarhus 1682, Rektor i Ringsted 1688, Magister 1692, Sognepræst i Køge-Ølsemagle 9. Decbr. 1693, Provst i Ramsø Herred 1696; død 1. Febr. 1709. Han var g. 1. Gang 19. Septbr. 1694 i i Køge m. Maren Andersdatter Aagaard, f. 1647, død 22. Jan. 1707 i Køge (D. af Sognepræst i Ørum-Viskum-Vejrum, Anders Lauritsen Aagaard, f. 24. Marts 1609, død 8. Juni 1661 og Mette Pedersdatter Ostenfeld, f. i Viborg, død 1689; g. 2. Gang 25. Jan. 1708 i Frelsers K. i Kbh. m. Ane Marie eller Maren Andersdatter Fjelsted, f. 1687, død 11. Sept 1717. Ingen Børn.

C 2. Karen Henriksdatter Blichfeldt, død 1713; g. 1698 m. Peder Jacobsen Poulin, født 1662 i Aalborg, Student Kbh. 1682, Magister 1696, Enepræst v. Roskilde Domkirke 29. Juni 1717; død 8. Septbr. 1729. Ingen Børn.

C 3. Margrethe Henriksdatter Blichfeldt, født 1667; død 24. Juli 1712, begravet i Frue Kirke. G. 1. Gang 10. December 1685 m. Niels Nielsen, født ca. 1627 (Søn af Raadmand i Aarhus Niels Ibsen, født 1570 i Hadsten, død 3. August 1642, g. 1606 m. Maren Olufsdatter Bonde, født 1590, død 6. Marts 1680, begravet i Domkirken (Ligsten)). Student fra Aarhus 1647; Købmand i Aarhus, men tog aldrig Borgerskab og hævdede, at han som Studiosus var geistlig og ikke underkastet borgerlig Ret. Han benævnes overalt Niels Nielsen studiosus. Niels Nielsen boede i sin egen Gaard paa Mejlgade Nr. 95 (nuværende Nr. 55) og ejede desuden 7 Ejendomme i Aarhus, nemlig 1 Byggested ved Min-

[1]) Ehrencron-Müllers Forfatterleksikon.

det, 1 Hus og en Kaalhauge paa Mejlgade, 1 Gaard paa Graven, 6 Boder paa Studsgade, 5 Boder paa Studsgade »i Røkind«, 5 Boder Ved Aaen og 7 Boder paa Fiskergade. Han blev begravet 17. April 1689 i Domkirken — Skifte 16. Februar 1691. Margrethe Blichfeldt blev g. 2. Gang 3. Marts 1691 m. Niels Lauridsen, født 18. Februar 1646 i Aarhus (Søn af Byfoged i Aarhus Laurids Rasmussen, født i Virring, begravet 21. Marts 1659 paa Sct. Olai Kirkegaard og Maren Christensdatter, død 24. Februar 1686, begravet paa Olai Kirkegaard); tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 27. Januar 1676; gav 1689 to Boder paa Studsgade til to gudfrygtige Enker; udnævnt til Raadmand 30. April 1695; han gav sammen med Hustruen 3 Boder paa Studsgade af Nr. 160 (nuværende Nr. 42—44) til de fattige[1]). Af de til Kopskatten i 1705 givne Oplysninger fremgaar, at han skønt en af Byens rigeste Mænd kun havde følgende Tjenestefolk: 2 Drenge i Boden, 1 Tjenestekarl, 1 Pige og 1 Amme — paa samme Tidspunkt havde han 3 Børn hjemme. I 1706 forhørte Niels Lauridsen paa Aarhus Magistrats Vegne det kgl. Rentekammer om »hvilke Aarhus Bys virkelig havende Privilegier var«[2]). Disse Privilegier skulde jo skyldes Kristoffer af Bayern, nævnt i hans Brev fra 1441; men nogen særlig Værdi har de aabenbart ikke haft, eftersom der intet Resultat kom ud af Henvendelsen til Rentekammeret. Han boede paa Immervad Nr. 186 (nuværende Immervad Nr. 1 og 3 samt Borgporten Nr. 17), iøvrigt ejede han mindst 18 Ejendomme og havde Pant i 10, til de 18 Ejendomme hørte dog ogsaa de Ejendom-

[1]) Hertel II. 167.
[2]) Hoffmeyer I. 335.

me, som tilhørte Margrethe Blichfeldt og hendes 2 Døtre med Niels Nielsen. Ejendommene var beliggende paa Mejlgade, Volden, Studsgade, Ved Aaen, Fiskergade, Klostergade, Store Torv og endelig paa Broberg, hvor ikke mindre end 4 Ejendomme var beliggende, bestaaende af 2 Gaarde, 1 Bod med Have og 6 Boder med Have. Niels Lauridsen døde 25. Juni 1710 og blev begravet i Frue Kirkes Kor den 3. Juli s. A., og i samme Kirke findes et Epitafium over ham og hans 2 Hustruer (uden Portræt). Han var g. 1. Gang 1671 m. Anna Jensdatter Vegerslev, født 1653, død 20. Oktober 1689 (Datter af Raadmand i Aarhus Jens Christensen Vegerslev (Winther), født 1619 i Vejerslev ved Kongensbro i Houlbjerg Herred, begravet 15. Januar 1697 i Frue Kirke, og Anne Hansdatter, begravet 19. November 1665). Niels Lauridsen kaldes undertiden Fog og dette Navn anvendtes af hans Børn[1]).

Margrethe Blichfeldt havde med Niels Nielsen 2 Døtre D 1—D 2 og med Niels Lauridsen (Fog) 10 Børn, hvoraf dog kun 6 blev voksne D 3—D 8.

D 1. Maren Nielsdatter (Friis), født 1687, lever 1752, g. m. Bartholemæus Sørensen Skov (Søn af Raadmand i Aarhus Søren Jensen, begravet 1739 (se A 6, B 8, C 3) og Karen Mogensdatter Skov); tog Borgerskab i Aarhus (Søfart og Kornhandel) 4. November 1709, begr. 10. Marts 1751 i Frue Kirke; boede paa Mejlgade. De havde mindst 4 Børn.

D 2. Karen Nielsdatter Friis, født 22. April

[1]) Niels Lauridsen er ikke i Slægt med Familien Fog paa anden Maade end den, at hans Broder Byfoged Christen Lauridsen var gift med Cathrine Lauridsdatter Fog, hvis Broder var den tidligere Borgmester i København Jørgen Fog, som tillige med sin Hustru Kathrine Schumacher, Griffenfeldts Søster, opholdt sig i Aarhus efter Griffenfeldts Fald. Det skal tilføjes, at ingen af Niels Lauridsens Søskende brugte Navnet Fog.

1688 i Aarhus, død 18. Juli 1732, g. 7. Januar 1710 m. Peder Jensen Laasby, født 1681 (Søn af Borgmester i Aarhus Jens Rasmussen Laasby, født ca. 1632, død 10. April 1695, g. ca. 1662 m. Maren Jensdatter Winther, født 26. Marts 1647, død 1712). Han tog Borgerskab i Aarhus 1709, blev Kæmner og Borgmester i Aarhus; Kirkeværge for Frue Kirke; begravet 29. November 1760. De havde 3 Børn, hvoraf 2 blev voksne.

D 3. Niels Nielsen Ibsen Fog, født ca. 1692; Student fra Aarhus 1711, Baccalaur 1713; Klokker ved Domkirken og i 1736 Kordegn. Han blev begravet i Domkirken 9. Juni 1740. (Ugift),

D 4. Anne Marie Nielsdatter Fog, født 1695, begravet 15. November 1762. (Ugift).

D 5. Anne Friis Nielsdatter Fog, f. 1698, død 11. Oktober 1742 i Aarhus[1]); g. 20. Juni 1730 i Aarhus Frue Kirke m. Jacob Jensen Drejer, f. ca. 1698 (Søn af Jens Jensen Drejer p. Badstuegade[2]) og Anna Jacobsdatter). Fuldmægtig hos Byskriveren i Aarhus Peder Møller paa Boller (se A 6, B 8, C 6) fra 1728—34; begr. 12. Aug. 1741. Ejede Ejendom paa Vestergade. De havde 2 Døtre.

D 6. Inger Nielsdatter Fog, født 25. Oktober 1701, død 24. Januar 1783; g. 23. Marts 1735 m. Rasmus Fugl, født 1700 i Assens (Søn af Poul Rasmussen og Cathrine Fugl), Amtsforvalter i Roskilde; Justitsraad; død 4. November 1761; de havde 7 Børn, og iblandt deres Efterkommere er Personer af Navnene Haar, Borch og Gad.

D 7. Henrik Christen Blichfeldt Nielsen

[1]) Aarhus Skifteprotokol 1736—46. Fol. 470.
[2]) Aarhus Skifteprotokol, 7. Aug. 1699, Bl. 324 a—326 b.

Fog (undertiden kaldt Virring), født 22. Maj 1705 i Aarhus; Student fra Aarhus 1722, Cand. theol. 1725, Sognepræst i Jevnaker i Norge; død 20. April 1768. Han blev g. 30. Januar 1742 i Norderhov m. Gjertrud Christine Rosing, født 1713; begravet 13. Februar 1798 (Datter af Sognepræst i Norderhov Hans Rosing og Ellen Sophie Paus). De havde 3 Børn.

D 8. Gedske Nielsdatter Fog, født 1706, død 1766; g. m. Engelbrecht Hansen, Tolder i Præstø, død 1760, (vist Søn af Hans Engelbrechtsen, f. 1682, Borger i Aarhus).

C 4. Maren Henriksdatter Blichfeldt, død ca. 1704, g. 25. April 1695 m. Hans Thomassen Strømborg[1]), Ejer af Vinderslevgaard, Lysgaard Herred, begravet 10. August 1718[2]) i Mariager[3]). Han var g. 1. Gang m. Cathrine Mortensdatter og g. 2. Gang 3. November 1691 m. Maren Nielsdatter Fog, født ca. 1673, begravet 27. September 1693 i Frue Kirke i Aarhus (Datter af Raadmand Niels Lauritsen (Fog) og Anna Jensdatter Vegerslev). Hans Strømborg havde 5 Døtre, deraf 4 med Maren Blichfeldt og iblandt deres Efterkommere er Personer af Navnene Hvass, Huusfeld og Kiesselhahn.

C 5. Mette Henriksdatter Blichfeldt, født 2. Juli 1671; hun blev efter Moderens Død »modtaget af sin fromme Mormoder den dyderige Mad. Karen Clemensdatter, velbem. Mag. Christen Friises Efterleverske, som . . . . . da ikke, at hun var moder-

[1]) Hans Broder Lars Thomsen var Borger i Aarhus og var født i Voldby. Hans Søster Birgitte Thomasdatter var g. 1. G. m. Degn i Maarslet Laurits Eliassen Rask og g. 2. G. m. Eftermanden Hans Jensen Vegerslev.

[2]) Ph. T. 8. V. 155.

[3]) Skifte i Dronningborg m. fl. Amters Skifteprotokol 1716—26, Bl. 52.

løs, alene formedelst den Huldskab og Kærlighed, der blev bevist mod hende er bleven fremdeles i sin Kristendom samt Regning og Skrivning oplært. . . . . den Godhed og Fromhed, som var hos hende, gjorde, at hendes højfornemme Venner begærede hende i deres Hus. . . . .«[1]). Død 22. December 1721, g. 25. April 1693 m. Jørgen Hansen Rhodius, født 1666 i Aarhus (Søn af Sognepræst i Aaby og Konrektor i Aarhus, Magister Hans Jørgensen Rhodius, født 6. Januar 1625 i Kettinge, død 8. Juni 1679 i Viborg, g. 6. August 1665 m. Magdalene Christensdatter Borchgreving, begravet 23. Maj 1672). Student fra Aarhus 1683, Baccalaurgraden 1685, Cand. theol. 1686, Hører i 5. Lektie i Aarhus Latinskole 1688, Konrektor og Sognepræst i Aaby 7. December 1692, Magister 1696, Rektor i Aarhus 1701; tog sin Afsked 1728 og døde 13. Maj 1731. Han boede som Konrektor paa Mejlgade i Nr. 35 og ejede Nr. 37 (nu en Del af Katedralskolen).

De havde 4 Børn D 1—D 4.

D 1. Magdalene Cathrine Rhodius, døbt 24. August 1694 i Aarhus Domkirke; g. 1715 (trolovet 9. August 1715) m. Peder Rasmussen Stockdorph, konstitueret Byskriver i Aarhus 1724—27 for Byskriveren Peder Møller paa Boller (se A 6, B 8, C 6), senere Proviantforvalter paa Flaaden i København.

D 2. Anne Erica Rhodius, døbt 1. April 1696 i Aarhus Domkirke.

D 3. Johan Jørgensen Rhodius, døbt 8. April 1698 i Aarhus Domkirke, Student fra Aarhus 1716; Hører i Aarhus 1721 og tillige Klokker ved Domkirken; død 7. Juli 1741 i Aarhus (Ugift).

[1]) Haandskrift i det kgl. Bibliotek.

D 4. Henrik Blichfeldt Rhodius, døbt 18. Marts 1701 i Aarhus Domkirke, død 25. Maj 1701.

B 3. Niels Christensen Friis, født 1637; Student fra Sorø 1657, Sognepræst i Skorup-Tvilum, Gjern Herred 1661, ordineret 7. Marts 1661; Provst 1692; død 1714; g. ca. 1661 m. Ingeborg Nielsdatter Ferslev[1]), der lever 1716 (Datter af Sognepræst i Skorup-Tvilum Niels Thomsen Ferslev, født ca. 1603, død December 1660, og Ingeborg Nielsdatter Vrager). Børn C 1 (?)—C 12.

C 1 (?) Ingeborg Nielsdatter (Friis?), g. m. Erik Thomsen Aarhus, født ca. 1642 (Søn af Thomas Nielsen[2]), født i Grenaa, Borger i Aarhus 21. Maj 1635; begravet 30. Decbr. 1664 paa Domkirkegaarden). Student fra Aarhus 1662, Baccalaurgraden 1664, Sognepræst i Gjern-Skanderup, Gjern Herred 6. Marts 1672, ordineret 10. Maj s. A.; død 1700. De havde i det mindste en Søn, Niels Eriksen Gjern, født 31. December 1669, Sognepræst i Liørslev-Ørding, Mors Sønder Herred, død 1720.

C 2. Anna Nielsdatter Friis, født ca. 1665; begravet 10. Juni 1681 i Aarhus[3]) — Skifte 21. Maj s. A.; begravet i Aarhus Frue Kirke; g. 1679 m. Hans Jensen Winther, født 31. Marts 1648 i Aarhus (Søn af Raadmand i Aarhus Jens Sørensen Winther, født 1603, begravet 30. Juni 1670 i Frue Kirke, og Mette Rasmusdatter Thestrup, født 14. Marts 1623, død 1699). Borgerskab i Aarhus 21. April 1681, Overformynder 1683, Værge for Frue Kirke 1684, udnævnt til Raadmand 16. Juli 1687, udnævnt til Borgmester 14. November 1701; død 18. Januar 1726, begravet i Frue

[1]) Anna Levin: Ferslev-Slægten.
[2]) Aa. St. Aa. 1944, Side 1, 2 og 11.
[3]) Domkirkens Regnskabsbog.

Kirke. Epitafium i Frue Kirke. Han boede i sin egen Gaard paa Vestergade Nr. 318 (nuværende Nr. 5—7) og ejede ialt 12 Ejendomme, 6 paa Vestergade, 2 Bag Klosteret, 2 paa Broberg, 1 paa Rosensgade og 1 paa Store Torv. Han var g. 2. Gang 1684 m. Maren Michelsdatter Malling, født ca. 1667, død 22. April 1692 (Datter af Borgmester i Aarhus Michel Michelsen Malling og Margrethe Christensdatter) og var g. 3. Gang 1696 m. Ingeborg Jensdatter Spliid[1]), født ca. 1647; død 1724 (Datter af Jens Spliid i Randers og Karen Christensdatter).

Hans Winther havde Tvillinger i første Ægteskab D 1—D 2.

D 1. Mette Hansdatter Winther, født 1681, død 16. April 1753; g. m. Peder Johansen Wedege, født 1661; død Maj 1731, (Søn af Købmand i Randers Johan Wedege, død 1668 og Anne Pedersdatter Asfærg). Sognepræst i Glenstrup. Mindst 20 Børn og en stor Efterslægt.

I 1731 lever 7 Sønner og 7 Døtre, men kun 8 Børn i 1753[2]).

D 2. Karen Hansdatter Winther, født 1681 (se A 3, B 2, C 2, D 2).

C 3. Niels Nielsen Friis, født ca. 1664; Student fra Aarhus 1682, Amanuensis i Aarhus, Sognepræst i Mørke-Hvilsager 10. November 1694, ordineret 8. Februar 1695; død 15. Juni 1703 i Aarhus; g. 6. August 1695 i Mørke m. Birgitte Sørensdatter Sommer (Datter af Sognepræst i Mørke-Hvilsager Søren Pedersen Sommer, født ca. 1632, død 1. Maj 1695, og Margrethe Christensdatter Basballe, født i Aarhus, Skifte 5. September 1707). Hun blev g. 2. Gang 1705 m. Sognedegn i Alling, Peder Thygesen.

[1]) Aa. St. Aa. 1937, Side 85.
[2]) L. P. Borberg: Slægten Wedege i Danmark. Side 10—19.

Han havde 2 Døtre, og nogle af deres Børn antog Navnet Friis.

C 4. Christen Nielsen Friis, født 16. Januar 1665 i Skorup, Student fra Aarhus 1682; adjungeret Præst i Karlby-Hvidbjerg-Redsted, Mors Sønder Herred; død 31. August 1700

C 5. Karen Nielsdatter Friis, lever 1713(?); g. ca. 1693 m. Jacob Jensen Müller, født ca. 1665 i Aarhus (Søn af Borger i Aarhus, en Tid Kæmner, Jens Jacobsen Møller, født i Klodstrup ved Sæbygaard, død ca. 1678, og Anna Christensdatter Spliid, død 1709); Student fra Aarhus 1685, Sognepræst i Dover-Venge, Hjelmslev Herred 21. Maj 1692, ordineret 12. August; død 1730.

De havde 3 Sønner og 6 Døtre. En af Sønnerne blev Faderens Efterfølger, en anden Sognepræst i Ørting-Falling i Hads Herred.

C 6. Clemens Nielsen Friis, født ca. 1668, er sikkert ogsaa en Søn af Præsten i Skorup. Han blev Student fra Aarhus 1688 og døde 1690 i København (Trinitatis Kirke).

C 7. Karen Nielsdatter Friis, g. 18. Juli 1693 m. Jens Larsen Spliid, født 1671 i Aarhus (Søn af Raadmand i Aarhus Lars Rasmussen Thøgersen, født i Vegerslev; død 29. Marts 1675, og Ingeborg Christensdatter Spliid, død 29. Juni 1684, begravet i Frue Kirke); Student fra Aarhus 1688; udenlands; Kapellan i Skorup-Tvilum 13. Maj 1702, ordineret 10. Maj s. A., Sognepræst dér 1714; død 1752. Han skal have været »en veltalende Mand, af stor Gravitet, vel lidt og agtet af Alle«[1]).

Karen Friis og Jens Spliid havde flere Børn, hvoraf en Søn blev Sognepræst i

[1]) Wiberg: Præstehistorie 1047. 7.

Tem, Vrads Herred, og en Datter blev g. m. Faderens Eftermand.

C 8. Christence Nielsdatter Friis, bor 1698 i Aarhus.

C 9. Apolone Nielsdatter Friis, begravet 1. December 1727; g. før 1707 m. Anders Hansen Høyer, Ejer af Østergaard i Salling; død Juni 1727.

C10. Anne Nielsdatter Friis er Fadder i Skorup i 1694 og i Spentrup 1713, g. 1717 m. Christen Jensen Basballe, født 1672 (Søn af A 6, B 5), »han var opdraget i sine Forældres priselige Fodspor, udenlands forsøgt og øvet i alle behørige Videnskaber med al ønskelig Forfremmelse«, saaledes skriver han om sig selv paa Epitafiet i Frue Kirke, som han lod opsætte over Forældrene og sig selv. Han tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 1698 og boede i Faderens Ejendom i en Aarrække før dennes Død og overtog derefter selv Ejendommen og Kramboden. Christen Basballe blev udnævnt til Borgmester 5. September 1710 uden i Forvejen at have været Raadmand. Som sin Faders eneste Søn kom han i Besiddelse af dennes store Formue, og han forstod at forøge den. De ulykkelige Krigsaar omkring 1717, da mange helt forarmedes, benyttede han til for billigt Køb at erhverve en Mængde Ejendomme i Aarhus[1]). Han ejede ca. 40 Ejendomme i Aarhus, Hovedgaarden Østergaard i Salling og flere Konge- og Kirketiender samt Bøndergaarde. Efter Sønnens Udsagn vurderedes allerede i 1717, da Christen Basballe skiftede med Børnene af 1. Ægteskab, hans Indbo, Guld, Sølv og Juveler til over 20000 Rdl., hans Lager af Kramvarer til 10000 Rdl., hans Panter og Tilgodehavender til 50000 Rdl. Efter hans afdøde Mo-

[1]) Hoffmeyer 425—426.

der fandt han engang i et hemmeligt Rum 4000 Rdl.[1]). Han var en selvbevidst og myndig Borgmester med Klarhed i Tanken og indgaaende Kendskab om Retsforhold[2]). I Christen Basballes sidste Aar opstod der en Ildebrand i hans Gaard paa Immervad Natten imellem 7. og 8. April 1744. Ilden opstod vist i hans eget Sovekammer, og han tabte fuldstændig Hovedet og maatte med Magt bæres ud af Huset. I Soveværelset fandtes en Kuffert med 50000 Rdl. i Guld, Sølv og Kobberpenge, hvoraf kun nogle smeltede Rester reddedes. Jorden paa Brandstedet var fuld af smeltet Metal, og om Natten brød senere Folk ind og gravede store Huller i Jorden eller bortførte Grus og Jord for at finde Metallet. Desuden brændte hans Regnskabsbøger og Obligationer. Fra den Tid af var Christen Basballe ganske sløv og lod alt passe sig selv og forfalde, og vilde ikke leje sine Ejendomme ud, fordi han var ængstelig for ikke at faa tilstrækkeligt i Leje[2]). Sønnen maatte intet foretage sig, men i 1746 lykkedes det dog at faa afholdt en Auktion over en Del af Ejendommene. Kort efter døde han 27. April 1747 og blev begravet i Frue Kirke, — Epitafium i Frue Kirke. Auktionen efter hans Død over Resten af hans Ejendomme indbragte dog ca. 77000 Rdl., saa Christen Basballe var Aarhus rigeste Mand paa den Tid.

Han var g. 1. Gang m. Vibeke Arrildsdatter Bentsen (se A 6, B 8, C 4). Han havde 1 Søn og 3 Døtre.

C11. Arrild Nielsen Friis, født Februar 1684 i Aarhus; Student fra Aarhus 1702, Sognepræst i Spentrup-Gassum; død 22. Oktober 1758. Iblandt hans Efterkommere er

[1]) Hūb. 355—361.
[2]) Hoffmeyer 425—426.

Personer af Slægterne Zahrtmann og Worsøe.

C12. Mathias Nielsen Friis.

B 4. (?) Clemens Christensen Friis, født ca. 1638; Student fra Sorø 1657, død før 1665 uden Børn.

B 5. Anne Christensdatter Friis, født ca. 1640; død 21. Maj 1704, begravet i Aarhus Frue Kirke; g. 1668 m. Jens Christensen Basballe, født 1637 (Søn af Raadmand i Aarhus Christen Jensen (Basballe), født 1611 i Nibe, død 12. November 1687, g. ca. 1644 med Lisbeth Pedersdatter Basballe[1]), født ca. 1624, død 27. Oktober 1658); »oplært ej alene i Byens Skoler, men endog paa fremmede Steder«[2]) tog Borgerskab i Aarhus 20. Maj 1664, udnævnt til Raadmand 27. November 1667; i 1682 udtaler den Kommission, som var nedsat for at undersøge Byens og Øvrighedens Tilstand: »Fjerde Raadmand, Jens Basballe, er mer end vittig (d. v. s. forstandig) nok, vides ej heller andet, end at han jo ogsaa er vederhæftig (d. v. s. formuende), dog befindes han at have holdt sine Skatter inde og derved været meget urigtig; fornemmes ej heller, at Havnen sin Part af Accisen paa 2 Aars Tid haver oppebaaret«. Han havde mange Processer og Arvestridigheder[3]). I 1684 havde han 6 Tjenestefolk, men i 1705 kun 1 Krambodssvend og 2 Tjenestefolk. Han udnævntes 16. April 1695 til Borgmester. Jens Basballe døde 1708 og blev begravet i Frue Kirke, hvor et Epitafium er ophængt over ham. Han var g. 1. Gang m. Maren Jacobsdatter Winther, som døde efter 1. Aars Ægteskab (Datter af Raadmand i Viborg Jacob Sørensen Winther og Kirsten Nielsdatter Trane).

Jens Basballe boede paa Broberg Nr. 308

[1]) Datter af Peder Nielsen Basballe (Skifte 6. Marts 1626) og Kirsten Pedersdatter. Christen Jensen antog saaledes sin Hustrus Navn Basballe.

[2]) Epitafiet i Frue Kirke.

[3]) Hoffmeyer 420.

(nuværende Immervad Nr. 6) og var en meget rig Mand, der ejede ikke mindre end 23 Ejendomme og havde Pant i adskillige. Disse Ejendomme bestod af 6 Gaarde og 45 Boder samt 5 Haver og øde Byggesteder, der var spredt rundt i Byen, dog laa 8 af Ejendommene paa Broberg.

Anne Friis og Jens Basballe havde kun 1 Søn, Christen Jensen Basballe (se A 6, B 3, C 10).

B 6. Christen Christensen Friis, født ca. 1643; Student fra Aarhus 1662, Baccalaur 1664, Sognepræst i Boddum, Refs Herred 22. April 1669, Provst 1683; død 21. Januar 1695 i Aarhus; g. 1. Gang 1671 m. Anna Sørensdatter Lyngaa, død 1679 (vist Datter af Sognepræst i Lyngaa-Skjød Søren Madsen Ørsted, født ca. 1610, død 1684); g. 2. Gang 16. Juni 1680 i Karby m. Karen Madsdatter Schytte, døbt 10. November 1661 i Karby; død 20. September 1697 i Boddum (Datter af Sognepræst i Karby Mads Christensen Schytte, f. 11. September 1632 i Aalborg, død Januar 1708, g. 11. September 1659 m. Johanne Jørgensdatter Næstved, født ca. 1637, død Marts 1672). Hun blev g. 2. Gang m. Sognepræst i Boddum, Saxo Henriksen Ascanius, født 15. Oktober 1650, død 1733.

Han havde 12 Børn C 1—C 12.

C 1. Christen Christensen Friis, født 19. September 1671, Sognepræst i Alsted-Bjergby, Nørre Herred, Mors, død 27. November 1737.

C 2. Margrethe Christensdatter Friis, født ca. 1675, død 30. Juni 1738, g. m. Sognepræst ved Viborg Sortebrødre Kirke, Ole Albertsen Sadolin.

C 3. Maren Christensdatter Friis, død 19. November 1732; g. m. Degn i Sindal, Johan Hansen Mumme.

C 4. Anna Christensdatter Friis, født 23. Marts 1681, død 22. April 1681.

C 5. Anne Johanne Christensdatter Friis, født 23. December 1682.

C 6. Knud Arrild Christensen Friis, født 11. December 1684, begravet 9. December 1763. Student fra Aarhus 1702, Sognepræst i Sæby-Gjershøj, Voldborg Herred.

C 7. Kåtrine (Karen) Christensdatter Friis, født 21. Marts 1686, død 1763, g. m. Degn i Hinge, Niels Brasch.

C 8. Martha Christensdatter Friis, født 13. September 1687, død 1756 i Aarhus — Skifte 6. Januar 1757, g. 1728 m. Niels Pedersen Stub, født ca. 1686 i Veggerby (Søn af Sognepræst i Veggerby-Bislev, Hornum Herred, Peder Pedersen Stub, født 1638, død Juni 1688, g. 1673 m. Maren Hübertsdatter Snitlach); tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 1728 og nævnes 1740 som Fattigkasserer. Ejede en Ejendom paa Brobjerg i 1740—65.

C 9. Margrethe Cathrine Christensdatter Friis, født 26. August 1688; g. 1. Gang m. Ridefoged paa Hørbygaard Christian Michelsen Rottbøll, død 1729; g. 2. Gang 1731 m. Ole Nicolai Nielsen Faxøe, Forvalter paa Hagestedgaard.

C10. Søren Christensen Friis, døbt 11. November 1689; Student fra Viborg 1709, Kapellan i Aaby i Kær Herred; død 3. April 1722.

C11. Mathias Christensen Friis, døbt 19. Marts 1691; lever 1722.

C12. Helle (Helvig) Christensdatter Friis, født 1693, lever 1732; g. m. Lars . . . . .

B 7. Jens Christensen Friis, født 28. August 1646, Student fra Aarhus 1666, cand. theol. 1668, Huslærer paa Trudsholm 1673; Sognepræst i Feldballe-Nødager, Sønder Herred 22. April 1682, ordineret 9. Juni s. A.; død 27. September 1702. Han var g. 14. Maj 1683 m. Anna Jespersdatter Hutfeld, død 28. Oktober 1714 (se A 5, B 5, C 2).

De havde 9 Børn; her skal nævnes C 1—C 2.

C 1. Karen Jespersdatter Friis, født 11. September 1687, død 8. Maj 1721, gift 5. Oktober 1718 m. Jens Hansen Winther, født 1686 (Søn af Borgmester i Aarhus Hans Jensen Winther og Maren Michelsdatter Malling); Student fra Aarhus 1706, Baccalaur 1707. Ingen Børn.

C 2. Marie Kathrine Jensdatter Friis, født 29. August 1691, død 28. November 1717, g. m. Forpagter paa Kollerup i Hadbjerg Sogn, Ole Christensen Bruun.

B 8. Sidsel Christensdatter Friis, født 1. November 1647, død 2. Juli 1728; g. 1. Gang 5. Juni 1670 i Aarhus m. Arrild Jørgensen Bentsen[1]), født 3. December 1639 i Næsby (S. af Sognepræst til Næsby-Tyvelse, Jørgen Lauridsen Nidløse, f. ca. 1600, død 1681 og Sofie Hansdatter, f. 1609, død 22. Marts 1654). Han blev 1647 af Bjørn Ulfeld til Næsbyholm m. m., Befalingsmand paa Helsingborg, som var Forældrenes Velynder, sat i Helsingborg Latinskole, og 1651 satte Ulfeld, »som forsynede ham næsten som sit eget Barn«, ham paa Herlufsholm, hvor han gik til Oktober 1656, da han blev Student og indskrevet ved Universitetet. I 1660 tog han teologisk Eksamen med Laud og blev derpaa Huslærer hos kgl. Rentemester Johan Bannermand. 1664 blev han Subrektor ved Metropolitanskolen, 1665 tog han Magistergraden og kaldtes 24. September 1668 af Grev Mogens Friis til Sognepræst i Tyrsted-Uth; Provst i Hatting Herred 1678; død 23. September 1681. Under sin Sygdom lod han kalde til sig Apoteker i Horsens Ernst Stamer og praktiserende Medicus i Viborg, Dr. med. Johan Creutzhauer, men deres Kunst var omsonst. Skifte i Hatting Herreds gejstlige Skifteprotokol.

Hun var g. 2. Gang 1683 (Ph. T. 5. V. 268 siger,

[1]) Ph T. 5. V. 264 og Ehrencron-Müllers Forfatterleksikon I/336.

det var 8. Juni 1684, men den 6. Februar 1683 gives der Bevilling til Vielse uden Lysning og Trolovelse[1]), saa Vielsesaaret er sikkert 1683) m. Jeremias Anchersen, født 12. Marts 1650 i Kolding (Søn af Sognepræst i Kolding, Magister Ancher Sørensen, født 21. Juni 1608, død November 1682, g. 1641 m. Anna Jeremiasdatter Wulf, f. 1625, begravet 23. April 1700); Student fra Kolding 1670, personel Kapellan i Tyrsted-Uth, ordineret 9. Juni 1682; Sognepræst i Tyrsted-Uth 22. Februar 1696; Provst i Hatting Herred 1. Maj 1709; Sognepræst ved Aarhus Domkirke 10. November 1713[2]); Stiftsprovst i Aarhus 1715, død 1. Maj 1719. Betegnes som »en virkelig uplettet Mand, lærd og religiøs Mand«[3]).

Sidsel Friis havde 2 Sønner og 4 Døtre i 1. Ægteskab, hvoraf dog kun 1 Søn nævnes i Skiftet efter Faderen og kun 1 Datter overlevede Moderen; i 2. Ægteskab havde hun 3 Børn, hvoraf kun 1 Datter overlevede Moderen[4]). C 1—C 8.

C 1. Karen Arrildsdatter Bentsen, født ca. 1673, død 27. Oktober 1741; g. m. Anders Lydichsen Jespersen Hutfeld (se A 5, B 5, C 3). De havde mindst 2 Sønner og 1 Datter, som opføres her som D 1—D 3, da den under A 5, B 5, C 3, D 1 anførte ikke er deres Datter (se Tillæget).

D 1. Jesper Andersen Hutfeld, født ca. 1699 (se A 5, B 5, C 3, D 2).

D 2. Sidsel Andersdatter Hutfeld, g. 18. Juni 1726 i Brabrand m. Ludvig Hansen Toxværd, født ca. 1698 (S. af Kapellan ved Frue Kirke i Aarhus Hans Frandsen Toxværd, født ca. 1667, død 1728, g. 13. September 1696

[1]) Jydske Registre 17, 304.
[2]) Jydske Registre 24, 333.
[3]) Poulsens Catalogus Side 17.
[4]) Ph. T. 5. V. 268.

m. Anna Christiane Ludvigsdatter Pontoppidan, f. ca. 1678, død 16. Juli 1751) Student privat 1716, residerende Kapellan ved Frue Kirke i Aarhus 5. August 1724, Kapellan s. S. 28. Maj 1740, død 1741. Han var g. 1. Gang m. Ingeborg Marie Spliid.
De havde 4 Sønner.

D 3. Arrild Andersen Hutfeld, født ca. 1708, Student fra Aarhus 1729, Hovmester i København ca. 1733.

C 2. Christian Arrildsen Bentsen, født ca. 1674, Student fra Aarhus 1694, Baccalaurgraden 1696, Død før 1728.

C 3. Sophia Arrildsdatter Bentsen er sikkert den Sophia Arrildsdatter, som var i Huset hos Maren Clemensdatter »som mig en Tid lang haver opvartet og betjent«, og som Maren Clemensdatter skænkede Guldsmedgade Nr. 423 b (Hjørnet af Klostertorv og Guldsmedgade). Sophia Arrildsdatter døde den 1. Februar 1691 — Skifte 9. Juni 1692. Hun blev g. 10. December 1689 i Aarhus (der blev ringet og kimet paa hendes Bryllupsdag ifølge Frue Kirkes Regnskabsbog) m. Søren Jensen, født i Aarhus, som tog Borgerskab i Aarhus som Købmand og Skipper den 14. December 1691; Kæmner 1700 og 1717, Raadmand d. 26. November 1728; ejede Nr. 303 paa Broberg (Frederiksgade 20); begravet 30. November 1739 i Frue Kirke. Han blev g. 2. Gang m. Karen Mogensdatter Skov, død 17. Februar 1745, begravet 5. Marts — Skifte 1. Marts 1745 (D. af Købmand i Aarhus Mogens Mogensen Skov og Gertrud Bartholemæusdatter, begravet 10. April 1682 i Aarhus). Sophia Arrildsdatter og Søren Jensen havde 1 Datter D 1.

D 1. Margrethe Sørensdatter, født 1690. Hun er vist død tidligt.

C 4. Vibeke Arrildsdatter Bentsen, død 1713, g. 1701 m. Christen Jensen Basballe (se A 6, B 3, C 10).

C 5. Kirstine Arrildsdatter Bentsen, død før 1728.

C 6. Aurelia Anchersen, døbt 2. November 1684 i Tyrsted; død 20. September 1754 i Horsens; g. 15. August 1709 i Tyrsted m. Peter Møller[1]), født 1675, Forvalter paa Boller 1699, siden tillige paa Møgelkjær; han fik 21. December 1715 Ekspektance paa By- og Raadstueskriverbestillingen i Aarhus. Hoffmeyer skriver om ham »han er en Mand med gode Familieforbindelser og Protegé af Stiftamtmanden. Af denne Grund faar han Lov til i Aarhus at holde en Fuldmægtig«[2]). Da Byskriver Christen Hemb døde 1724 (se A 3, B 2, C 3, D 3), lod Peter Møller efter Overtagelse af Stillingen denne betjene ved Peder Rasmussen Stockdorff (se A 6, B 2, C 5, D 1) fra 1724—27 og af Jacob Jensen Drejer (se A 6, B 2, C 3, D 5) fra 1728—34; i 1734 fratraadte han Stillingen til Fordel for sin ældste Søn. Peter Møller døde 21. Marts 1749 paa Boller, bisat samme Dag i Uth Kirke, men straks igen bortført til »sin« Begravelse i Horsens Kirke. De havde 5 Børn D 1—D 5.

D 1 Ulrich Christian Müller, døbt 2. Maj 1710 i Uth, Student privat 1726, cand. theol. 3. April 1731, By- og Raadstueskriver i Aarhus 23. Juni 1734; Viceraadmand 13. November 1739; Viceborgmester 1. Marts 1754; begravet 9. August 1756 i Aarhus Domkirke. Han blev g. 1. Gang 21. Maj 1737 i Aarhus Domkirke m. Dorthe Kirstine Kiersgaard, begravet 2. Maj 1754 i Aarhus

[1]) Th. Hauch-Fausbøll og R. Hiorth-Lorentzen: Patriciske Slægter II, Side 293—95, 316 og 317.

[2]) Hoffmeyer II 35.

Domkirke (Datter af Borgmester Thøger Kiersgaard (se A 4, B 3, C 3, D 2)) og g. 2. Gang 17. Juli 1755 i Aarhus m. Anna Maria Schønau, født ca. 1724, død 30. April 1779 i Horsens, begravet i Klosterkirken (Datter af Tolder i Aarhus Johan Frederik Schønau). Anna Schønau blev g. 2. Gang 6. December 1760 i Aarhus m. Kammerassessor, Apoteker i Horsens Gottfried Schmidt til Alstedgaard og Stougaard, f. 12. Marts 1709 i Horsens, død 12. Marts 1773. (Gottfried Schmidt var g. 1. Gang 11. Juni 1743 i Aarhus m. Marie Christensdatter Althalt, død 8. Marts 1759 i Horsens, som var Barnebarn af Johan Arentsen Althalt og Maren Svendsdatter (se A 3, B 2, C 2)). Ulrik Christian Müller havde 2 Sønner og 1 Datter.

D 2. Jeremias Müller født 22. April 1711 paa Boller, Student privat 1726, cand. theol. 3. April 1731, Sognepræst i Hinge-Vinderslev 10. August 1736, Sognepræst i Karlby-Voldby 7. August 1739, død 5. April 1756 i Karlby af Børnekopper. »Hans Navn lever til Berømmelse«[1]).

Han var g. 1. Gang 2. April 1737 i Linaa m. Dorthe Marie Anchersen, døbt 2. Juni 1711 i Karlby, død 6. April 1748, begravet i Voldby Kirkes nordre Kapel (D. af Sognepræst i Karlby-Voldby, Magister Peder Anchersen, f. ca. 1674, død 9. August 1723, g. 1705 m. Mette Marie Hoffmann, f. 1685); g. 2. Gang 10. Oktober 1749 paa Lyngsbækgaard m. Johanne Dorthea Kierulf, født 18. August 1724 i Viborg, død 18. Januar

[1]) Wibergs Præstehistorie.

1798 i Voldby, begravet i Kirken (D. af Justitsraad, Justitiarius i Overhofretten i Kristiania Lucas Jensen Kierulf, født 26. Juli 1692 i Nibe, død 24. Maj 1739 i Kristiania, g. 12. September 1720 i Sporup m. Johanne Kirstine Liime, død 12. August 1724[1]). Jeremias Müller havde 11 Børn, hvoraf 3 døde tidligt.

D 3. Adolphine Sophia Müller, født 25. Marts 1712 i Uth, begravet 9. Oktober 1752 i Horsens; g. 26. September 1730 i Uth m. Jochum Hansen Rodenburg, døbt 16. Juni 1700 i Horsens, Kancelliraad, Ejer af Meringgaard og Ussinggaard, adlet 28. December 1753 under Navnet de Lichtenhjelm, død 2. Oktober 1775 i Horsens. Han var gift 2. Gang 27. Februar 1754 m. Bodil de Lichtenberg, døbt 14. Juli 1735, død 28. Maj 1807, og hun blev g. 2. Gang m. Kammerherre, Oberst Christian Christopher Gersdorf til Meringgaard og Ussinggaard.

D 4. Peter Müller, døbt 11. November 1716 i Uth, Student privat 1738, cand. theol. 11. Juli 1740, Sognepræst i Skjolde 20. Juli 1742, død 2. Januar 1746 i Skjolde; g. 3. Oktober 1743 paa Jensgaard m. Dorethe Katrine Fogh, f. 4. Marts 1714 paa Jensgaard, død 2. Marts 1750 i Nørup (D. af Ejer af Jensgaard Mathias Fogh og Karen Marie Hofman). Hun blev g. 2. Gang 1746 m. Peder Jørgensen Stauning, f. ca. 1710 i Ringkøbing, Sognepræst i Nørup-Randbøl, død 20. Juni 1749.

Peter Müller havde 2 Sønner, hvoraf den ene døde tidligt.

[1]) H. Friis-Petersen: Niels Torkilsen Lym og hans Efterkommere, Side 57.

D 5. Friderich (Fritz) Adam Müller, født 28. Maj 1725 paa Boller, Student fra Horsens 1743, Baccalaurgraden 18. Juni 1744, Volontør i Rentekammeret 1747, Sekretær og Fuldmægtig hos Kammerherre Gram April 1748, ansat hos Hofskriver, Borgmester Fædder Nov. 1752, Hofskriver 1. Februar 1758, Stempelpapirforvalter i Danmark og Norge 8. Januar 1765, virkelig Justitsraad 15. Januar 1765, Etatsraad 29. Januar 1774, virkelig Etatsraad 10. Maj 1776, Kommissær ved Overleveringen af Rosenborg Slot til dets nye Kommandant 21. Juli 1781, Konferensraad 4. April 1784; død 27. Februar 1795 i København, begravet i Helligaandskirken. Han var Bibliophil og Samler af Kunstgenstande, hvoraf »Pinacotheca Dano-Norvegia« efter hans Død erhvervedes af det store kgl. Bibliotek, i hvis Bygning en Portrætmedaillon i Marmor, udført af Wiedewelt, findes indmuret.

Han var g. 15. September 1763 i Tikjøb m. Martha Sophie Garboe, født 11. Oktober 1745 i Tikjøb, død 20. Februar 1780 i København, begravet i Helligaandskirken (D. af Konsistorialraad, Provst, Magister Rasmus Henriksen Garboe, født Maj 1699, død 9. August 1784, g. 6. Juli 1729 m. Charlotte Sophie Jacobsdatter Lindemann).

Friederich Müller havde 2 Sønner og 2 Døtre, hvoraf en Datter døde tidligt. Den ene af hans Sønner blev Konferensraad og den anden Professor og Biskop over Sjællands Stift. Biskoppens Sønnesøn var Komponisten Lange-Müller.

C 7. Anne Jeremiasdatter Anchersen, døbt 23. December 1685 i Tyrsted, begravet 26. September 1710 i Tyrsted.

C 8. Cathrine Maria Jeremiasdatter Anchersen, døbt 9. Oktober 1687 i Tyrsted, død før Moderen.

B 9. Ole Christensen Friis, født ca. 1648, Student fra Aarhus 1666, Sognepræst i Hundslund, Hads Herred 21. Februar 1678, ordineret 12. April s. A.; Arvingerne efter hans Svigermoder skødede Dybvad i Gosmer Sogn til ham i 1693, men han solgte den igen 1694; begravet 22. September 1698. Han var g. m. Anne Cathrine Lauridsdatter Brorson (Datter af Landkommissær, Ejer af Dybvad Laurits Brorson og . . . . . Hansdatter, død 1693). Hun blev g. 2. Gang 17. November 1699 i Hundslund m. Peder Hansen Mouritsen, født 1672 i Kolding, Sognepræst i Hundslund, død 23. Januar 1737.
1 Søn kendt C 1.

C 1. Laurids Olufsen Friis, født ca. 1682, Student Skanderborg 1706, Sognepræst paa Alrø; død 1725.

A 7. Maren Clemensdatter, født ca. 1614, død 3. November 1690 i Aarhus — Skifte 19. Marts 1695. Hun var g. m. Anders Lydichsen, født ca. 1597 i Højer i Holsten. Allerede i 1626 opholdt han sig i Aarhus Nærhed, idet han som Slotsskriver paa Kalø aflagde Lensregnskabet fra 1. Maj 1626 til 1. Maj 1627. Iblandt Udgifterne i disse Regnskaber forekommer »otte Daler til Skarpretteren i Aarhus for at henrette Præsten Søren Quist i Veilby og en halv Daler til Aarhus By for Brugen af Rettersværdet«[1]). I 1633 fik Anders Lydichsen for Livstid Lov til at oppebære det Brokorn, der af Vester Lisbjerg Herred betaltes for at holde Lisbjerg Bro vedlige, mod at han selv paatog sig denne Forpligtelse[2]). Befalingsmanden paa Aarhus

[1]) S. Kjær: Præsten i Veilby. Side 166.
[2]) Hoffmeyer: I 484.

Gaard Laurits Lindenov fik 20. Marts 1633 kgl. Befaling til at erklære, hvad Anders Lydichsen skal give for »Thegildhaffue« d. v. s. Tegltoften, som han har i Fæste, men begærer at eje. »Tejelhaugen« (hvori kunde saaes 13 Tdr. Byg) blev solgt efter Maren Clemensdatters Død; »Tejelhaugen« maa vel være det samme som »Thegildhaffue«, hvilket altsaa vil sige, at Anders Lydichsen kom til at eje den, hvad Hoffmeyer ikke formodede[1]). Paa det Tidspunkt var han muligvis allerede flyttet til Aarhus eller til Aarhusgaard som Ridefoged, men han nævnes dog først i 1637 som Ridefoged i Aarhusgaards Len.

Samme Aar istandsatte og opbyggede han sammen med Raadmand, senere Borgmester, Jens Christensen (Fader til Christen og Jens Basballe) Kapellet paa Sct. Olai Kirkegaard »der var ved at falde sammen, saa vidt, at den kunde byde Beskærmelse mod det umilde Vejr, naar Ligprækener holdtes«. Værgemaalet for dette Kapel havde Anders Lydichsen og Maren Clemensdatter, saalænge de levede, mod at tage Afgiften for de Lig, der jordedes. I 1637 nævnes Anders Lydichsen som Raadmand, endskønt han først tog Borgerskab i Aarhus 7. Juni 1638, og som udenbys Mand maatte han betale højeste Pris for Borgerskab, nemlig 10 Rdl.

»Borger og Indvaaner« i Aarhus Anders Lydichsen fik 18. Maj 1640 bevilget Forpagtningen af fremmed Øl, danst (d. v. s. danziger) Øl, Maltøl, Mjød, danst Eddike og dansk Brændevin fra 1. Maj 1640 til 1. Maj 1643 for 780 Specier om Aaret. Denne Forpagtning af Malttolden og Accisen fortsattes med 3 Aar ad Gangen, men Afgiften for 3-Aaret 1646—49 er dog kun 700 Rdl. aarlig »mod Afkortning af det Rostocherøl, Adelen og andre priviligerede sisefri bekomne«. I Perioden 1649—52 er Afgiften 500 Rdl. aarlig[2]). Aarsagen til Ned-

[1]) Hoffmeyer: I 483.
[2]) Jyske Registre 1640 Nr. 35, 1646 Nr. 396, 1649 Nr. 207.

sættelsen var Krigen, da det under den gik rent galt med Opkrævningen, saaledes at han i 1646 bønligt maatte bede Kongen om Afslag i Afgiften — hvad altsaa blev bevilget[1]).

I Januar 1644 rykkede Svenskerne ind i Aarhus og brandskattede Byen, i hvilken Anledning Anders Lydichsen maatte udlægge 4000 Rdl. for den. Disse Penge forlangte han senere betalt af Byen, der vægrede sig ved at betale, saa det blev nødvendigt at søge dem betalt ad Rettens Vej. En Kommission nedsattes, og den tildømte ham 7766½ Rdl. 1½ Ort, 9½ Sk., og et Missive paalagde 12. Juli 1648 Lensmanden Erik Grubbe at tilholde de seks Borgere, som skulde taksere Byen for den udlagte Sum med Renter, at Anders Lydichsen kunde faa sin Betaling; 22. Februar 1650 klagede 48 Borgere ved to Afsendinger til Kongen over Kommissionens Dom[2]), der imidlertid stadfæstedes i 1652 ved kgl. Majestæts og Rigens Raads Dom[3]).

Anders Lydichsen valgtes af Byens Borgere 12. April 1648 til paa Byens Vegne at møde i København 17. April til Hertug Frederiks Valg som vordende Konge, ved hvilken Lejlighed det gjaldt om, »at Aarhus By maatte beholde de Privilegier og Haandfæstninger, som Kongen naadigst havde svoret og givet«. Kong Frederik III's Haandfæstning er underskrevet, som nævnt foran, af Anders Lydichsen og Mads Wærn paa Aarhus Bys Vegne[1]). Han var Borgmester (Fastelavnsborgmester) i 1648.

I 1643 paabegyndtes en lang og forargelig Sag mod Biskop Morten Madsens Enke, Kirsten Hansdatter Leyel (Bispinden i Aars), i hvilken mange af Byens Borgere optraadte som Vidner i 1649 og blandt dem Anders Lydichsen, som var ret fjendtlig mod den anklagede. Hun blev dog frikendt af Herredagen.

[1]) Hoffmeyer: I 485.
[2]) F. Barfod: De borgerlige Rigsdagsmænd 1660 (fremtidig betegnet som Barfod), Side 203.
[3]) Hüb. II 244.

Anders Lydichsen fritages 26. Juli 1651 efter Ansøgning for Raadsmandsbestillingen, men faar samtidig Bevilling til at nyde, »hvis Friheder Borgmester og Raadmænd sammesteds have«[1]).

I Bogen »Præsten i Vejlby« af S. Kjær anføres, at Anders Lydichsen i 1652 lod som Raadmand læse et Indlæg angaaende en gammel Kone, Mette Bertelsdatter. Dette er imidlertid ikke rigtigt, Sagen vedrørende hende blev ikke rejst af Anders Lydichsen. Denne Sag skal dog alligevel omtales her, da den giver et Tidsbillede fra Midten af det 17. Aarhundrede. Mette Bertelsdatter vedgik, at hun af to Piger her i Byen var bleven anmodet om at skaffe sig en Tyvefinger. Den ene Pige laante hende en Kniv, og saa gik den gamle ved Middagstid op til Galgen og skar den ene Haand af en af Tyvene, som var nedfalden at Galgen. Om to andre Piger sagde hun, at hun vilde have foræret dem en Tyvefinger at hænge igennem Spundset ned i Øltønden, for at de skulde faa en strygende Afsætning. Endvidere bekendte Kjællingen, at hun nu i Vinter maalte Rasmus Lassen Bagers Kone, for »Moed-Soet«, hvorfor Manden gav hende 1 Fjerdingkar Mel, hvilket han vedgik. Tilsidst produserede hun Tyvshaanden for Retten, og da hun blev spurgt om, hvor den femte Finger var, svarede hun, hun vidste det ikke[2]).

Anders Lydichsen var Borgmester 1653—59.

Den 9. August 1656 skrev Anders Lydichsen og fem andre til T. B. Reisbrigh om Lejen af en Pram, med hvilken de kunde faa Aarhus Havn oprenset, »der nu er meget fordervet, at man icke ind eller ud af hafnen kand indlade og forlosse noget synderlig drægtigt«[3]).

Under den svenske Besættelse i 1657—58 opholdt Anders Lydichsen og Maren Clemensdatter sig i Kalundborg, hvilket senere bebrejdedes ham

[1]) Barfod: Side 203.
[2]) Hüb. II 244.
[3]) A. Barfod: Side 204.

i Egenskab af Magistratsperson. I 1659, da den svenske Flaade angreb Byen, gik en Afdeling Svenskere i Land om Aftenen og bortførte Borgmesteren. Efter Sagnet stod han i Natdragt i sin Gaard paa Mejlgade og lænede sig paa den underste halve lukkede Dør, da Svenskerne traf ham og halede ham ud af den øverste Døraabning. Denne Fremstilling betvivles af Hübertz i »Blik p. Staden Aarhus«, idet Hübertz mener, at Anders Lydichsen havde været i den Deputation, der drog ud til den fjendtlige Admiral (Engelskmanden William Cox), da Byen (efter Slaget i Æbeltoft Vig d. 21. Juli) blev truet med total Ødelæggelse. Admiralen skulde saa have beholdt ham som Gidsel for bedre at kunne brandskatte Byen. Hoffmeyer anser den første Fremstilling som den rigtigste, idet han tilføjer, at da Maren Clemensdatter var død, indgav Lydichsens Søstersøn, Hans Bendixen Harding, en Regning til Boet i Anledning af, at han i 1659, »da Borgmesteren om Natten var bortført til den svenske Flaade«, den næste Dag havde været nødt til i dyre Domme at leje en Baad for at komme ud til Fjendens Flaade med Klæder til ham, ved hvilken Lejlighed han ogsaa havde laant ham en Sum Penge til at løskøbe sig med[1]).

Anders Lydichsen var 1. Rigsdagsmand for Aarhus i 1660, hvor han deltog i Gejstlighedens og Borgerstandens Fællesandragender af 15. og 25. September og tillige 20. Oktober. Han var tilsagt til Arvehyldningen og underskrev baade Haandfæstningens Tilintetgørelse af 16. Oktober 1660[2]) og Arveenevoldsakten af 10. Januar 1661. Han var ligeledes Medlem af det Tyvemandsudvalg, som 14. Oktober 1660 »uden Forhaling« maatte overveje, hvad der om den med Arveriget besluttede Sag paa bedste Maade videre bør at omgaas. Han var saaledes personlig kendt af Kongen, da han to

[1]) Hoffmeyer: I 484.
[2]) Aarsberetn. for Geheimearkivet II, 123.

Gange, saavel ved Hyldningen som ved Kroningen, som nævnt ovenfor, havde været Deputeret fra Aarhus[1]). Den 18. November 1660 var han en af de 18 Jyder (4 Adelige, 5 Gejstlige og 9 Borgere), som fik Ordre til at sørge for Soldaternes (ialt 10449 Mand) Indkvartering i Nørrejylland.

Der sluttedes 2. Maj 1664 en »Kontrakt« mellem Anders Lydichsen og hans Hustru, som fik kgl. Konfirmation 9. Juli 1664. Det hedder bl. a. i den: »Eftersom den allerhøjeste Gud os udi mange Aar udi et kærligt og meget gudeligt Ægteskab haver parret«, og »særdeles efterdi disse forbigaaende besværlige Tider vores ringe Middel og Formue haver forringet og sat til Agters .... har vi oprettet denne Kontrakt og Testamente indbyrdes, at hvilken af os ... Gud først herfra kalder ... den bedrøvede Efterlevende da skal følge, tiltræde og nyde al efterladende Formue, være sig Jorder og Købstadsgods, rede Penge, Haandskrifter og alle andre Løsebreve ... og eftersom en Del Arvinger temmelige Summer med paaløbende Renter ere skyldige udi Boen, og rigtige derpaa havende Obligationer skal udvise, saa have vi hverandre lovet, at saadanne Haandskrifter af den levendes den dødes Arvinger skulde tilstilles, og de sig saa sjelver dennem mellem at skifte og dele, som ellers paa begge Sider være Arvingerne udi alle Maader behjælpelige o. s v.[2]).

Anders Lydichsen oplevede imidlertid ikke den kgl. Konfirmation, eftersom han døde 24. Maj 1664 og blev begravet i Domkirken 3. Juni 1664. I Domkirkens søndre Korsfløj hænger et af Kirkens største Epitafier med Portræt af baade ham og hans Hustru (bekostet 1666)[3]); men foruden dette findes en ualmindelig smukt forarbejdet Ligsten, som ligger vest for Clemen Jensen Smagbiers. Graven og Epitafiet skal have været i nordre Kor-Omgang og Begravelsen have været inde-

[1]) Barfod: Side 204.
[2]) Jydske Reg. 1664 Nr. 65.
[3]) Hertel II 82.

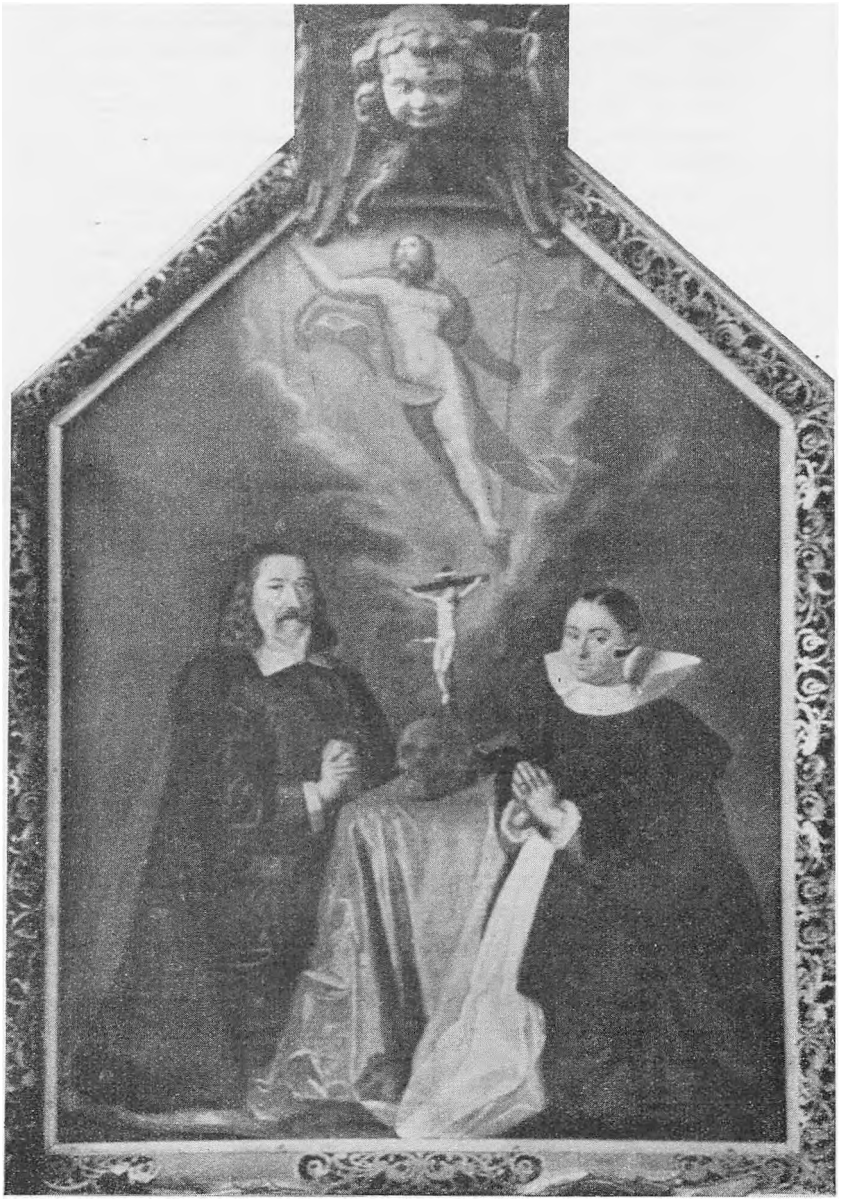

Anders Lydichsen og Maren Clemensdatter.

sluttet af Jerngitterværk af 3 Alens Højde med »tvende Fløjdørre« for, paa hvilke Ejerens Navn var anbragt tillige med Aarstallet 1666.

Af Billedet fremgaar, at Anders Lydichsen har været en statelig og myndig Mand, som sikkert med stor Værdighed har kunnet repræsentere Aarhus By. Hans Hustru Maren Clemensdatter præsenterer sig som en paa sit Felt lige saa myndig og repræsentativ Person som Manden; man faar Indtryk af en Kvinde med stærk Vilje og administrative Evner, men som dog ogsaa ønsker at blive taget tilbørlig Hensyn til. Hun fik ogsaa Brug for disse Egenskaber, da Anders Lydichsen døde; thi det var en stor og udstrakt Bedrift, hun kom til at skulle administrere i de følgende 26 Aar. Hun gjorde det imidlertid med stor Dygtighed, og havde som Raadgiver sin Nieces og Plejedatters Mand Assessor Jesper Hutfeld.

Hun blev — ogsaa efter Mandens Død — boende i den store Gaard paa Mejlgade Nr. 55 (nuværende Nr. 42—44), den eneste Gaard i Aarhus, hvortil der hørte 4 Gaardsavl. Først da hun var omkring 75 Aar, flyttede hun over paa den anden Side af Gaden til Broderdatteren, Madame Hutfeld. Foruden den store Gaard paa Mejlgade — med den store Avl — ejede Maren Clemensdatter ikke mindre end 17 andre Ejendomme i Aarhus, som selvfølgelig ogsaa krævede Tilsyn. Ejendommene var baade Gaarde, Huse og Boder samt øde Byggesteder, af de sidste var der ikke saa faa i 1682. Af saadanne øde Byggesteder ejede Maren Clemensdatter ikke mindre end 3, 1 Bag Klosteret, 1 paa Guldsmedgade og 1 midt i Byen paa selve Store Torv ved Siden af Løveapoteket. Benævnelsen »Gaarde« betød en Ejendom med Port og Gadedør, »Huse« var med Gadedør, men uden Port og »Boder« var en Ejendom med ganske faa Fag. Maren Clemensdatter havde 1 Gaard i Fægyden (senere Tværgade, nu en Del af Nørreport), 1 Gaard paa Studsgade og 1 paa Guldsmedgade, og de øvrige Ejendomme var foruden en

enkelt »Kaalhauge« med 1 til 7 Boder paa hver Ejendom, ialt havde hun 30 Boder beliggende paa Mejlgade (Fægyden), Rosensgade, Graven, Studsgade, Badstuegade, Ved Mindet, Broberg og Bag Klosteret.

Hun ejede ogsaa Ejendomme andre Steder i Landet, saaledes stævnede »Maren sal. Borgmester Anders Lydiches« i Aarhus 22. November 1665 en den 25. Juli s. A. udstedt Indførsel i noget Jordegods paa Hindsholm, Dommen til Svækkelse[1]).

Ifølge Matriklen af 1688 ejede dengang »Borgmester Anders Lyders Enke af Aars« en Gaard i Vierne i Ore Sogn ved Bogense, og hans »Arvinger« en Gaard ved Odense[1]). Endvidere tilhørte en hel Del Selvejerbøndergods Maren Clemensdatter. Naar dertil kommer, at hun ogsaa havde Pant i en Del Aarhus Ejendomme og rimeligvis havde laant Penge ud til private Personer, faar man, af alt det nævnte, et ganske godt Indtryk af den store Bedrift, hun havde at bestyre. Naar Hoffmeyer kalder hende den stenrige Maren Clemensdatter, er det altsaa ikke helt ubegrundet. Hun var imidlertid meget rundhaandet og uddelte Gaver til Slægt, Venner og Tyende, saaledes skænkede hun i 1689 den store Grund paa Hjørnet af Guldsmedgade og Klostertorv Nr. 423 til Sophia Arrildsdatter, »som mig en Tid lang haver opvartet og betjent« (hendes Søsterdatter A 6, B 8, C 3). Hun forærede Kloster- og Mølleengen til Sidsel Christensdatter Clementins Søn Anders Lydichsen Jespersen Hutfeld, velsagtens fordi han var opkaldt efter hendes afdøde Ægtefælle (se A 5, B 5, C 3). Det er ogsaa interessant, at den rige Maren Clemensdatter ikke, saaledes som det var almindeligt i de Tider, efterlod sig ret mange Smykker af Guld eller Ædelsten — det var formodentligt skænket bort altsammen. Iblandt hendes Indbo fandtes dog 1 Guldkæde (vog. 25½ Lod), 3 Guldringe, 5 Sølvkander, 2 Sølvvandbækkener (brugtes til Haandvask før og efter Bordet, da man som

[1]) Barfod: Side 206.

foran nævnt selv hos rige Folk spiste med Fingrene), 1 Sølvklokkestræng og 30 Sølvmaller. Af kostbare Klæder ejede hun »Halsfoder« og Muffe af Sobelskind, en stor Fløjels Muffe og en ostindisk »Slafrock« af Silke[1]).

Maren Clemensdatters Gavmildhed udstrakte sig, som nævnt, ogsaa til hendes Tyende, og engang, da hun vilde forære et Skab til en af sine Piger, sendte hun Bud til en Aarhus-Borger, som var Maler, nemlig Christen Hermandsen. Dette blev Aarsagen til, at Christen Hermandsen 9. November 1693 blev stævnet af hendes Arvinger som Vidne. Tingbogen oplyser følgende angaaende hans Vidnesbyrd[2]): »— — haffer Jeg ofte arbejdet for den salig Matrone og iblandt andet engang da jeg staffererede noget Boschab for Hinde, som hun maaske vilde forære en af Hendis Piger, Huem det var, det ved jeg icke, og Huor Lenge det er siden, kand jeg icke fuldkommen erindre, da samme tid Lod hun Røde [rydde] op i nogle offuer Camere neder i Gaarden, da feide Pigerne nogle gamle Breffuer ud af Sualen i Gaarden, da spurgte Jeg dend Sl. Matrone ad, om Jeg maatte haffue nogle af Dem til at Lade mine Børn læsæ udi, huortil Hun svaret, Ja gierne, saa tog Jeg en styche, To eller trej, gamle breuffe, som Jeg tygtes, at der var nogenledis Reent schriffuen, och huor iblandt vare dette schrifft om Sct. Oluffs Kirche, Som Raadmand Petter Jessen nu haffde [overladt ham af Vidnet].

De tre Breve var: Kong Frederik den Andens Brev om Bøsseschytter her af Byen, dat. 1579, det andet et af Kong Christian den 4de, der var saa overmalet, at det ikke kunde læses, og Fundatsen om Sct. Olai Kirche, dateret Nytaarsdag 1637. Vidnet forklarede paa Forespørgsel: der blev flere Breffue udfeiet, men hand tog iche [andre] til sig, end her er fremvist. . . [Fundatsen] haffde været i Hans Huus, oc Hans Børn haffde

[1]) Hoffmeyer: 1 485.
[2]) Aarhus Tingbog 1693, Bl. 56 b, 57.

læst i dend i scholle hos Jacob paa Gaden, han boede i Møllestien, oc forleden, der hand haffde staffereret schoederne for Sct. Olai Kirche Vinduer oc komb med det at giøre Regnskab med Raadmand Petter Jessen, Værge for Sct. Olai Kirchegaard, da beklaget hand sig, iche at vidste, Huorledes Sct. Olai Kirche haffde sin oprindelse, eller hvo det haffde været Autor til dend, ... han havde 3 Børn ..... scholemesteren er nu død«.

Maren Clemensdatter har altsaa, myndig, som hun utvivlsomt var, bestemt, at alle de Papirer, som hun havde liggende fra hendes Mands Embedstid som Borgmester, — Papirer som jo burde have været opbevaret i et Arkiv tilhørende Byen — skulde fjernes og bortkastes. Her faas et Indblik i, hvorledes gamle Aarhus Dokumenter er forsvundet paa Grund af Maren Clemensdatters manglende Evne til at forstaa og værdsætte historisk-værdifulde Papirer. Takket være Maleren, blev dog nogle faa af disse Papirer reddet, og deriblandt altsaa Fundatsen for Sct. Olai Kirke; den er øjensynligt blevet udfærdiget samtidig med Anders Lydichsens og Jens Christensens Genopbygning af Kapellet.

Om dette Kapel og tilhørende Kirkegaard var der forøvrigt en langvarig Proces efter Maren Clemensdatters Død. Aarhus Magistrat skulde nemlig overtage Kapellet og Kirkegaarden i 1692, og i den Anledning forlangtes Regnskab af Maren Clemensdatters Arvinger for Kapellets og Kirkegaardens Administration, ligesom der klagedes over, at et Stykke Jord unødigt var lagt til Kirkegaarden. Dette Stykke var i 1676 købt og tillagt Kirkegaarden ud imod Havet. En Kommission bestaaende af Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen skulde dømme i Sagen, og deres Dom gik Magistraten imod; thi Kapellet var bekostet af Anders Lydichsen og Jens Christensen alene og ikke af Kirkens Midler, hvorfor Arvingerne ikke kunde tilholdes at gøre Regnskab for Magistraten, som heller ikke saa længe efter kunde kræve saadant.

Kirkegaardstaksten havde ikke været anderledes end paa de andre Kirkegaarde i Byen. Derimod maatte Omkostningerne ved det i 1676 tilkøbte Stykke Jord udredes af Arvingerne med 106 Rgsdl. 10 Sk., men da Jorden er indviet, bør den dog forblive ved Kirken. Desuden dømmes Arvingerne til at betale 1000 Rgsdl.

Maren Clemensdatter, som blev begravet i Domkirken under stor Højtidelighed, var den af Clemen Jensen Smagbiers Børn, der levede længst, og hun var en saa betydelig Kvinde, at Hoffmeyer kalder Slægten for Maren Clemendatters Slægt. Som det fremgaar af det her fortalte, var det en overordentlig dygtig, driftig og anset Slægt, som i det Aarhundrede (ca. 3 Generationer, ialt 192 Efterkommere), hvori vi har fulgt den, har givet — ved indgifte medregnet — Aarhus 10 Borgmestre, 8 Raadmænd, 18 andre kommunale Embedsmænd, 11 Præster og gejstlige Personer samt 25 Borgere, desuden 46 Præster og gejstlige Personer i Aarhus Stift, hvoraf 7 har været Hørere i Aarhus og 19 Præster i andre Dele af Landet.

Inden Beretningen sluttes, vil vi endnu engang vende tilbage til Clemen Jensen Smagbiers Ligsten, som ikke alene tjener til Minde om en af Aarhus Bys betydelige Borgere, men ogsaa kan tjene til Minde om den Storborger-Slægt, der har betydet saa meget for vor By, og som han var Stamfader til. Det er vel sandsynligt, at en lignende Beretning vil kunne gives om adskillige af de mange Ligstene og Mindesmærker i Aarhus to gamle Kirker, saa Nutidens Aarhusborger vil forstaa, hvilken enestaaende Skat af værdifulde Minder, disse Epitafier og Ligstene indeholder.

Tilføjelser og enkelte Rettelser til „Raadmand Clemen Jensen Smagbier og hans Efterkommere“ i Aarbogen for 1943.

Side 105. Linie 4 fra neden. Anna Olufsdatter, begravet 25. Februar 1650 og boede ved sin Død paa Mejlgade (Aarhus Domkirkes Regnskabsbog, i det følgende betegnet A. D. R.).

— 107. Linie 9 fra neden. Jens Clemensen, begravet 2. April 1655 (A. D. R.).
Linie 4 fra neden. Karen Blichfeldt, begravet 3. Januar 1666 i Frue Kirke — »for Graffen at offre 6 Rdl.« (Aarhus Frue Kirkes Regnskabsbog, herefter betegnet A. F. R.).

— 109. Linie 5 fra oven. Clemen Jensen døde 1661.
Linie 14 fra oven. Clemen Jensens Enke g. 2. Gang den 6. November 1661 (A. F. R.).
Linie 15 fra oven. Eske Lauridsen Vivild (S. af Sognepræst i Vivild Laurits Sørensen Grenaa, g. 1630 m. Cathrine eller Karen Jensdatter Lyngby).

— 110. Linie 10 fra neden. Michel Jørgensen død før 1684.
Linie 8 fra neden. Inger Sørensdatter hedder Inger Sørensdatter Tybring og der er Skifte efter hende 16. Decbr. 1720 i Æbeltoft.
Linie 5 fra neden. »vist« udgaar.

— 112. Lin. 17 fra oven. »18. Marts« læs »18. Aug.«.

— 114. Lin. 12 fra oven. »16. Januar« læs »10. Januar«.

— 115. Linie 8 fra oven tilføjes »og blev begravet i Frue Kirke«.

— 116. Linie 5 fra oven. »død før 1668« erstattes med »begravet 16. November 1658 i Frue Kirke udi hendes sal. Faders Grav i Kirken« (A. F. R.).
Linie 19 fra oven tilføjes »begravet 8. Januar 1664 i i Domkirken« (A. D. R.).
Linie 8 fra neden. Gertrud Hansdatter (Skifte 22. August 1678).
Linie 1 fra neden. Maren Kryssing, begravet 26. November 1672 i Frue Kirke ved Kloster-Stolen (A. F. R.); gift 7. September 1662 i Frue Kirke.

— 117. Linie 13 fra oven. Han blev begravet 18. Januar 1728 ifølge Lyngby Kirkebog.
Linie 1 fra neden. tilføjes »Overformynder 1701«.

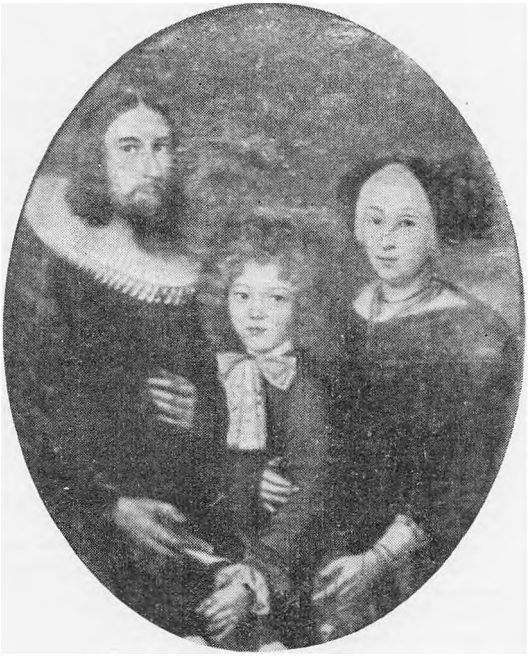

Christen Jensen Blichfeldt og Kirstine Christensdatter
samt Sønnen Gregers.
Se Aarbogen 1943 Side 112—114.

Side 119. Linie 1 fra oven. Tilføjes efter Frue Kirke: »boede paa Vestergade og levede i 1743; han og hans Hustru bar Paryk — Parykskatten 1710.
Linie 6 fra oven. C 3 læs C 2.
Linie 15 fra oven. »Haslehus« skal vel sagtens være »Haderslevhus.
Linie 8 fra neden. »24. Juli« ændres til »9. Juli«.
Linie 3 fra neden. Kirstine gift 31. Marts 1705 i Aarhus m. Hører — —

— 120. Linie 14 fra neden. Overformynder fra 1698 til 1701.
Linie 7 fra neden. »død før 8. Juli 1687« ændres til »begravet 3. Februar 1685« (A. D. R.).

— 121. Linie 3 fra neden. Datteren Gertrud Pedersdatter Kryssing lever 1755; gift m. Mads Rasmussen Haarup, død 1739; Borger i Aarhus.

— 122. Linie 2 fra oven. Tilføjes efter »1693«; Overformynder i en Periode indtil 1715.

Side 122. Linie 6 fra oven. Tilføjes: Begravet i hendes Oldefaders sal. Anders Westens Begravelse (F. K. R.).
Linie 16 fra oven. Tilføjes efter Døtre — desuden et Barn begravet 15. Oktober 1683 — (F. K. R.).
Linie 22 fra oven. Tilføjes »boede Vestergade i 1741«. Han var g. 1. Gang 6. December 1714 i Aarhus Domkirke m. Anna Michelsdatter fra Søholt (D. af Foged paa Skærsø Michel Pedersen, som flere Gange var Sættedommer i Æbeltoft, for Eksempel under Herredsfogden, Ejer af Søholt Jørgen Rasmussens Fraværelse. Michel Pedersen siges at bo udi Søholt Mølle, hvor der 1688 var 2 Beboelseshuse, det ene til Mølleren, det andet lejet ud[1]). Anna Nielsdatter maa herefter være Hans Baltsersen Kryssings 2. Hustru.
Linie 3 fra neden. Kirsten Pedersdatter Brendstrup, f. Juni 1700 (D. af Købmand, senere Kæmner og Vejermester i Aarhus Peder Rasmussen Brendstrup, f. i Sabro, død 1709, og Anne Christensdatter, død 28. Juni 1700). Kirsten Brendstrup levede som Enke i 1737.

— 123. Linie 1 fra oven. »1652« rettes til Januar 1653«.
Linie 2 fra neden. Clemen Kryssing havde 3 Børn — foruden de 7 — som blev begravede i Frue Kirke i Peder Jessen Farvers Begravelse d. 4. Sept. 1687, d. 11. Juni 1690 og 28. Juni 1693 (1 Maaned gl.).

— 124. Linie 7 fra oven. G. 1. Gang den 11. Oktober 1731 i Aarhus Domkirke.
Linie 9 fra oven. efter »1743« tilføjes »(D. af Hans Ovesen Halkier og Maren Jespersdatter).
Linie 11 fra oven. Sidsel Jensdatter Arendahl, født 24. September 1719, død 17. Januar 1794 (D. af Jens Andersen Arendahl og Maren Hansdatter Wolf); hun var gift 2. Gang 17. Februar 1751 m. Friederic Jepsen Raae, f. 20. April 1723 i Østerbøsting i Smollerup Sogn; tog Borgerskab som Købmand i Aarhus 1751; Ligsten i nordre Korsfløj i Aarhus Domkirke.
Linie 15 fra oven. g. 10. Juni 1716 i Aarhus Domkirke m.
Linie 14 fra neden. »i Aarhus Domsogn« udgaar.

— 127. Linie 14 fra neden. Christopher Pedersen var maaske gift før 1636 med en Datter af Anders Pedersen i »Bordum« (Aarhus Tingbog 1636 Bl. 33 a) Maren Andersdatter, som lever 1650.

— 128. Linie 5 fra oven. »vist« udgaar og efter »døde« tilføjes »og blev begravet 3. Juli 1654«. (A. D. R.)
Linie 11 fra oven. Ejendommen bestod af 3 Gaardsavl og hosliggende liden Have og 5 Boder.
Linie 12 fra oven. G. m. Gjertrud Mortensdatter, død før 1669 (Aarhus Tingbog 1668—69 Bl. 95). Hendes Broder var vist Jens Mortensen, Borgersøn, som tog Borgerskab 3. Juni 1619.

[1]) Velvilligst meddelt af Fru Ingeborg Konradsen, Æbeltoft.

Side 129. Linie 12 fra oven. »November« skal være »Oktober«.
Linie 19 fra oven. »Død før 28. Febr. 1667« ændres til »Begravet 30. November 1664 i Domkirken«.
Linie 7 fra neden. D 1. Rasmus Sørensen Wærn var ikke Søn af Købmand i Frederikshald Søren Madsen Wærn, men af B 3, C 3, D 4 paa Side 132 (Linie 7 fra neden) Søren Rasmussen Wærn, Undermaaler i Frederikshald.

— 130. Linie 12 fra oven. Tilføjes »begravet 12. Oktober i Domkirken i Oluf Christensens Grav«.

— 131. Linie 8—7 fra neden. »Aaret efter ... Wærn« erstattes med »Rasmus Wærn blev begr. 27. Aug. 1721 i Domkirken«.
Linie 6 fra neden. August læs Maj.
Linie 5 fra neden. En Broder til Maren Pedersdatter var Jørgen Pedersen, født i Uggelbølle 1673, død 1717; først Borger i Aarhus, senere Tolder i Randers.

— 132. Linie 5 fra oven. D 1. Gertrud Rasmusdatter Wærn, f. August 1689, begr. 18. Maj 1772 i Aarhus; g. m. Rasmus Pedersen Hasle, som i 1729 ejede Gaard paa Mejlgade langs med Fægyden; død før 1772.
Linie 12 fra neden. D 3. Ane Cathrine Rasmusdatter Wærn, døbt 21. August 1698 i Aarhus Domkirke.
Linie 2 fra neden. D 5. Mads Rasm. Wærn, døbt 29. Sept. 1701 i Aarhus Domk.; Borgerskab 1726 i Aarhus. Tilføjes: D 6. Peder Rasmussen Wærn, døbt 6. Febr. 1704 i Aarhus Domkirke.

— 133. Linie 11—12 fra neden. »døde 1671« ændres til »begr. 16. November 1669 (A. D. R.).

— 135. Linie 3 fra oven. »Borgerskab som Farver i Aarhus 1726« udgaar.

— 136. Linie 2 fra oven. Tilføjes: g. m. Knud Eriksen Knoph.
Linie 4 fra oven. Tilføjes: Skifte 28. Okt. 1733; g. 1727 i Frue Kirke m. Christen Nielsen Haarbye, f. i Haarby; Borgerskab (Husnæring) 25. Febr. 1718; købte 1718 Hans Buchtrups nye Hus paa Broberg; købte 1746 Kornhave med Eng og Fiskedamme af Christen Basballe; begravet 29. Januar 1753 i Domkirken »mellem Gangen ved Kvindestolen«. Han var g. 1. Gang m. Johanne Laursdatter (Skifte 10. April 1726) og gift 3. Gang 13. November 1733 i Aarhus Domkirke m. Cathrine Marie Hansdatter Blichfeldt, døbt 8. August 1695 i Søften, død 1762 (Skifte 11. Febr. 1762). (D. af Sognepræst i Søften Hans Frandsen Blichfeldt og Sidsel Clemensdatter Aarhus).

— 137. Linie 2 fra neden. Tilføjes: Baccalaur 14. Okt. 1689, Hører ved Sorø Skole 1691, Sognepræst ved Sct. Peders Kirke i Slagelse 2. April 1696, Magister 19. Maj 1696.

— 138. Linie 1 fra oven. ... Slagelse 13. Sept. 1697, Provst for Slagelse Herred 18. Novbr. 1729.

Side 138. Linie 2 fra oven. ... 1696 i Slagelse m. Anna Frederiksdatter Eisenberg, begr. 1. Aug. 1735 i Slagelse (D. af Herredsfoged i Smørum-Ølstykke Hd., senere Ridefoged i København og Byfoged s. S. Frederik Pedersen Eisenberg, død 1712, og Anna Davidsdatter, død ca. 1680). Hun var 1. g. Gang 1693 m. Sognepræst ved Slagelse Sct. Peders Kirke, Magister Mathias Cassel, f. 1663, død 1696)[1]).
Linie 16—18 fra oven. Andreas Lous blev begr. 21. November 1718 i Stege. Vielsesdagen, som findes opgivet i Vahls Slægtebog over Afkommet af Christiern Nielsen I Side 131 maa være forkert.

— 141. Linie 15 fra oven. »Bruunsgaard« skal være »Bruusgaard«.

— 145. Linie 13 fra oven. »C 7« skal være »C 9«.
Linie 17 fra neden. »død 1681 og Vibeke Jensdatter Thorsager, f. 1633, død 1722 i Tved«.
Linie 9 fra neden. 2 ændres til 3 og D 2 til D 3.
Linie 6 fra neden. Tilføjes: Hører i Aarhus 1722.

— 146. Linie 7 fra oven. Efter »1730« tilføjes »i Æbeltoft«.
Linie 8 fra oven. Efter »1689« tilføjes »(S. af Jørgen Jørgensen Mygind og ... Jørgensdatter)«.
Linie 12 fra oven. Efter »1742« tilføjes »i Æbeltoft«.
Linie 14 fra oven. Dorthea Marie Buchtrup, døbt 3. Oktober 1708, begravet paa Nortorp i Rær (Datter af Skipper i Æbeltoft Mads Hansen Buchtrup og Dorthe Stigsdatter Aastrup). Sofie Hutfeld og Hans Mygind havde 5 Børn[2]).
Linie 21 fra oven. Tilføjes: D 3 ... Christensdatter Hutfeld, død før 1722; g. m. Michel Rasmussen af Borup, lever 1722. De havde 1 Datter.

— 147. Linie 18 fra oven. »Ejer af Ryomgaard« erstattes med »(S. af Admiral Daniel Wilster og Cathrine Fogh), boede i Æbeltoft indtil han blev Ejer af Ryomgaard; nobiliteret 1747.
Linie 8 fra neden. »D 1. Johanne Barbara« udgaar, da hun var Datter af C 4 Niels Jespersen Hutfeld i Holme. Anders L. Jespersen Hutfelds Børn findes opført under A 6, B 8, C 1 Karen Arrildsdt. Bentsen.

— 148. Linie 8 fra neden. Ingeborg Thomasdatter Helsing, født ca. 1669; Skifte efter hende fandt Sted 1. Maj 1756 (Registrering 31. Maj) — Ning Herreds gejstlige Skiftepr. 513—525. De havde 8 Børn, nemlig foruden de anførte D 1—D 5 tillige D 6—D 8 (ikke opført efter Alder).
D 6. Thomas Nielsen Hutfeld, f. ca. 1711, Birkeskriver i Marselisborg Birk 18. Maj 1731, boede i Holme 1756; begravet 3. April 1778 i Holme. Ingen Børn.

---

[1]) H. G. Olrik: Oversigt over Forstandere og Lærere ved den kgl. Skole i Sorø 1586—1737, Side 122.
[2]) C. Schøller: Familien Mygind, Side 10—11.

Side 148. D 7. Johanne Barbara Nielsdatter Hutfeld, se Side 147, Linie 8 fra neden.

D 8. Anniche Marie Nielsdatter Hutfeld, vist død før 1756; g. 1. Gang m. Niels Hansen Heide, f. 7. Maj 1672 i Aarhus (S. af Kandestøber, Kæmner i Aarhus, Hans Nielsen Gotlænder, f. ca. 1630 i Heide paa Gotland, død 1718, begravet i Domkirken og Kirsten Pedersdatter, f. ca. 1632, begr. 24. Februar 1693 (A. D. R.)). Student fra Aarhus 1692, Baccalaurgraden 1694, var en Tid Forvalter paa Konstantinsborg, Sognepræst i Viby-Tiset 1709, død 1737. Han var gift 1. Gang m. Gjertrud Olufsdatter Borthuus. Anniche Hutfeld blev g. 2. Gang m. Ole Danielsen Winther, f. 7. Maj 1700 (S. af Sognepræst i Sdr. Kirkeby-Alslev Daniel Jensen Winther, f. ca. 1661, død 1713, og Karen Stensdatter Faske) Student fra Nykøbing paa Falster 1718, cand. theol. 22. November 1723, Sognepræst i Maarslet 8. Marts 1727, ordineret 23. Maj, Sognepræst i Visby-Tiset 16. Juli 1756; død 26. Maj 1774 i en Skole. Han var gift 1. Gang m. Anna Elisabeth Hallenbæk, død 28. April 1738.

— 149. Linie 10—11 fra oven. »1. Juli« læs »11. Juli«.
Linie 21 fra oven. »en Søn« ændres til »3 Børn«.

— 150. Linie 15 fra neden. efter »1731« tilføjes »(D. af Sognepræst i Helgenæs Jens Nielsen Lyngby, f. 1616, død 1680)«.
Linie 11 fra neden. efter »2. Gang« tilføjes »31. August«.
Linie 6 fra neden. »i Tiden 1733—37« ændres til »fra 1740 til sin Død«.
Linie 4 fra neden. tilføjes: Hun skødede 26. Juni 1770 for 24000 Rdl. Lyngsbækgaard til sin og Jens Hansons ældste Søn Kaptajn Jacob Hanson, som byggede Gaarden om til sin nuværende Skikkelse. Marie Elisabeth Hutfeld havde 4 Børn i 1. Ægteskab og 6 i 2. Ægteskab.

— 151. Linie 9 fra neden. efter »1. Gang« tilføjes »17. Juni 1689 i Aarhus (A. F. R.)«.

— 152. Linie 20 fra neden. Ingeborg Hutfeld var født 1683.
Linie 12 fra neden. »ca. 1663« ændres til »December« 1662 i Aarhus«.

— 153. Linie 8 fra oven. (Kirstine Esbensdatter var 1. g. Gang m. JensThomsen Sabro).
Linie 18 fra oven. »ca. 1680« ændres til »1682«.
Linie 20 fra oven. tilføjes: C 8. Hans Jespersen Hutfeld, begravet 17. Oktober 1696. Han blev efter sin Død ført fra Laurvig til Aarhus og blev indsat i Familiens Begravelsessted i Domkirken (A. D. R.).

C 9. ... Jespersdatter Hutfeld, begr. 16. December 1679 i Domkirken.

Skoleholderen i Aarhus Stift
i det 18. Aarhundrede.
En Tidstype.

Af Georg Hansen.

Afhandlingen bygger paa indgaaende Undersøgelser for hele Østjyllands og Sjællands Vedkommende samt mere overfladiske for de øvrige Landsde. For at undgaa trættende Sammenligninger er Eksempler herfra føjet direkte ind i Fremstillingen. Da Resultaterne viser sig nogenlunde ens, har Pjecelitteraturens Udtalelser kunnet anvendes som Udtryk for Samtidens Syn paa Forholdene i Aarhus Stift. Den her skildrede Skoleholdertype er gyldig for hele Landet, hvorfor Fremstillingen ogsaa har et mere alment Præg.

Forkortelser: R. A. = Rigsarkiv, Sjl. B, Aarh. B., R. B. = Sjællands, Aarhus og Ribe Bispearkiver, D. Kcl. = Danske Kancelli, div. B. = diverse Bispearkiver.

Hver Tid har sine Typer — levende Samfundsorganismer, der præger og præges af skiftende Tider, hvis Tand gnaver dem dybe Furer i Ansigtet. Dukkende op i en Tid, svagt og spagfærdigt, tager de efterhaanden fast Form, faar markerede Træk og placerer sig i Samfundet, nogle højere oppe, men de fleste forneden, hvorfra enkelte som Fortidens Bøddel og Nutidens Læge[1]) langsomt og møjsommeligt, men des sikrere baner sig Vej til ansete Positioner — dog de fleste forbliver i Ubemærketheden. Somme forsvinder saa upaaagtet, som de kom, kun skabt af enkelte Tiders Særkrav, mens andre gennem Aarhundreders sejt udfoldede Livskraft tiltvinger sig Ret og Respekt som uundværlige Støttepiller for Samfundet.

[1]) Hugo Matthiessen: Bøddel og Galgefugl Kbh. 1910. S. 110 ff. 121 ff.

En saadan ny Type var i det 18de Aarhundrede Skoleholderen. Tonende frem i det foregaaende Sekels sidste Decennier som privat Funktionær, ansat af Bønder eller Herremænd, befæstedede han sin Stilling i de følgende Aartier med Rytterskolernes Opkomst og fik med Skolelovene 1739 og 1740 statslig Anerkendelse.

Oprindelig — i 1739-Loven — tiltænkt det hæderlige Udkomme af 12 Rd. 5 Td. Rug, 7 Td. Byg, fri Bolig og Brændsel samt 2 Køers og 6 Faars Foder og Græs, maatte han, efter Plakaten 1740 overgivet til Proprietærernes Forgodtbefindende, lade sig nøje med, hvad disse fandt passende at yde for hans Arbejde — og afknappet blev han.

I hele Aarhus Stift var Gennemsnitslønnen 14 Rd., 2½ Td. Rug 2 Td. Byg + Bolig, Brændsel og Foder, men i Viborg Amt foruden Bolig etc. kun 11 Rd., 2½ Td. Rug, 1½ Td. Byg og i Vestjylland mindre.

Om ved 1770 var det, Korn omregnet til Penge, henholdsvis ca. 22 og 18 Rd. — for Sjælland samtidig ca. 28 Rd. — imod de tiltænkte 32 Rd. Dertil var Bolig, Brændsel og Foder langt ringere end oprindelig beregnet.[1])

Det blev for Skoleholderen den mest mærkbare Følge af, at Skoleloven 1739 afløstes af Plakaten 1740, at Kongens Garanti erstattedes med Herremandens Vilkaarlighed. Thi saa store viste Vanskelighederne ved Gennemførelsen af den første Lov sig at være, at vilde man have Skoler, maatte man se bort fra, hvordan de blev, og overlade til Omstændighederne at træffe Afgørelse herom, og derfor lod man dens Krav om bestemte økonomiske Præstationer bortfalde og erstattede den med Plakaten 1740, iflg. hvilken alt sligt af Godsejerne maatte lempes efter Forholdene.

Men ramtes Lærerstanden som Helhed haardt, fordeltes Smerten ulige; thi mens nogle som Skoleholderen i Malling havde 5 Rd., 7½ Td. Rug, 7½ Td.

[1]) R. B. Miscellanea. Indb. om Skolev. 1785, Aarh. B. Rev. 6 S. 137, Pk. 18, Rev. 7, S. 324, Pk. 4, Sjl. B. »Forkl. o. alle saavel kgl. etc. Skoler i Sjl. Stift«, R. A. D. Kcl. Skolekom. Arkiv, Indb. 1785 f. Vib. og Aalb. Amter.

Byg, meget mere end Gennemsnittet, maatte mange flere som Søftenlæreren hutle sig igennem med slet og ret 10—20 Rd.[1]) Usseligt var de aflagte, langt ringere end deres Kolleger Degnene.

Som kirkelige Embedsmænd med en aarhundredgammel Historie bag sig, havde disse med 1739-Loven faaet overdraget Undervisningen af Hovedsognenes Ungdom, »saa mange som kunde komme til dem«, hvorfor de oppebar et beskedent Honorar, oftest 5—15 Rd., mens deres Hovedindtægt, Degnelønnen, omkring 1770 beløb sig til saa meget, at de gennemsnitlig tjente 95 Rd. paa Sjælland, ca. 32 Rd. i Aarhus Stift og i Viborg Amt det samme.

Men udgjorde Skoleholderens Løn næppe Halvparten af Degnens, var den ikke en Tiendel af Præstens. 343 Rd. i Gennemsnit for Sjælland og ca. 250 Rd. i Aarhus Stift[2]) det var den Løn, hvormed denne Embedsmand var aflagt foruden den Indtægt, der flød af hans Landbrug. Sandelig, her kom Skoleholderen til kort. Ren Stodder blev han.

Nej, Husmanden, det var hans jævnbyrdige.

Med en Indtægt af ca. 40 Rd.[3]) — alt gjort i Penge — stod han vel ofte bedre end Skolemesteren, især hvis Kvæg- og Faareholdet svigtede i Skolen. Thi utvivlsomt var det en Grundpille i Økonomien i Datidens Landsbyskoler, og Landbrug med Kreaturhold var da ogsaa hver Lærers Sag. I Aarhus Stift havde ca. 40 pCt. af Skoleholderne 2 Køer eller mere, 52 pCt. 1 Ko, 24 pCt. Grise, og Faar fandtes saa godt som altid, hvor der var andet Kvæg. 8 pCt. havde ikke Husdyr, mens nogle faa Stykker havde Heste[4]).

Udbyttet af dette Husdyrhold skulde nok kunne repræsentere 20 Rd.' Værdi, saa det i Forbindelse med gratis Bolig og Brændsel samt Skattefrihed i Almindelighed stillede Skoleholderen paa lige Fod med

---

[1]) R. B., Aarh., B., R. A. ovenn. Steder.
[2]) Div. B. A. Indb. om Gejstl. Indk. 1768.
[3]) Falbe-Hansen: »Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne set fra Nationaløkonomiens Standpunkt«, Kbh. 1888—89 2, Side 111.
[4]) Gejstl. Skifteprtkl.

Husmanden og de bedst aflagte endog noget højere end denne. Samtiden regnede da ogsaa »Græsning og Foder til Kreaturer som den vigtigste Artikel for en Landsbyfamilie, hvoraf de har den bedste Hjælp til Føde og Klæde«, »lige saa god som alt det øvrige, de har i Løn«[1]).

Men fattige var de, det vidste man. Præsterne jamrede i deres Indberetninger over de usle Kaar, og de opdukkende Blade og Pjecer fyldtes med Klager over, at »Skoleholderne paa Landet i Almindelighed kan ej andet end lide Fattigdom og stor Mangel«; thi »naar alt, endog de Skoleholderne tillagte Jordlodder, anslaas i Penge, kan vel de fleste Landsbyskoleholderes Løn næppe anslaas i Gennemsnit over nogle og fyrretyve Rigsdaler«. »Om og Lønnen beregnes til 50 Rd.«, »nødes mange Skoleholdere at leve lige med den ringeste Almue«[2]).

Dødsboer, hvis Vurderingssum oftest ligger mellem 20 og 40 Rd. — mod Degnenes 50—120 Rd. og Præsternes 150—400 Rd. bekræfter dette. Tarvelige Indboer kun bestaaende af de nødtørftigste Borde, Bænke, Sengeklæder, Køkkenredskaber og Spisegrejer lader Husmandskaarene træde frem i al deres Armod og Usselhed. Raad til Luksus gaves sjældent, kun ca. 7 pCt. af de østjydske Skoleholdere ejede Guld- eller Sølvting; derimod 32 pCt. af Degnene og saa godt som alle Præster[3]); og deres Boliger bestod ofte kun af et enkelt eller to Rum.

Det var trange Kaar at leve under; men endnu ringere blev de frem gennem Aarhundredet med de stigende Kornpriser. 1740 havde 10 Rd. strakt til til Køb af 6 Td, Rug; men 1800 fik man næppe $^1/_2$ Td. for dem[4]), og da Skoleholdernes Løn i Almindelighed forblev uforandret i Tiden fra 1740 til 1814, ramtes de

[1]) R. A. D. Kcl. Skolekom. Arkiv Indb. fra Aarh. Stift 1790.
[2]) N. Blicher: »Forslag til det danske Landsbyskolevæsens Forbedring«, Aarh. 1801, Side 10, Magasin for patriotiske Skribenter Nr. 61, Augustinus Christian Faber: »Landsbyskolens sande Beskaffenhed — — —«, Kbh. 1787, Side 30., R. A. Skolekom. Arkiv, Indb. fra Aarh. 1790.
[3]) Gejstl. Skifteprotokoller.
[4]) Efter »Kapitelstakster i ældre og nyere Tid«, Kbh. 1904.

saa haardt, »at uden Præsternes Hjælp havde det ikke været gørligt for flere af disse Mænd at erholde Livet«[1]).

Er Penge end kun til en vis Grad bestemmende for et Menneskes Livsform, maatte saa smaa Lønninger dog drage de alvorligste Konsekvenser efter sig, og dybt kom de til at præge det 18de Aarnundredes Lærer; thi at forsørge Familie alene med dem var ugørligt. Biindtægter maatte der til, skulde blot Sult og Kulde holdes fra Livet, og af denne haarde Nødvendighed voksede da frem maaske det mest karakteristiske Træk i hele Skoleholderens Fysiognomi. Tvunget til at gribe enhver Chance for Ekstrafortjeneste bestred han de forskelligste Hverv. »At kunne et Haandværk er højst fornødent til at ernære Kone og Børn og bruges uden Skade i de ledige Timer«, og mangen en Skoleholder fungerede da ogsaa som Haandværker uden for Skoletiden. Tiest var han Skrædder eller Tømrer, hyppigt Murmester, sjældnere Smed. Men man traf iøvrigt alle mulige Brancher repræsenteret, Husmand, Tjener, Skomager, Uldhandler, Daglejer, ja, endog Krovært[2]). Nødigt saa man ganske vist denne sidste Beskæftigelse forbundet med Skoleholderværdigheden; men naar intet bedre kunde anvises, maatte man taale den.

For mangen Skolemester rakte Virksomheden imidlertid meget videre. Som »ham Kræn Koustrup — I kinne ham wal« skulde han helst kunne »stel Blued aa vis igjen, aa wænn e Vind, aa løhs øwwer baallen Fingger, aa møj mier«, i Sandhed store Krav at stille til en Mand – dog Kræn Koustrup magtede dem; men »te aa maahn wa han ett saa fuldkommele som e Præjst; for han had ett gon i den suet Skuel«[3]).

Nej, det var netop Sagen. Blottet for Uddannelse af enhver Art, boglig som pædagogisk, traadte det 18de Aarhundredes Lærer i Skolens Tjeneste. Hvor gerne man end havde set belæste Folk som Studenter eller Kandidater beklæde Lærerstillingerne, forstod man snart det umulige i et saadant Ønskes Opfyldelse.

[1]) Aarhus B. Indb. 1811.
[2]) Aarh. B., Præsternes aarl. Indb. 1804 ff.
[3]) Steen Steensen Blicher: »E Bindstow«, P. Hansens Udg. 1893.

Med bare de allernødtørftigste Kundskaber i Religion og Læsning, dertil helst lidt Skrivning og Regning, erklæredes en Ansøger for kvalificeret[1]). Ifølge Loven skulde Provst og Præst garantere disse Færdigheders Tilstedeværelse; men Knaphed paa Supplikanter gjorde Kontrollen slap. Man maatte tage, hvad man kunde faa. Thi ikke mange vilde søge »et Levebrød, hvor de dagligen maa savne det nødtørftigste til deres og Families Underholdning«, kun nyde »for et svært Arbejde den usleste Løn«, ja, end ikke være saadan aflagt, »at de kan Aaret igennem være ved Skolen for at undervise Ungdommen«, men er om Sommeren »nødt til ved deres Hænders Arbejde at fortjene deres Føde«. »Ingen duelig Student vil søge Skolekald«, og »hvo kan fortænke dem deri«. »Hverken Bisp eller Professor kan skaffe en Student«[2]).

Men alligevel fik man Skoleembederne besat; selv den fattigste finder en slettere stillet, og der gaves altid nogle, hvem endog det tarveligste Skolekald syntes bedre Kaar end dem, de havde; thi Fordele som Frihed for at springe Soldat, Skattefrihed og Sikkerhed for dog nogen Fortjeneste i Aarets Løb — dem enhver Skoleholder nød — kunde nok friste en vanskelig stillet Husmand eller smaat aflagt Haandværker. En god Bibeskæftigelse kunde der blive. For saa faa var de Skoler, hvor der som i Tørring var Skolegang hele Aaret, at det var en Selvfølge, at Undervisningen kun fandt Sted 4—5 Maaneder om Vinteren fra »Rugen er saaet og Fæet bindes ind« til »Høveder og Plove tages ud igen« eller fra »Martinii til Paaske«, og den øvrige Tid af Aaret drev Skolemesteren da saa frit som forhen sin Næring.

Følgelig blev Skoleholderiet for mange kun en Nebengeschäft, og Ansøgere var da ogsaa særlig »den der kan skrædre, sy Sko etc.«, Folk i Stillinger, der vilde tjene en Ekstraskilling. Det var det praktiske Livs Mennesker, der blev Skolemestre, hvad enten de vilde fortsætte deres egentlige Hverv eller ej. Meget

[1]) Forordn. 1739 § 10.
[2]) Aarh. B. Prst. aarl. Indb. 1805 Wærum, 1806 Vitten, R. A. D. Kcl. Pro memoria 5/3 1785, Aug. Faber ovenn. Sted s. 30, R. A. D. Kcl. Indb. og Svar paa Cirkl. 1770 Konduitelister.

heldigt, da de nødvendige Bierhverv derved var umiddelbart for Haanden. Skade kun, at de slet intet kendte til Skolemestervisdommen; men det gjorde de ikke. »Ex-Haandværker, Ex-Underofficer, Ex-Tjener«, kalder Niels Blicher dem.

I Meilby, Maarslet, Erichnauer, Ølst og Hedensted var Lærerne en »simpel Bondekarl«, i Aarslev [Randers Amt] Kromand, i Lerbjærg til en Tid Væver til en anden Murer — Næringsveje »paa hvilke man nok sjældent erhverver de for en duelig Skolelærer nødvendige Kundskaber«[1]).

Af alle Ribe Stifts Skoleholdere omkring 1800 var ca. 98 pCt. ustuderte, derimod af Sjællands ved Aarhundredets Midte kun ca. 44 pCt., Degnenes Substituter medregnet, og stort anderledes har Forholdene ikke stillet sig i Aarhus Stift. Men det gjaldt overalt, at i det første Aarti efter Skolelovens Fremkomst, var der flere studerte Lærere end senere[2]).

I fremrykket Alder og med broget Fortid traadte de fleste Skoleholdere i Oplysningens Tjeneste. En Lærer i Uhre havde saaledes været Matros, Gartner og Husmand, før han blev Pædagog, og flere andre gik det ikke bedre. En mindre Part havde dog gjort en anden Karriere.

Mange Sogne var saa fattige, at man om Vinteren maatte nøjes med en Omgangslærer, »der gaar Hus fra Hus i omskrevne Fjerdingaar og læser for saa mange, som i den By han er udi, vil komme til ham«. Aflagt med 2—6 Rd., Kost og Logis paa Omgang hos Bønderne var saadanne Stillinger ikke stærkt eftertragtede, og »til saadan Skolehold har man helst antaget et skikkeligt Bondebarn af Sognene, som er fundet dertil oplagt, og ved flittig Kirkegang, idelig Fremstillelse ved Katekisation og et ustraffeligt Levned har udmærket sig«. Den Slags Lærere er selv ikke andet end Børn[3]).

---

[1]) N. Blicher ovenn. Sted S. 10, R. A D. Kcl. Indb. og Sv paa Cir. 1770 Konduitelister. Aarh. B. Prst. aarl. Indb.

[2]) R. B. Pk. om Lærernes Underv. 1811, Sjl. B. Forkl. om alle — — — — Skoler i Sjl. Stift.

[3]) R. A. D. Kcl. Skolekom. A. Indb. 1790, Aarh. B. Prst. aarl. Indb. 1806 Engom og div. aarl. Indb.

Det blev for mere end én Skoleholder Starten paa den pædagogiske Løbebane. Begyndt i 13-14-Alderen som »Omløberdreng« avancerede han ad Aare til fast Skoleholder, og Mulighederne for at komme i Gang var talrige[1]). Thi ikke Fattigdom alene fremkaldte Omgangsskoler i Massevis, men utilstrækkelig Forsyning med faste Skoler i de milestore Sogne, for tynd Bebyggelse og vanskelige Veje med »Aaer og Vandpudser« fik dem til at skyde op som Paddehatte.

Den, som fra Barnsben havde været Skolemand, besad unægtelig Fordele frem for den senere tiltrædende; thi ofte gav Præsten den begyndende Drengelærer et Kursus i de nødvendigste Elementarkundskaber, og var han lærenem, tilegnede han sig let, hvad han behøvede[2]). Jævnsides sin stadig voksende pædagogiske Erfaring erhvervede han saaledes en efter Omstændighederne taalelig Viden — misundelsesværdig for den, der fra Ploven vandrede lige ind i Skolestuen, og varede hans Tid som Omgangslærer end somme Steder baade 10 og 15 Aar,[1]) høstede han jævnlig i den sidste Ende Fordelen af sin Ungdoms Studier; thi efter Forordningen 1739 skulde dygtige Skoleholdere foretrækkes ved Degnekalds Besættelse, og bedst uddannet, som han var, blev Prisen ofte hans.

Som en skøn Drøm stod denne Avancementspost for Skoleholderen. Den dannede Maalet for alle hans Ønsker, var det Solstrejf, der imellem forgyldte hans askegraa Hverdag og lod ham taale Sultens Kneb og Skolens Plage i sikker Tro paa Lykkens snare Gunst, den Lokkemad Præst og Provst foregøglede den fortvivlende, at han ikke i sort Nedtrykthed brat brød alle Broer af til Skade for baade Skole og sig selv;[3]) og sandelig — adskillige saa Drømmen virkeliggjort.

Allerede ved Midten af Aarhundredet udnævntes adskillige Skoleholdere til Degne, og i de følgende Aartier tog de begunstigedes Tal til for at opnaa et Højdepunkt i Aarene lige omkring Aarhundredskiftet,

[1]) F. Eks. R. B. Miscl. Indb. 1785 Linneballe.
[2]) R. A. D. Kcl. Skolekom. A. Indb. 1790, Aarhus B. Prstr. aarl. Indb. 1806 Engom og div. aarl. Indb.
[3]) Aarh. B. div. indkomne Breve, R. A. D. Kcl. Kopibøger 1797-1803.

da mere end to Snese erhvervede Degnekaldets Indtægter[1]). Selv ivrige for og ansøgende om Forfremmelse anbefaledes Skoleholdere lige saa ofte af Præsterne som særlig fortjent til Degnekald enten paa Grund af Flid og Duelighed, Alder, særlige musikalske Anlæg eller lignende, og tiest toges Anbefalingen til Følge til Gavn for den heldige og til Styrkelse af Haabet hos dem, hvem Lykken endnu ikke havde tilsmilet.

Omgangslærer, Skoleholder, Degn — det var Livet for en fuldbaaren Landsbylærer i det 18de Aarhundrede. Men de færreste tog hele Turen med. Oftest sprang de det første Stade over og naaede sjældent det sidste, men dukkede op i Skoleverdenen i 30—40 Aars Alderen, hvorfor de fleste blev Misfostre, og mange Afskygninger rummede denne Kategori: Omgangslærere, der efter en Vinter eller to forlod Skolen, de var utallige; Skoleholdere, der ikke »ordentligt beskikkede«, havde helt uberegnelige Vilkaar og Løbebaner, og Biskolelærere, der, en Vinter Skolemester, næste Husmand, saa Lærer igen og saadan videre, modtog 6—8 Rd. af Bønderne eller som i Brandstrup intet »uden den Tjeneste, de kan gøre ham med at age en Snes Læs Møg, en Snes Læs Tørv og saa ham 4 á 6 Skp. Korn paa Præstens Mark«[2]). Men alle hørte de til Skoleholderstanden, udgjorde dens ringeste Del og isprængte den Skæret af Lurvethed.

Hos dette Skoleverdenens vagabonderende Proletariat manglede Kundskaber oftest, skønt store Fordringer stilledes ikke. Kun Religion og Læsning var obligatoriske Undervisningsfag. Skrivning og Regning ydedes alene dem, der betalte ekstra derfor, og de var saa faa, at det blev en sjælden Omgangs- eller Biskolelærer, der kom i Forlegenhed, om hans Færdigheder i den Retning var omdisputable. Ogsaa mangen fast Skoleholder kunde være dem foruden; »thi tre à fire forlanger at skrive, regne lærer ingen«, og endnu 1811 traf man adskillige Lærere, hvem Regne-

[1]) Aarh. B. div. indkomne Breve, R. A. D. Kcl. Kopibøger 1797—1803.
[2]) R. A. D. Kcl. Skolekom. A. Indb. 1790 [Vib. Amt].

kunstens Mysterier var fremmede som Græsk for Bonden[1]).

»Men lærte de, og kunde de end ikke lære Bondens Barn andet end godt læse i Bog og skrive lidt — var deres Arbejde alligevel saa besværligt og vigtigt, at de fortjente ej at sulte over det«[2]).

Somme kunde dog ikke engang det. I 1780erne mente Biskop Balle, at 11 pCt. af de sjællandske Lærere manglede de nødvendige Kundskaber, og i Aarhus Stift var der samtidig adskillige, der ikke »forstod andet end høre i Lektier« eller der som Lærer Jensen i Mjesing vel »lærer Børnene rigtig nok at stave og læse, men den nøjere Udvikling af, hvad der læses har stedse af Nødvendighed været Præstens Sag«[3]).

Her er kun Tale om Religion og Læsning. Skrivning mestrede de fleste vel; men Regning voldte mange stort Besvær.

Og blev da Ordsproget bekendt, »den der ikke er skikket til nogen anden Handling, kan være duelig nok til Ungdommens Lærer«. »Det er ligesom man med Flid har valgt Uvidenheden til at opfylde Lærerpladser«. »Bonden selv, hvor uvidende han er, kan mange Gange hæve sig over dem«[4]).

Det var spottende Ord og haarde Domme, fældet af glødende rationalistiske Reformvenner, der vilde rive alt gammelt ned og sætte deres eget i Stedet. Et meget mere besindigt Standpunkt indtog Pastor Blicher, Skoleholdernes Ven, der mente, at »vitterlig Sandhed er det, at vi blandt rigtignok en Del uduelige dog og har mange udmærket gode Skoleholdere«, og »hvi skulde vi tabe de gode af Sigte under idelig Jammer over de daarlige«[5]).

Meget rigtigt. Men Kritikken kom alligevel Sandheden nærmest. Det traadte klart frem, da Lærerne 1811

---

[1]) August Chr. Faber anf. Sted s. 23, R. B. Pk. Om Lærernes Underv. 1811.
[2]) Iris og Hebe 4 1798 s. 89.
[3]) R. A. D. Kcl. Balles Indb. om Visitatser. Aarh. B. Præsternes aarl Indb.
[4]) Minerva 1786 Nr. 18 s. 6.
[5]) Egeria 1805 s. 358.

ved den hos Præsterne afholdte Undervisning stillede deres Kunnen blot. Viste Kundskabsmaaleren end sjældent absolut Nul i andre Fag end Regning, lagde Flertallet dog den inderligste Uvidenhed for Dagen[1]). Uden nogen som helst almendannende Viden i Retning af Geografi eller Historie, magtede de fleste kun de allersimpleste Diktatstykker og i Regning intet ud over Begyndelsesgrundene i Reguladetri. Selv i Religion, Skolens Hovedfag, overskred deres Viden sjældent Barneskolens Standpunkt. Det var smaa Kundskaber for en Lærer. Kunde han maaske end liste sig igennem med dem, maatte han ofte komme i Bekneb.

Naturligvis gaves der enkelte med endog særdeles respektable Kundskaber som f. Eks. Skoleholder Peder Weger i Albæk, Skoleholder Jens Madsen i Søften, Lærer Nielsen i Vivild o. fl.[2]); men deres Tal var saa lille, at de kun blev den Undtagelse, der bekræfter Regelen. Den første »anvender al Flid paa at dueliggøre sig til sin Tjeneste efter Anvisning efter de nyeste og bedste Skrifter i Skolefaget, hvoraf han gør meget nyttig Anvendelse«. Den sidste havde 1804 »vaccineret en meget betydelig Mængde Børn. To Gange er han for Undervisning i Skrivt og Regning tilkendt Præmier og een Gang for Havedyrkning af det kgl. Landhusholdningsselskab. — Sin Forstand dyrker han ligeledes vel ved Læsning og Tænksomhed«[2]).

Slige Fremskridtsmænd taltes imidlertid ikke i hvert Herred, næppe i hvert Amt, og ved deres Glans bidrog de da mest til at lade den store Mængdes Vankundighed træde des grellere frem.

Det var »selfmade men« disse Pionerer. Kæmpende med strengt Arbejde og Nød maatte de stjæle sig Tid til for at drive deres »Studier«. Uvidenheden hos den almindelige Skoleholder bliver da ogsaa at undskylde, siden han i sin Fritid maatte arbejde »som Snedker og Tømmermand for at tjene Brødet til sine mange, i hvilken Tid han ellers kunde lægge sig efter Kundskaber af Bøger til videre Fremgang« — og dog havde de fleste af dem læst noget.

[1]) Se herom min Afhandling i Jyske Samlinger 1943, S. 143 ff.
[2]) Aarh. B. Prst. aarl. Indb. 1805.

Taget for det 18de Aarhundrede som Helhed havde af alle Aarhus Stifts Skoleholdere 61 pCt. været i Besiddelse af Bøger, mens 39 pCt. ingen saadanne havde haft. For Sjælland var de tilsvarende Tal henholdsvis 62 og 38 pCt. Men mange af disse Bogsamlinger var meget smaa. 29 pCt. af dem i Østjylland talte mindre end 5 Bøger og 23 pCt. mindre end 10, og af de sjællandske naaede 21 pCt. ikke 5 og 19 pCt. ikke 10 Bind[1]), og hvad indeholdt de saa? Væsentlig opbyggelig Litteratur. Fyldigst repræsenteret var de i Datiden saa overordentligt udbredte Ligprædikener og saa naturligvis Bibler og Psalmebøger. Dernæst Huspostillerne — særlig Møllers, Brochmands og Rostochs florerede. Efter dem fulgte Ting som Johan Arndts »Sande Kristendom«, sammes »Paradisets Urtegaard«, Lassenii »Bibelske Kerne«, »De bedendes Kæde«, Speners »Kristendoms Øvelse«, »Naadens aandelige Mørkhedstid«, Rambachs »Kristi Lidelse«, Jersins »Livsens Vej«, Bunyans »Pilegrimmenes Vandring« og dertil en Mængde andre opbyggelige Skrifter, der kun forekommende i et enkelt eller to Eksemplarer ikke mere end netop giver deres Bidrag til den religiøse Litteraturs enorme numeriske Overvægt over den verdslige[2]). 65 pCt. udgjorde den mod den profanes 35 pCt.

Tungest vejede i denne sidste Regnebøgerne, særlig Cramers og Søren Mathiesens, dernæst Hübners Geografi. Ret almindelige var ogsaa Lovbøger og juridiske Kollokvier. Men af egentlig almendannende Litteratur gaves kun saare lidt, og Skønlitteratur fandtes næsten ikke. Ganske isoleret forekommer Zinzendorfs Digte og enkelte af Tidens mest kendte Skuespil, men kun 3—4 Stk. Et Par Skoleholdere ejede 1001-Nats Eventyr og en enkelt Holbergs Komedier.

[1]) Alle Tal og Opgiv. om Bøger bygger paa samtlige Østjyllands og Sjællands Gejstl. Skifteprtk. 1740—ca. 1805.

[2]) Jacob Baden (1735—1804) dansk Filolog. Johan Arndt (1555—1611), Johan Lassenius (1636—1692), Johan J. Rambach (1693—1735) betydelige tyske Teologer og opbyggelige Skribenter, ligesaa Philip J. Spener (1635—1705) Pietismens Fader, John Bunyan (1628—88) berømt eng. rel. Forf., Jens Dinesen Jersin (1588—1634) dansk Biskop og rel. Forf.

I det hele taget var Holberg den fyldigst repræsenterede profane Forfatter. Baade »Niels Klim« og »Peder Paars« forekom — men kun i Enkelttal, desuden »Danmarks Riges Historie«, hans Kirkehistorie, Jødehistorie, Verdenshistorie og Heltehistorie. Stor Pris synes man ogsaa at have sat paa hans Natur- og Folkeret, og særlig højt stod Epistlerne, der fandtes hos flere Skolemestre. Et Par enkelte havde Guldbergs Verdenshistorie, en Saxos »Gesta Danorum«, en anden Peder Syvs Ordsprog, og spredt enkeltvis rundt omkring traf man »Danmarks-Norges frugtbare Herlighed«, »Svend Tveskægs Historie«, »Grækernes Historie«, »Flora Danica«, nogle Lægebøger, Bondepraktikaer, Agerdyrkningskatekismer o. l. samt endelig hos dem, der havde gennemgaaet Latinskolen, de klassiske Forfattere (Livius, Tacitus, Ovid, Cicero, Terentius o. fl.) paa Grundsproget[1]).

Det var Baggrunden for Skoleholdernes intellektuelle Dannelse; helt straalende ser det ud. Men Skinnet bedrager. Saa talrige de værdifulde Værker egentlig var, saa ulige var de fordelt. Den der ejede 30 eller 50 Bøger, samlede alle Perler paa sin Haand, mens 5-Binds Biblioteket sjældent indeholdt andet end Psalmebog, Bibel og et Par opbyggelige Skrifter.

En mørk Skygge falder herfra over Skoleholdernes Lærerduelighed; thi at 15—20 pCt. mestrede Tysk, hjalp fedt den, der knapt kunde Jydsk. En Psalmebog eller Huspostil gør dog ingen Bondekarl til Præst, og en Ligprædiken ingen Skrædder til duelig Skoleholder. Læsning af nogle faa Bind religiøs Litteratur gav saa langt fra den tilstrækkelige Modenhed, ja ikke engang de nødvendige positive Kundskaber. Mere end 12—15 pCt. kan ikke betegnes som besiddende blot noget i Retning af boglig Dannelse. For de øvrige kunde deres

[1]) Christian Cramer (1699—1764) Skoleholder og Degn i Aarhus, kendt Regnebogsforfatter, Søren Matthisen (1653–1740) Klokker ved Trinitatis Kirke (Kbh.) berømt Regnepædagog, Johan Hübner (1668–1731) tysk Skolemand og Lærebogsforfatter, Nicolaj L. Zinzendorff (1700—1760) tysk rel. Forf., Stifter af Brødremenigheden, Ove Høegh-Guldberg (1731—1808) dansk Statsminister og Skribent, »Flora Danica«, botanisk Værk, forfattet af Georg Christian Oeder (1728–91).

Bogsamlinger næppe tjene til mere end blot rent praktiske Haandbiblioteker at slaa op i, særlig i Tvivlstilfælde Religionsundervisningen angaaende, og at kun ca. 20 pCt. havde Regnebøger understreger ogsaa den tidligere ytrede Tvivl om deres Færdigheder paa dette Omraade.

Det var rigtigt, naar der ankedes over Skoleholdernes Kundskaber og Dannelse. Deres aandelige Habitus oversteg ikke Skrædderens, Skomagererens eller Bondekarlens. Uudviklede og uvidende gik de ind til en Gerning, hvis Krav de sjældent magtede at overskue endsige fyldestgøre, og for mange blev det da ogsaa Kilden til et usigelig trælsomt og byrdefuldt Liv til lige stor Skade for dem selv og Børnene.

Alligevel klarede de sig bedre, end man skulde vente.

Samtiden var særdeles veltilfreds med den Undervisning, der blev givet i det store Flertal af Skolerne. Præster, Provster og Bisper forenedes om i Kor at berømme Resultatet af de fleste Skoleholderes Arbejde. Ved Midten af Aarhundredet var efter Bispernes Mening de maadelige Underviseres Tal saa lille, at de kun udgjorde 3 pCt. i Aalborg Stift, 12 pCt. i Aarhus Stift, 7—8 pCt. i Fyns Stift og ca. 15 pCt. i Sjællands Stift. Selv den strenge Biskop Balle formaaede ikke blandt alle de sjællandske Lærere at finde mere end ca. 20 pCt.[1]) over hvis Undervisning han mente sig beføjet til at føre Klage, og Præst og Provst var enige med deres foresatte. »Forretter sit Embede upaaklageligt« eller, »de er i Almindelighed skikkede Mænd, som forretter deres Embede — i det mindste upaaklageligt«, er den almindelige Dom over dem[2]).

Denne Samtidens Tilfredshed synes mærkelig set paa Baggrund af det nysanførte, men hænger sammen med to Ting — at Kravene til Undervisningsresultater var endog meget smaa, og at de Mangler, Skoleholderne havde i Uddannelse, erstattedes af en som det synes almindelig jernhaard Flid.

[1]) R. A. Generalkirkeinspektionskollegiet, Bispernes Visitatsberetn. i det 18de Aarh., D. Kcl. Balles Indb. om Visitatser.
[2]) Aarh. B. Rev. 7 Fol. 327 Nr. 65 Konduitelister, Prst. aarl. Indb.

Gyldig for hele Stiftet var den Indberetning, som Pastor Winding i Tved 1805 afgav om Mols Herreds Skoleholdere: »Jeg kan og bevidne, at — — Skoleholderne hver for sig arbejder trolig efter deres forskellige Gaver og Indsigter, — — saa jeg haaber, at deres Højærværdighed vil overalt i dette Herred blive fornøjet, naar De, som jeg tror, vil være tilfreds med det jævne og nødvendige, thi videre lader det sig ikke her drive under vores nuværende Skoleforfatning[1]).

Naar man vilde vurdere Sagen ud fra dens Forudsætninger, kunde man kun være fornøjet; thi »hos den store Del [iblandt] dem fandtes Lyst og Flittighed til at forsøge at udrette, hvad som helst de efter deres svage Kundskabsevner formaa kunde«. »En rosværdig, flittig og virksom Mand«, »underviser med megen Flid«, »viger ej sin Skole«, »har altid vist udmærket Flid i sit Embede«, »anvender rosværdig Flid paa Ungdommens Undervisning«, har god Villie, men maadelig Evne«[2]). Det var den almindelige Mening om Skoleholderne.

Kødet var redebont, men Aanden var skrøbelig. Vante til haardt Arbejde gik Husmanden eller Smeden trøstig i Gang med efter ringe Evne at prikke Bogstaver og Skriftsteder i Hovedet paa de evindelig fnattede Bønderbørn. Blev Resultatet ofte smaat, var Skylden ikke deres. Med buldogagtig Sejhed og en forsvarlig Tamp stred de en haabløs Strid med deres egen og Børnenes Uvidenhed — i højeste Grad beundringsværdig.

Men Udholdenheden var omvendt proportional med Fordannelsen, thi »de ustuderte er gerne de flittigste. Med de studerte har man ofte Anledning at være mindre tilfreds«, siger Biskop Balle, og Bemærkninger som »Degnens Skole var meget slettere end Skoleholderens« eller »Skoleholderen, en ustuderet Mand katekiserede meget bedre [end Degnen] og ret glædeligt«, er stadig tilbagevendende[3]).

---

[1]) Aarh. B. Prstr. aarl. Indb. 1805 Tved.
[2]) R. A. D. Kcl. Indb. og Sv. paa Cir. 1770 om Gejstligheden, Aarh. B. Prst. aarl. Indb.
[3]) R. A. Generalkirkeinspektionskollegiet, Bispernes Visitatsbern. i 18de Aarh. D. Kcl. Balles Indb. om Visitatser.

Katekisation var ellers ikke Skoleholderens Kæphest. Idelig jamrede Bisperne over denne Del af Undervisningen, særlig Balle var den en Kilde til megen Ærgrelse, og sandt at sige var det heller ikke Guldkorn, man fandt. Tørre, skematiske og uden Sammenhæng var næsten alle de Katekisationsprøver, der leveredes 1811 efter 3—4 Maaneders Undervisning hos Præsterne, og værre var de i det 18de Aarhundrede. Da Degnen i Jelling — en Student — skulde katekisere over et af Budene, vidste han kun at stille disse to Spørgsmaal »Hvad forbydes i dette Bud«? — »Hvad befales i dette Bud«?[1]) og det var ikke at forlange, at en raa og uudviklet Bondekarl skulde magte maaske den vanskeligste af alle Undervisningsformer. Kunde han præstere en taalelig Læseundervisning, maatte det kaldes godt.

De uduelige døde dog ikke i Synden. Voldsomt for Bisp og Provst frem imod dem og truede dem groveligen med Afsked, hvis Forbedring udeblev. Haard og brutal var denne Fremgangsmaade, da de flestes Forsømmelighed var lovligen undskyldt af Alderdom og tiltagende Svaghed, ud af hvilken ingen Redning gaves, da Pension var ualmindelig og Kapitalopsparing umulig. Efter Tidens Skik skulde Pension ydes af Eftermanden i et Embede. Men ofte i Bekneb for selv at faa det nødvendige, magtede han intet at præstere til Forgængeren, hvorfor den gamle Skoleholder maatte henslæbe sin Alderdom under evindelige Plagerier af de vanartede Børn, om han da ikke evnede af skaffe Udvej for en Substitut. Sandelig — det var tilgiveligt, hvis han efter maaske en Menneskealders haabløst Slid sløjede af og lod fem være lige, og saa sjældent var det da ogsaa, at en Skoleholder afskedigedes, at det først var efter megen Nølen og gentagne Advarsler, at Lærer Møller i Overby som Følge af notorisk forsætlig og ganske utilladelig Sjofling af sine Pligter berøvedes Embedet[2]). Thi med deres upaaklagelige Flid forbandt Skoleholderne en lige saa pletfri Vandel.

---

[1]) R. B. Pk. Om Lærernes Undv. 1811, Vejle Amts Aarb. 1916, S. 56.
[2]) Aarh. Stifts Aarb. 1914, S. 32.

»Ærværdige, velfortjente og exemplariske Mænd« med »velanstændig og tilbørlig Opførsel«[1]) var de allerfleste. Forargeligt Levned var et Særsyn. Knap 3 pCt. af de sjællandske Skoleholdere fandt Biskop Balle for vidtløftige, og i hele Aarhus Stift traadte o. 1800 kun 3—4 Stk. Velanstændigheden for nær[2]). Trods beskedne Forudsætninger ogsaa paa dette Omraade viste der sig kun undtagelsesvis moralske Brist. Selv den voldsomt florerende Drikfældighed fandtes kun hos faa. Hvor mangfoldige forskellige Elementer der end søgte ind i Skoleverdenen, var i al Fald de faste Skoleholdere gennemgaaende paalidelige Mennesker, udgaaet af den sundeste og stærkeste Del af Folket.

Karakterstyrke var deres Kendetegn.

Tappert sled de med Bondens Barn. Men Utak er Verdens Løn. Uden Forstaaelse af fast Skolegangs Betydning lagde Befolkningen dem evindelig Hindringer i Vejen — »en og anden truer deres Børn med Skolen«. Selv det usle Honorar skabte Gnidninger; »thi Skolelønnen anses i Almindelighed som en Byrde og kan ofte ikke uden Tvang erholdes«. 1768 fik Læreren i Raasted tre Kvartalers Løn inddrevet ved Exekution, og overalt maatte »Skoleholderen, naar han vilde vente prompte Betaling af Penge, godt Korn og fuldt Maal — betale det dyrt nok med Skænk til Bonden«[3]).

Bryderier med Befolkningen var uadskilligt knyttet til Datidens Skoleliv. Selv Bonde blev Skoleholderen ugleset af sine Standsfæller — Frænde er Frænde værst. Almuen ansaa dem for deres »lønnede Tjenere og Børnepassere. Efter denne falske Forestilling begegnes de ofte paa den ubilligste, ofte paa den uanstændigste Maade«; thi Bonden »tror at Skolemesteren er hans Mand«[4]). Skærmydsler hørte følgelig til Dagens Orden, og fintmærkende for, hvor Snerten slog haardest, anklagede Bonden Skoleholderen for

[1]) R. A. D. Kcl. Indb. og Svar paa Cir. 1770 Konduitelister Aarh. (1780).
[2]) R. A. D. Kcl. Balles Visitbr. Aarh. B. Konduitelister 1791 ff.
[3]) R. A. Skolekom. A. Indb. fra Aarh. Stift 1790.
[4]) N. Blicher anf. St S. 10, Aug. Chr. Faber anf. St. S. 24.

ikke at magte Skrivning og Regning. Harmdirrende tilbageviste Mjesinglæreren saadanne Beskyldninger, men bekom deraf kun nye Stiklerier[1]). Farligere blev det dog, naar Nederdrægtighederne førte til skammelige Bagvaskelser med det Formaal direkte at skade Læreren.

Men Krigen mellem Bønder og Skoleholdere var konstant, og da disse »trænger til hver Mand i Sognet, taber de deres Selvstændighed« og dermed deres Sag. Mangt et Ydmygelsens Bæger maatte tømmes for Borgfreds Skyld, ellers udeblev Børnene fra Skolen og Læreren skyldtes for Uduelighed, eller Lønnen afkortedes.

Skoleholder var ikke en Titel med Klang. Selv Almuen saa den jævne Bondekarlslærer over Hovedet. I Firgaarde vilde man endog 1789 indskrænke Lærerens Løn, mod at han »i Høstens Tid fik Frihed til at tjene sig noget ved Arbejde i Marken«[2]) — lige med Daglejeren blev han regnet, med mindre han da paa Grund af særlige Egenskaber tiltvang sig Mængdens Respekt, det var dog kun faa, der mægtede det.

Denne Almuens Foragt fandtes mange Gange forstærket hos de højere Klasser. Præsterne stod i Almindelighed ret sympatisk. Det øvrige Samfund viste derimod kold Foragt. »Vist er det, — — at Subjekter, som de der almindelig toges til Skolerne, ikke fortjente megen Agtelse«. »Den Vanære, som længe næsten har nedstyrtet dette Embede fra borgerlig Anseelse, hvad Almueskolelærere angaar, fik en sørgelig Tilvækst ved de vankundige Mennesker, med hvilke man til Dels var tvungne til at besætte det«. »De har ingen Agtelse, fordi de ej er deres Fag voksne«[3]).

Ramte en Del af disse Udtalelser Plet, var adskilligt i dem dog forfejlet. Mange andre Funktionærer f. Eks. inden for Politi- eller Toldvæsen var deres lige i Dannelse, forhen Lakajer, Tjenere eller lignende og regnedes alligevel mere, simpelt hen fordi de laa inden for Overklassens Horisont, mens Skoleholderen var

[1]) Aarh. B. Rev. 5. S. 124 Pk. 87.
[2]) R. A. Skolekom. A. Indb. fra Aarhus Stift 1790.
[3]) Iris og Hebe 1798 4 s. 89, Minerva 18 s. 6.

et nyopdukkende Fænomen, hvorfor man troede »at finde deres Ringeagtelse billig, og let fattede man, at hele Standen fortjente Foragt«.

Selv Kancelliet var ganske desorienteret m. H. t. Skoleholdernes sande Væsen og skældte dem for »de sletteste Personer, som ikke har andet at gribe til for ikke at dø af Hunger«[1]), en uretfærdig Dom, der ofte gentaget af Rationalisterne blev en sen Eftertids fejlagtige Opfattelse af det 18de Aarhundredes Folkeskolelærer[2]).

Endnu for uklar som Type til at vinde Poeters Opmærksomhed, vakte de — »den nyttigste Stand i Samfundet« — de rationalistiske Reformvenners Interesse. Meget Blæk flød for deres Skyld, til Angreb og Forsvar, Kritik og Undskyldning. Alle ønskede Skoleholderne, »nu i Verdens Øjne saa foragted«, højere op i Samfundet; thi »hvo ved ikke hvor liden Anseelse en Skoleholder staar udi? han taales næppe i andres end Bønders Selskab«. Ja, endog der ansaas han for en uværdig, en »elendig Stakkel som knap kan stave ret, mindre lære Børn at læse«, og som gerne kunde belæres af Bønder eller andre uvidende Personer[3]). Denne Tidens Opfattelse blev skarpt trukket op, da Debatten var hedest. Men Skoleholderen selv tog ikke Del i den, anede vel knap dens Eksistens. Han var en umyndig, hvis Mening, man end ikke ønskede at høre, og da slet ikke tage Hensyn til. Thi menneskelig Storhed regnedes ikke, og det var som Menneske Skoleholderen traadte stærkest frem.

Indesluttende i sin Karakter de foran skildrede Træk, dukkede han som en Taagefigur ud af Folkets graa Masse. Han var et Barn af sin Tid. Skabt i Lakajismens Tidsalder og som dennes øvrige Funktionærer taget lige ud af det brede Lag og sat i Embede uden særlig Forkundskab, dannedes han af den bedste Del af Folkets Skare, og i en langsom Skabelses-

[1]) Minerva 18 s. 6, R. A. D. Kcl. Pro memoria $^5/_3$ 1785.
[2]) Joakim Larsen: »Bidrag til den danske Folkeskoles og Folkeundervisningens Historie 1536—1784«, Kbh. 1916, S. 314—16.
[3]) »En mærkelig og fornøjelig Samtale imellem Michel Sognefoged og Mads Skolemester«. Kbh. 1787, S. 7.

proces levnedes der ham rigelig Tid til at lade dets nærende Blod fylde sine Kar og indgive sig dets bedste og sundeste Egenskaber. Længe dannede han blot et Lem paa dets Krop og skilte sig først efter dette Tidsrums Afslutning helt ud som selvstændigt Væsen.

Taalmod og Flid, Udholdenhed og Villie, Kristendom, Overtro og Nød tog han med som Folkets bedste Gave. Dets Liv blev hans Liv, dets Horisont hans Horisont. Tiest født, levet og død i samme Herred, ja ofte vel i samme Sogn, havde han som mangen Bonde kun sjældent set Byens røde Tage, og levende i Omgivelser, hvor en Kos Død eller en fremmeds Ankomst var Begivenheder, og i hvilke andre Samtaleemner end Handel, Nisser og Naboer var ukendte, stod han helt uden for Tidens Strømninger[1]). Kun som et svagt Ekko af en fjern Verden, mystisk og farlig som Troldens egen, naaede de store Begivenheder hans Øre.

Selv Skolens Problemer var ham fremmede. Knap 1 pCt. af sine Holdere fandt Datidens eneste Skoletidsskrift »Egeria«[2]) blandt Landsbylærerne. Det haarde Arbejde bandt, Sognets snævre Grænse afskar Udsynet, og han blev som Folket selv en tidløs Skikkelse. Gennem ham kom ingen ny Impuls i dets Skød.

Ensformigt gik hans Tid. Begynde hver Morgen med Kreaturernes Røgt, »holde Skole fra om Morgenen indtil om Aftenen undtagen 1 Time om Middagen« og binde Hoser eller snitte Skeer fra Skumring til Nadver, det var hans daglige Liv.

Uden Kendskab til andre Verdener end sin egen saa han Aar ud og Aar ind evindelig de samme Mennesker og blev dem lig i Sind og Tanke. Hele den folkelige Haardhed prægede hans Færd, og Prygl var det staaende Argument i al hans Undervisning. Alvorligt og tungt faldt Livet paa hans Skulder. Enhver af dets Hændelser havde dyb Virkelighed og satte uudslettelige Spor i hans Sjæl, som formet af den umiddelbare Omgang med Naturen selv besad

[1]) Feilberg: »Dansk Bondeliv I«. Kbh. 1922, S. 148.
[2]) Egeria 1804—08 (1—4) Abonnentlister.

Landboens ligevægtige, resignerede Ro og den urokkelige Tillid til selve Livet, der er Forudsætningen for en saa stærk Karakter som den, der var ham egen.

Selv Bonde bar hans Ansigt Bondens Træk. Han var en Type i sin Vorden, og kun svagt skimtedes de ny Konturer, der i det følgende Aarhundrede skulde træde stadig klarere frem under nye Tiders Pres og give ham sit eget Fysiognomi.

I dette indgik, forskelligt for de forskellige, en hel Del Træk, som havde de enkelte Egne og deres Særpræg til Ophav. Men disse var ikke ejendommelige for Skoleholderne som saadan, derimod fælles for dem og den almindelige Befolkning, og betegnede dem som et Led af denne.

Deres Særpræg som Type fik de gennem deres Arbejde, deres Mangel paa Uddannelse, deres faste Karakter, deres Modsætning til Befolkningen o. s. v. Det var disse Kendetegn, der i det følgende Aarhundrede udvikledes videre paa Bekostning af det almindeligt folkelige Præg, og som for Alvor lod Folkeskolelæreren træde frem som en særlig Samfundstype.

Da Englænderne var i Norsminde og Saksild 1808.

Af Thorvald Madsen.

Den 22. Marts 1808 udkæmpedes Slaget ved Sjællandsodde mellem det sidste danske Krigsskib »Prins Christian« og tre engelske Krigsskibe.

Fra den Tid blev Englænderne mere og mere paagaaende i vore Farvande, og inden September samme Aar var ikke mindre end 335 danske og norske Skibe med Ladning blevet opsnappet af Englænderne. Ganske vist gjorde vore Kapergaster Gengæld, idet de ved deres Mod og Dristighed indbragte som Prise til vore Kysthavne adskillige Hundrede engelske Skibe, hvoraf mange med rige Ladninger.

Men denne lille Krig betød saa lidt mod de Ulykker, den store Krig havde medført for Danmark og Norge.

Det begyndte at knibe med Fødevarer i de forskellige Landsdele, særlig gik det ud over Norge, der i høj Grad led Mangel paa Brødkorn, og det var en vovelig Sag at fragte Korn over Skagerak, der var spækket med engelske Krigsskibe. Tænk paa »Terje Vigen«, som i aaben Baad dristede sig over Skagerak til Fladstrand for at hente sig lidt Korn. Da han var nær hjemme igen med sin dyre Last, blev han anholdt af en engelsk Korvet, blev taget til Fange og sad i »Prisonen« i England i fem lange Aar.

Noget lignende gik det en ung Mand, Jens Rasmussen fra Kysing. Ogsaa han blev taget til Fange og udholdt en frygtelig Fangetid i England.

Hans Sønnesøn, Pastor Rasmussen, der som Emeritus var bosat i Odder og døde 93 Aar gammel 1942,

har levende fortalt om sin Bedstefars Trængselstid under Fangenskabet. Forfærdeligt var Opholdet, Kosten saa ringe, at der slog Sygdom til, og Kræfterne svandt lidt efter lidt bort. Tilsidst syntes han, at Udsigterne til at komme hjem var saa smaa, at han paa en eller anden Maade fik sendt et Brev hjem til sin Kæreste i Kysing, hvori han gav hende fri, fordi Haabet om nogensinde at gense hende var saare ringe. De engelske Myndigheder tilbød ham Friheden og en Fjdkr. Sølvpenge, om han vilde træde i engelsk Tjeneste, men han lod sig ikke friste, han forblev trofast til det yderste mod sit Fædreland. Endelig slog Befrielsens Stund, d. 15. Juni 1814 kunde Fangerne afsejle til Danmark, men de var saa udmattede, at de næppe kunde gaa. Jens Rasmussen kom i Land ved Tønning, men han maatte hjælpes op i den Vogn, der skulde føre ham hjem til Kysing. Saalænge gamle Jens Rasmussen levede og forøvrigt længe efter, forblev d. 15. Juni en Festdag, paa hvilken Slægten samledes i hans eller et af Børnenes hjem.

For at skærme Kysterne mod engelsk Landgang blev der oprettet en Kystmilits, bestaaende af frivillige Folk fra de ved Kysterne beliggende Sogne. Kyststrækningen var inddelt i Distrikter og Forstanderier. Men allerede Aaret 1808 forsvandt den noget komplicerede Inddeling i Forstanderier, saaledes at Kyststrækningen fra Kysing til Hou blev lagt ind under et Distrikt, hvis Overkommando befandt sig i Bjerre Herred.

Det mest udsatte var 6. Distrikt, Kyststrækningen mellem Aarhus og Norsminde. Englænderne havde særlig Norsminde i Kikkerten, fordi denne Havn var Anløbssted for mindre Handelsskibe, og hvorfra flere Kaperbaade udgik.

I en Befalingsbog, der opbevares i Aarhus Statsbiblioteks Haandskriftssamling, læser man med megen Interesse Baron Gersdorffs (til Marselisborg) Befalinger til 6. Distrikts Kystmilits, over hvilken han var Overbefalingsmand fra 1807. Han meddeler bl. a., at Kystmilitsens Hovedopgave var først og fremmest at holde Øje med Fjendens Bevægelser ude paa Søen og at værne Kysten mod fjendtlige Angreb. Var der Fare

for Landgang, skulde der uopholdelig antændes Baal paa Baunen, som Tegn paa, at Mandskabet i yderste Hast skulde samles, og samtidig skulde der straks sendes Ilbud til Overkommandoens Hovedkvarter i Aarhus.

Kystmilitsen var ikke undergivet de militære Myndigheder, men stod under Stiftamtmanden. Daværende Stiftamtmand i Aarhus, Kammerherre, Baron Julius v. Güldencrone, til Vilhelmsborg og Moesgaard, giver i det gamle Haandskrift følgende interessante Oplysning om Kystmilitsens Uddannelse til den kommanderende General i Jylland, Generallieutenant v. Moltke:

»Paa det at Kystmilitsen ikke unødvendig skal trættes og spilde deres Tiid fra huuslige Sysler, saa befales det herved, at ingen Exerceren eller Bevægelser skal læres dem, som ikke er højst nødvendig, og Overbefalingsmændene haver derfor at være ansvarlige for, at efterfølgende Regler eller Bestemmelser bliver af deres Befalingsmænd nøjagtig fulgt.

Den Deel af Kystmilicen, som er bevæbnet med Skydegewærer og ikke har erhvervet sig Færdighed i at skyde, øves om Søndagen i Skydning efter Skive, og de som have Gewærer med Bayonetter paa øves tillige i at fælde gewærer for saaledes at kunne gaa løs paa Fjenden. Tempo og Trit er aldeles ey fornøden. Den Deel af Kystmilicen, som er bevæbnet med Landse, Høeforke, Høeleer paa Stænger o. s. v. øves blot i udi større eller mindre Hobe eller Linier at fælde disse Vaaben og saaledes gaa løs paa Fjenden. At disse Linier, hvori de er opstillet, holder sig ganske lige er ikke saa nødvendig som ved Attaqueeren at holde sig sluttede Arm ved Arm. Alle Attaquer med fældende Vaaben ledsages af stærke Skrig af alle Mand, hvorved de forvirrer og indjager Fienden Skræk.«

At der er sket Forseelser blandt dette primitivt uddannede Mandskab er der Vidnesbyrd nok om i Baron Gersdorffs Befalingsbog.

Baron Gersdorff var ikke nogen blid Overbefalingsmand, navnlig ikke mod Mandskabet i Forstanderiet Kysing-Hou, som han dog kun havde med at gøre i Aaret 1807.

I Flæng har jeg opnoteret efter nævnte Befalingsbog enkelte Forseelser, der blev straffet med Bøder:

»Peder Seyersen, Søby, Gylling Sogn, betaler 4 Rdl. i Mulct, fordi hans Hest manglede ved Baunevagten d. 25. Octbr. om Natten. Bøden betales til Sognets fattige, og jeg udbeder mig Quittering«.

»Ved samme Forstanderi betaler følgende Kystmilitser for Overhørighed: Peder Hansen i Halling Sogneby for hans grove Opførsel 1 Rdl. Gdr. Niels Rasmussen 2 Rdl., fordi han sendte en Hest til Baunevagten, som ikke kunde rides. Rasmus Jensen, Spøttrup By, Halling Sogn, 2 Rdl., fordi han ingen Hest havde sendt til Baunevagten. Tillige bekiendtgjøres dem, at naar de en anden Gang glemmer Lydigheden, de skylder deres Anfører, bliver de straffet paa det haardeste. De Mulcter betales til Sognets Fattige, og Quittering sendes mig. Gersdorff.

Netop i disse Aar boede Englænderne paa Gyllingnæs[1]), og det kan ikke undre, at man betragtede disse selvraadige fremmede ude paa det afsides Næs som mistænkelige og farlige Personer, man helst skulde holde Øje med. Hele deres Færd dernede havde været saa underlig, at man kunde tiltænke dem alt — ogsaa forræderiske Forbindelser med deres Landsmænd, Statens Fjender. I Foraaret 1808 udkom en Plakat, der forbød, at der ved Nattetid maatte brænde Lys i Vinduer, der vendte ud mod Stranden, og man gjorde alt i Gylling, navnlig fra Kystmilitsens Side, for at passe paa, at dette Kongebud ikke blev overtraadt (altsaa det samme som vore Dages Mørklægning).

Flere Gange havde der været engelske Skibe i Nærheden af Gylling Strand, og ikke mindre end tre Gange havde Vagtpatrouillerne haft Held til at gribe de fremmede paa fersk Gerning. Men forøvrigt viste det sig under Forhørene, at disse oplyste Vinduer paa Gyllingnæs var uden forræderiske Hensigter, og da man kunde bevise, at det hele beroede paa Forglemmelse, lod den strenge Stiftamtmand Güldencrone Naade gaa for Ret. Dog maatte der betales en skrap Bøde.

Tidlig paa Aaret 1808 indsendte Baron Gersdorff til Stiftamtmanden en Beretning om Antallet af Mandskabet i 6. Distrikts Omraade:

Malling Sogn 100 Mand, Beder Sogn 50 Mand,
Maarslet — 50 — Tranbjerg — 50 —

[1] H. L. Møller i Aarh. St. Aarb. 1922, S. 1—107 og 1923 S. 55—63.

Disse Sogne havde nøje at vogte Kyststrækningen: Fløjstrup til Norsminde. Den stedlige Befalingsmand var Jens Chr. Kierulff, Norsminde, en dygtig Soldat og fortrinlig Leder, som Militserne gerne underordnede sig. Som Underbefalingsmænd havde Kierulff udset sig: Sognefoged Anders Sørensen, Pøel, Jens Christensen, Over Fløjstrup, Gaardmand Niels Simonsen, Pøel, Gdr. Jens Pedersen, Kobbergaard, Hørret, og Husmand Zakarias Zakariasen, Fulden.

Ved en i Norsminde 1808 afholdt Parade udtalte Overkommandoen sig yderst rosende i et Brev til Befalingsmand Kierulff:

Med inderlig Glæde har jeg atter overværet 6. Distrikts Mønstring i Forgaars. Den udmærkede Fliid, Befalingsmand Kierulff i Norsminde havde anvendt for at opnaa vor Allernaadigste Konges Ønske om et stærkt Kystværn, var jeg højst tilfreds med. Jeg takker Dem for Deres hafte Umage og er overbevist om, at Deres underlagte Commando vil naa til megen Fuldkommenhed. Jeg beder Dem takke Underbefalingsmændene, hvis Fliid jeg ogsaa med Fornøjelse bemærkede. De brave Kystbevogtere takker jeg for deres Fliid og Opmærksomhed, de haver viist ved Øvelserne.

Gersdorff, Overbefalingsmand.

Hvem denne Jens Chr. Kierulff er, og hvor han er født, er det ikke lykkedes mig at opspore, maaske var han Søn af Landvæsenskommissær Kierulff paa Saralyst ved Aarhus.

Den unge J. Chr. Kierulff var imidlertid en baade bestemt og snarraadig Mand, der udviste megen Konduite i en lille Bataille, der fandt Sted Natten mellem d. 5. og 6. Maj 1808 i Norsminde, men som havde sin Forløber i et lille dansk-engelsk Sammenstød i Saksildbugten Dagen før, altsaa d. 4. Maj.

Fra Overkommandoen i Aarhus var der til Norsminde indløbet Meddelelse om, at der laa nogle engelske Orlogsskibe ved Thunø, og at man derfor maatte have al Bevogtningsmandskabet samlet for at kunne imødegaa enhver Eventualitet.

I Saksildbugten, tæt ved Land, laa en Aarhusjagt der havde begyndt at indlade Brænde. Men Arbejdet blev ret hurtig forstyrret, idet en med engelske Soldater bemandet Barkasse fra et af de engelske Skibe.

ved Thunø forsøgte at tilrane sig Aarhusjagten. Den danske Skipper havde næppe faaet Tid til at gøre det eneste, der efter Omstændighederne kunde gøres, nemlig at sejle Jagten paa Grund og med sine Folk, og den Smule, der i Hast kunde bringes med, at gaa i Land, førend Jagten var entret. Men den danske Grund var stærkere end de engelske Soldaters Kræfter. Jagten stod fast i Sandet, skønt der af alle Kræfter blev arbejdet paa at udkaste Trælasten.

Oppe i Saksild By laa en Kommando danske Soldater under en Lieutenant Schou. Vagten havde bemærket noget usædvanligt nede ved Stranden, hvorfor han gav Alarm, og i største Skynding løb Soldaterne alt hvad de kunde ned til Stranden, hvor de engelske Soldater endnu baksede med at faa den danske Jagt løs af Grunden. Da de hørte Raab og Skrig fra de tililende Danskere, forstod de, at der nu var Fare paa Færde, hvorfor de opgav Jagten og skyndte sig om Bord i deres egen Barkasse, som af alle Kræfter roede bort fra det farlige Sted.

Imidlertid var vore Soldater kommet ned til Stranden, lagde an og fyrede løs paa de flygtende Englændere, men vistnok uden Virkning, da Barkassen allerede var kommet et langt Stykke ud. Men den skarpe danske Hilsen blev besvaret fra Barkassens mere langtrækkende Svingbasser, hvis Kugler fløj vore Folk om Ørene uden dog at gøre dem Skade. Det var baade første og sidste Gang den lille Saksild By havde noget at gøre med den engelske »Man of war«, men denne lille Skærmydsel gav alle en klar Forstaaelse af, hvor vigtigt det var at have et dygtigt og aarvaagent Kystbevogtningsmandskab.

Da dette Sammenstød rygtedes til Norsminde, blev Befalingsmanden Jens Chr. Kierulff og hans Mandskab endnu mere vagtsom, navnlig da man havde observeret, at et engelsk Krigsskib laa ret ud for Norsminde — ganske vist langt ude. Mandskabet blev fordoblet om Natten, og Kierulff beordrede skarp Udkik efter Fjenden. Dagen d. 5. Maj gik hen uden nogen Uro, men samme Aften forsøgte Englænderne Landgang i Norsminde, idet en engelsk Baad i fuld

Fart strøg ind i Havnen for at kapre en dansk Jagt fra Samsø, som laa og ladede Mursten. Det var dristigt gjort og havde de vidst, at der laa 2 Kanoner, havde de næppe vovet Forsøget. Kierulff lod Kanonerne spille. Men trods Kanonskud, lykkedes det virkelig Englænderne at komme i Besiddelse af Jagten. Under Sejladsen ud af Havnen vedblev Danskerne at skyde og ramte saa godt, at Engelskmændene i deres Angest satte Skibet paa Grund og maatte forlade det i Hast.

I Dagningen gik Kierulff med nogle af sine Mænd om Bord paa det ramte Skib og fandt, at Englænderne i Skyndingen havde efterladt sig en Økse, der var faldet af Skaftet, 2 Huggerter og 3 Patrontasker, hvori fandtes skarpe Patroner. Paa Patrontaskerne og Huggerterne stod anbragt Bogstaverne G. R. Skipperens Chatolklap var slaaet i Stykker, og hvad der i Chatollet var af Papirer og Penge, samt af Klæder i Kahytten havde Englænderne taget med sig.

I Aarhus havde man hørt Kanonskudene, og efter Lyden at dømme mente man, at det var Batteriet i Norsminde, der skød, hvorfor Oberstlieutenant Kühle samlede sin Bataillon og drog i største Hast Syd paa. Ved Ankomsten til Norsminde var hele Skærmydselen forbi, Befalingsmand Kierulff afgav Beretning og fik den største Anerkendelse af Oberstlieutenanten.

Kystmilitsens Chef i Aarhus Amt, Baron Gersdorff indstillede Befalingsmand Kierulff til af Hs. Majestæt Kongen at modtage Danebrogsmændenes Sølvkors, en i disse Tider meget stor Gunstbevisning. Denne blev tildelt Kierulff Aaret efter d. 13. Marts 1809. I Overværelse af Officerer fra Aarhus og hele Kystmilitsen fra Aarhus til Hou overrakte Stiftamtmand v. Güldencrone Sølvkorset til den unge Befalingsmand Jens Chr. Kierulff og fæstede det paa hans Uniformsfrakke. Amtmanden holdt en Tale til ham og takkede ham i Kongens Navn for »udvist Tapperhed og Snarraadighed under Bataillen i Norsminde for knap et Aar siden, en Bataille der let kunde have faaet de alvorligste Følger, om ikke Fjenden var blevet mødt med hurtig og væbnet Modstand«.

Bygmestrene Peder Svane Quist og Johan Jørgen Høffner.

Af Otto Norn.

Blandt de mange gennemgribende Reformer, som Kunstakademiets nye Reglement af 21. Juni 1771 indførte, var en af de vigtigste den, ifølge hvilken Haandværkerne fik Adgang til at dygtiggøre sig ved denne hidtil højst aristokratiske Læreanstalt. Der blev nu forlangt »Til saa meget desmere at befordre den gode Smag« at alle Udøvere af Professioner og Haandværker, hvortil behøves Tegning, skulde indlevere et Arbejde til Aprobation for at kunne nedsætte sig som Mestre i København. Indirekte blev dette af stor Betydning for hele Haandværkerstanden, dog mest for de talrige Mur- og Tømrermestre, som omkring 1800 »befordrede den gode Smag«, hvilket atter vil sige Nyklassicismen i Harsdorffs Aand, ud over Landet.

I Aarene efter Reformen fylkes da ogsaa brave Haandværkeres Navne i Akademiets Elevlister, og ikke helt faa ses at stamme fra Provinsen. Men det var i Overensstemmelse med Reglementet i første Omgang Hovedstaden, som kom til at nyde godt af den udvidede Undervisning, og det store Flertal af Københavns kultiverede Borgerhuse fra Tiden efter Branden 1795 er opført af Bygmestre, hvis Kendskab til Architekturens Love stammer fra et kortvarigt, men betydningsfuldt Ophold i Akademiets første Bygningsskole. Det vil være Fremtidens Opgave nærmere at studere dette store Materiale, hvorved sikkert flere kunstneriske Individualiteter vil afsløre sig. Architek-

turhistorikeren Frederik Weilbach[1]) gjorde 1924 det første Forsøg i denne Retning med en Skildring af Bygmester Johan Martin Quist. I sit Arbejde nævner Forfatteren, at Quist havde en Slægtning (?) Peder Quist, der i Begyndelsen af 1800'erne arbejdede i Horsens, Skanderborg og Aarhus. Som sikre Arbejder af ham nævner Weilbach Amtsgaarden i Skanderborg, den Monberg'ske Gaard paa Smedegade i Horsens (?) og den Meulengrachtske Gaard paa Lilletorv i Aarhus samt Ombygningen af Spiret paa Vor Frelsers Kirke i Horsens (1801) sammen med Bygmester Johan Jørgen Høffner fra denne By. Suppleret med yderligere et Par Oplysninger om Quist og i Forbindelse med en Behandling af Bygmester Høffner, vil man maaske kunne afgrænse en lille Gruppe østjydske Borgerhuse og paavise dens bygningshistoriske Forudsætninger.

Af Peder Christian Quists Data er kun faa kendt. Han fødtes 1764 i Thyregod Sogn, døbtes Marie Bebudelsesdag s. A.; i Kirkebogen for Thyregod-Vester benævnes hans Fader Michal Christian Seier af Østerdam. Om hans Ungdoms Liv og Virke ved vi kun lidt, han synes saaledes ikke at have modtaget nogen Undervisning paa Akademiet. Maaske har han arbejdet som Svend for sin Navne eller Slægtning; den iøjnefaldende Lighed mellem den Meulengrachtske Gaard i Aarhus og J. M. Quists Ved Stranden 14, København, kan tyde herpaa. Efter adskillige Aars Virke andetsteds opnaaede Peder Quist i 1819 Borgerskab[2])

[1]) Fr. Weilbach: Gaarden Nr. 14 Ved Stranden og dens Bygmester. Hist. Medd. om Kbh. II, 1, 203—212. J. M. Quist nævnes i Akademiets Protokoller første Gang 1772 og besøger endnu i 1775 Architekturskolen (Fortegnelse over den tegnende Ungdom, som udi det kgl. Akademi, udi Bygningskonsten første Skole have tegnet for at avancere udi B. Kunstens 2. Skole, Kunstakademiets Arkiv. R. A.). Betegnende for disse videre uddannede Haandværkeres Stilling er den Bønskrivelse som J. M. Quist retter til Akademiet d. 26. Aug. 1782; han beder om Akademiets Anbefaling til et Andragende om at blive kgl. Bygmester, thi »at leve som Architekt uden kgl. Gage er en Umulighed«, og »da han bestandig har frekventeret Acad.«, er han ikke blevet Murmester (Kunstakademiets Arkiv. Indkomne Breve 1779—83. R. A.).

[2]) Aarhus Borgerskabsprotokol (L. A. Viborg).

som Murmester i Aarhus, hvor han døde den 23. Juni 1841. Han kaldtes ved sin Død Peder Svane Quist og blev begravet fra »Fattiganstalten«, hvor han, der var ugift, var sat i Pleje af en Slægtning, en Murer Lund, hvem han havde overladt sin aabenbart meget ringe Ejendom og Forretning[1]). Før Quist nedsatte sig i

Amtsgaarden i Skanderborg.

Aarhus, havde han haft en Fortid i Horsens og Skanderborg, i sidstnævnte By kan vi lære hans kunstneriske Formaaen at kende. Her opførte han 1804 for sin Barndomsven Byfoged Bagger den nuværende Amtsgaard[2]), et markant Hus, hvis fornemme, graamalede Façade og tunge Tag gør sig stærkt gældende paa Baggrund af den lille Bys øvrige, mere beskedne Huse. Baggers Gaard ser godt ud paa Stedet, men de formelle Mangler ved dens Architektur afsløres let ved

[1]) »Oplysninger vedr. min Slægt og dens Oprindelse«, samlede af Chr. Quist«, Haandskrift. Venligst meddelt mig af Godsekspeditør P. F. Parup, Horsens.

[2]) L. Thane: Skanderborgs Historie. Skanderborg 1908, 96.

et nøjere Eftersyn. Vore Købstadsbygmestre synder ofte mod Klassicismens Love, men det er mindre væsentligt, naar det sker med Gratie, hvilket desværre ikke helt er Tilfældet her, hvor de tyndt udtrukne Pilastre optræder i et ulige Antal. En Pilaster i Midten af en Tempelfront er selv i Skanderborg direkte anstødelig mod den gode Smag. Andre provincielle Træk røber sig ved en nøjere Sammenligning med Husets københavnske Forbilleder[1]). Overtaget herfra er i store Træk hele Façadeinddelingen med Porten i den ene Ende svarende til en Blændingsniche i den anden, Pilastrene, det vandrette Façadebaand og Trekantfrontonen. Bygmesterens Vanskeligheder er fremkommet ved Overførelsen af et Skema, som var afpasset efter et tre Etages Borgerhus i en lukket Husrække til en tostoksværks, mere fritliggende Købstadsgaard. Rigtigt har Quist indset Nødvendigheden af det tunge, afvalmede Mansardtag, som giver Blokken Vægt og Egenværd; men uden at kunne løsgøre sig fra den københavnske Façadekomposition har han maattet trække Pilastrene ud, tvunget af de betydelige Etagehøjder og Manglen paa et tredje, nederste Stokværk. Et saadant tjente i København som Sokkel for den klassiske Orden. Pudsigt nok kan man i Skanderborg vis à vis Byfoged Baggers Gaard i Huset Adelgade 20, opført 1830, se et sent og meget klodset Forsøg paa at holde sig Forbilledet efterretteligt. Her som paa en Del københavnske Borgerhuse fra 1790'erne er hele Underetagen réfendsfuget, men som en Følge deraf til Gengæld Pilastrene i øvre Etage skrumpet ind til det komiske. »Mesteren« for dette uheldige Forsøg er sikkert Peder Quists Broder, Murersvend og Gæstgiver Jens Svane Quist (d. 1835)[2]).

---

[1]) Disses Tal er legio især i Amaliegades nordre Ende, i Kronprinsessegade og paa Højbro Plads; navnlig J. M. Quist, Hallander og Rawert synes at have leveret de beundrede Forbilleder.

[2]) Ham skyldes sikkert ogsaa Adelgade 5, Skanderborg, et tostokværks Hus med Pilastre, der senere er blevet forhøjet med en Etage. Om J. S. Quist, L. Thane: Op. cit., 77.

Med det Kendskab, som vi ved Analyse af Baggers Gaard har erhvervet til Quists Stil, lader en lille Gruppe Borgerhuse i Aarhus sig med stor Sikkerhed henføre til denne Bygmester: Klostergade 14, Dynkarken 43, Frederiksgade 79, Vestergade 29 og maaske Aaboulevard 20, »Hotel Dannebrog«. Fælles for dem

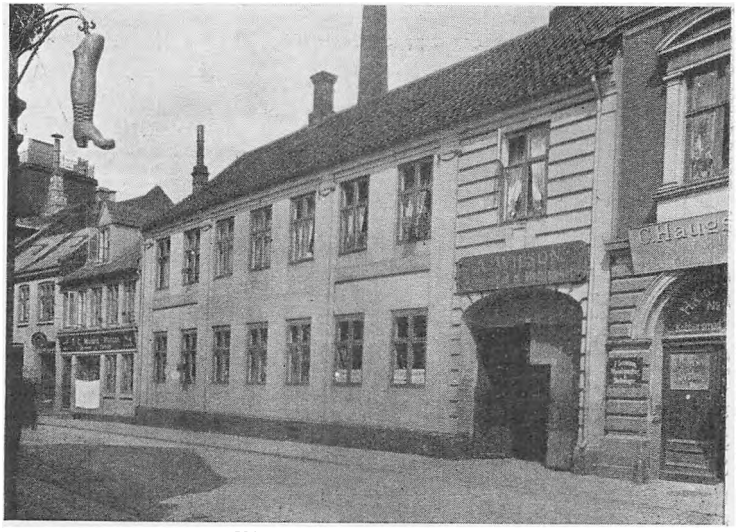

Klostergade 14, Aarhus.

alle og for Baggers Gaard er de lidt tørre og skarpe Enkeltheder. Façadeskemaet er atter det københavnske omend lidt anderledes tillempet efter de lokale Forudsætninger. Disse Huse ligger i Række med andre af omtrent samme Størrelse, derfor er Mansardtaget upaakrævet, og de glider med deres simple Skraatage mere ubemærket ind blandt Naboerne. Enkelte af denne Gruppes Façader er helt glatte (f. Eks. Vestergade 29), andre har réfendsfuget Portparti (f. Eks. Klostergade 14) eller begge Yderfag behandlet paa denne Maade (f. Eks. Frederiksgade 79). Dekorationen er inden for de givne Rammer spartansk, Pilastre, Baand og de faa Vinduesindramninger som oftest

helt glatte. En for Quist karakterisk Detaille er den gnidrede Volutkapitæl med Guirlanden, som optræder baade i Skanderborg og i Aarhus (f. Eks. Klostergade 14). Den Meulengrachtske Gaard, det eneste hidtil kendte Værk af Quist i Aarhus falder uden for Gruppen baade paa Grund af sine Dimensioner (Aarhus' første trestokværks Hus) og sin Afhængighed af det specielle Forbillede i Hovedstaden, Ved Stranden 14.

Weilbach meddeler, at Quist allerede i 1801 arbejdede i Horsens, men det eneste sikre Værk af ham i denne By, Ombygningen af Spiret paa Vor Frelsers Kirke[1]) oplyser intet om hans Stil paa dette Tidspunkt. Spørgsmaalet er, om Quist overhovedet har arbejdet selvstændigt i Horsens. For at danne sig et Skøn herover vil det være rimeligt først at underkaste hans daværende Medarbejder, Bygmester Johan Høffner, en nøjere Prøvelse. Han var jævngammel med Quist, f. 1764 el. 65[2]), om hans Uddannelse vides intet, ej heller, naar han begyndte sin Virksomhed i Horsens, hvor vi 1801 finder ham bosiddende Søndergade Nr. 37 (nuv. Nr. 4) med Konen Christiane Boe Dæck, tre Børn, en Svend, en Læredreng og en Tjenestepige. Han døde 1839, 75 Aar gammel og gennem en Nekrolog i Horsens Avis[3]) faar vi lidt at vide om hans Virke, der aabenbart har bragt ham et lige saa kummerligt Udbytte som Quists: »I sin Manddoms bedste Kraft syntes ogsaa hans Brugbarhed at ville berede Ham Adgang til Lykkens gode Gaver. Hans Indsigt og Duelighed blev afbenyttet — men Lønnen eller Udbyttet for Familen forundtes Ham ikkuns tarveligen. Tidsconjunkturerne, en talrig Families Underholdning og Erhvervets Utilstrækkelighed, foranledigede ham til at slaae ind paa andre Næringsveie og omsider til at forlade Kjøbstaden for at forsøge Lykken paa Landet«.

---

[1]) Ifgl. et Dokument, der ved Restaureringen i 1890erne fandtes i Fløjstangens Kugle opsattes(?) Taarn og Spir i 1801 af Peder Svane Quist og Johan Joseph Høffner. Venligst meddelt mig af P. F. Parup.

[2]) Folketælling 1801. L. A. Viborg.

[3]) Nr. 23, 1839.

Det er ikke vanskeligt at forstaa Høffners Mangel paa Sukces. Efter en travl Byggeperiode — i hvilken han tilsyneladende ingen Del havde haft — var der efter 1800 med de strammede økonomiske Forhold indtraadt en Standsning i Byggeriet i Horsens. Ydermere var Høffner ude for haard Konkurrence fra den dygtige og meget initiativrige Bygmester Anders Kruuse (d. 1811)[1]), der siden 1774 havde haft en omfattende Virksomhed i store Dele af Østjylland. Naar man tager disse Forhold i Betragtning, er det naturligt, at Høffners Oeuvre ikke kan være stort, men alligevel synes enkelte karakteristiske Bygninger at kunne tilskrives ham. Dokumentarisk sikret er foruden Spirombygningen 1801 en Ændring af Horsens lærde Skole, som fandt Sted 1807[2]). Da denne i Hovedsagen lod den smukke Barokbygnings Ydre uberørt, oplyser den heller ikke stort angaaende Høffners Evner og Stil, om hvilke man dog ad én Vej synes at kunne erhverve sig en Forestilling. Søndergade 4, hans eget Hus var en sober Empirebygning, helt forskellig fra Anders Kruuses karakteristiske Købstadgaarde[3]). Façaden var tredelt af Pilastre med joniske Kapitæler, Endefagene fugede à réfends, og det forsænkede Midterfag oplivet af et Baand med en à la grecque Bort, som afbrødes af Pilastrene. Denne Façade maa skyldes Høffner, der herved indførte en ny og streng Type i Horsens, forskellig fra Louis-Seizetidens livligt dekorerede Huse.

Der er en paafaldende Lighed mellem denne og Façaderne paa Quists Huse, hvilket vel i første Række kan skyldes den fælles Inspirationskilde; men der er paa den anden Side en tydelig Kvalitetsforskel. Høffner har mestret Sproget langt bedre og forstaaet at omsætte det. Quists Kendskab til denne Façadetype,

[1]) Om denne er en Studie i Kulturminder 1943—44 under Udgivelse ved Forf.

[2]) Bidrag til Horsens lærde Skoles Historie i ældre og nyere Tider af C. T. Bendz, Adjunkt. Horsens 1848.

[3]) Huset er nu ændret ved Tilføjelsen af en tredje Etage; men dette er sket paa en saadan Maade, at Façadens opr. Forhold stadig iagttages ret godt i de to øverste Stokværk og paa gamle Fotografier.

som han med Flid varierede i Aarhus, kan lige saa vel skyldes det tidlige Samarbejde med Høffner som direkte Studier i Hovedstaden, og alt tyder paa, at Høffner har været den ledende i det Samarbejde, som dokumentarisk fandt Sted mellem de to Mestre i 1801. Med Udgangspunkt i Kendskabet til Høffners eget

»Generalsgaarden«, Smedegade, Horsens.

Hus kan det statelige Empirehus i Horsens, »Generalsgaarden«, Smedegade[1]), tilskrives Høffner. Denne store Gaard opførtes 1816 for den velhavende Tobaksfabrikant Mads Bønnelycke, Initialerne M. B., C. B. og Aarstallet 1816 ses endnu i den smukke dobbeltløbede Trappes Smedejernsgitter. Sit fornemme Navn har Gaarden faaet, da den i mange Aar var Residens for Kyrassérregimentets Chef, Æresborgeren General Flindt. Det store Hus — elleve Fag — er helt i Grundmur

[1]) Blade af Horsens Bys Historie, redigeret af Carl Th. Jørgensen. Horsens 1942, 151. Om Mads Bønnelycke og hans Tobaksfabrik, se ogsaa J. Begtrup: Beskr. o. Ägerdyrk.s Tilstand i Nørre Jylland. 1808—12.

ligesom de sikkert samtidige rummelige Side- og Bagbygninger. Façaden er langt finere modelleret end paa Quists Huse. I Hovedtrækkene er Skemaet det kendte, og den strengeste Symmetri hersker overalt omkring den af Trappen stærkt betonede Midte. Husets Kvalitet røber sig i Detaillerne, i Femtakten mel-

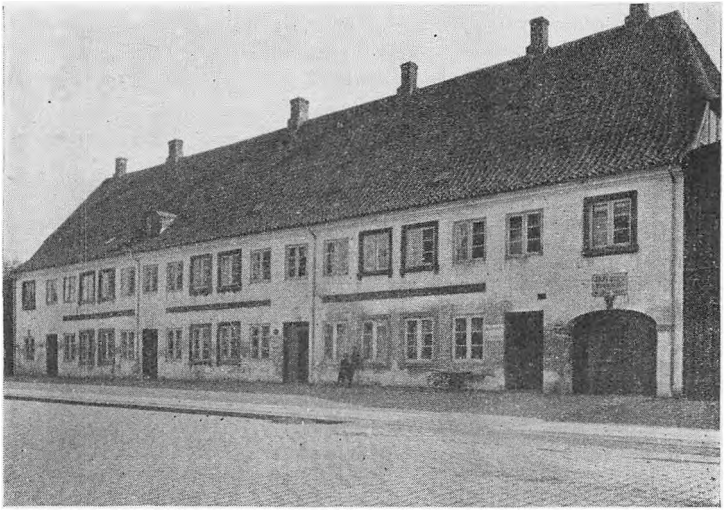

Aaboulevarden 14, Horsens.

lem de kraftige Endepartier, de forsænkede, glatte Sidepartier og Midterpartiet med Pilastrene og à la grecque Borten. Bygmesteren har i Modsætning til Quist lykkeligt undgaaet at gøre Pilastrene for spinkle; de er her tilpas brede og velproportionerede. Karakteristisk for begge Bygmestre er de flade Portbuer.

Det var en Undtagelse, at der efter 1800 byggedes et saa stort og prangende Borgerhus i Horsens, langt mer betegnende for Tiden var en Bygning, som af Storkøbmanden og Rhederen Jens Monberg opførtes sønden Aastrømmen (nuv. Aaboulevard Nr. 14), et i sin sobre, lidt tørre Stil godt Hus, nu beklageligvis dømt til Nedrivning. Bygningen er dateret ved Indskrift 1802 og bærer Bygherren og hans Hustru Mette

Frydenbergs Navne. I flere Henseender er Huset af særlig Interesse, skelsættende ved at være det første Flerfamiliehus i Horsens. Ikke saaledes at forstaa, at der i alle Tilfælde tidligere kun boede een Familje i hvert Hus, skønt det absolut var Reglen. Det nye bestod i, at dette Hus fra Begyndelsen var bestemt til at rumme flere smaa Lejligheder, formentlig til Skippere og Søfolk[1]) i Brød hos Rhederen, som boede vis à vis den nu opfyldte Kanal i en af de store Købmandsgaarde med Beboelseshuset til Søndergade.

Ud fra disse Oplysninger om Husets sociale Karakter forstaas dets formelle Egenskaber først rigtigt. At kun Façaden er Grundmur, medens Gavle og Bagside er opført i Bindingsværk, virker ikke overraskende, dette Forhold gjaldt selv de mest velhavende Borgeres Huse paa Hovedgaden; men de mange Gadedøre røber Opdelingen i Smaalejligheder, og den sparsomme Façadedekoration, fremfor alt Manglen paa Pilastre, understreger, at Bygningen er et Lejehus, ingen Borgergaard, som med Rette turde gøre Krav paa herskabelig Fremtræden. Dog boede Skipperne baade godt og kønt, og fra deres Vinduer kunde de følge Livet paa Aaen og Kajen. Huset er saare fjernt fra Anders Kruuses Stil, og næppe nogen anden end Høffner — muligt i Samarbejde med Quist — kan have opført det. Et Par Smaatræk synes at røbe hans Haand, den flade Portbue og Blænding tilligemed den kraftige, flerleddede Gesims, som vi kender fra Generalsgaarden. Manglen paa fornemmere Dekoration har som nævnt sin Forklaring. Naar dette Hus forsvinder, mister Horsens paa een Gang et vigtigt Vidnesbyrd om tidligere Tiders Byggesæt og et smukt Kunstværk.

Ligesom baade Kruuse og Quist udstrakte deres Virksomhed ud over den By, i hvilken de boede, kan ogsaa Høffner meget vel have bygget andetsteds. I Vejle, Søndergade 18, ligger et Hus, som desværre fornylig er blevet skæmmet med store Butiksruder. Det viser saa overbevisende Lighedspunkter med

[1]) Fra en lidt senere Tid meddeler Vejviserne, at Huset var beboet fortrinsvis af Søens Folk.

Monbergs Lejehus i Horsens, at dets Bygmester maa have været den samme. Fælles for dem begge er de lidt tørre og skarpe Detailler, den kraftige Gesims og de enkelte parvis indrammede Vinduer. I Kraft af dets Karakter som egentligt Borgerhus har Høffner her kunnet tillade sig at bruge Réfendsfugning og Pilastre, at disse paa Grund af Husets beskedne Størrelse er glatte, uden egentlige Kapitæler, kun med et lille rosetpræget Hoved forekommer at være et nyt — maaske af Kruuse inspireret Træk. Det knækkede Hjørne ved den lille Slippe giver den ellers strenge Architektur et Præg af Livlighed.

De i denne lille Studie nævnte Huse i de fire østjydske Byer danner en Gruppe for sig. Muligvis kan enkelte andre føjes til, men dette vil dog næppe ændre Helhedsbilledet. Gruppens Ophavsmænd er Bygmestrene Quist og Høffner, for hvis indbyrdes Forhold der er søgt redegjort, i den Udstrækning de sparsomme Oplysninger tillader. Deres Værk repræsenterer, hvad man kunde kalde den jydske Nyklassicismes andet Stadium, som havde sin Forudsætning i Harsdorffs senere Stil. Dennes Betydning for det københavnske Borgerhus er ofte fremhævet, her er søgt godtgjort, at den har udstrakt sin Indflydelse til Jylland.

Minder fra Aarhus først i 1860erne.

Af Proprietær Vilhelm Bruhns Erindringer.

Ved F. Elle Jensen.

Carl-Vilhelm Ludvig Rømer-Bruhn, f. 1847 i Næstved, var Søn af Premierløjtnant, senere Oberst C. J. Bruhn[1]). Han henlevede sin Barndom først i København, siden i Aarhus, hvor Faderen gjorde Tjeneste som Ritmester, men kom efter sin Konfirmation i Landvæsenslære, var derefter Forvalter flere Steder og købte 1872 Gaarden »Constantia« ved Grenaa, senere en Ejendom paa Viborgegnen. Han døde 1937 paa Vindumovergaard ved Bjerringbro. Af hans efterladte, overordentlig livfuldt fortalte Erindringer fra hans Barndom og Ungdom hidsættes nedenfor, hvad han beretter om sit Ophold i Aarhus 1861—63.

Aarhus havde, da vi kom dertil, kun 15,000 Indbyggere, men en venlig By var det med en dejlig Omegn. Men den var underlig stilfærdig, syntes jeg. Paa Gaden mødte man mest de militære, som absolut prægede Byen, og saa Lærerne og hvad der var knyttet til Katedralskolen. Forretningsfolk saas ikke meget, de var jo i deres Kontorer og Butikker om Dagen og om Aftenen i Reglen i Klubben eller (om Sommeren) i Ris Skov. Ved Havnen var der mere Færdsel; der var ikke faa Skibe, bl. a. Københavnsdamperen og »Albion«, som ugentlig gik paa Flensborg.

Det var min Stedmoders Fødeby, men der var kun een Familie tilbage fra hendes Ungdom, nemlig Redaktøren af Aarhuus Stiftstidende Elmquist[2]), hvis ugifte Datter var hendes Veninde; en Søn var Sognepræst

[1]) Carl Julius Bruhn, (1813—96). Ritmester i 3. Dragonregiment 1862—64. G. 1. Gang 1846 m. Vilhelmine Louise Rømer († 1847), Datter af General C. L. V. Rømer (1768—1857). 2. Gang m. Adelaide Benedicte Helene Marie Lanng († 1892).

[2]) Adolf Fr. E. Elmquist (1788—1868).

ved Frue Kirke[1]). Moders Fader, Justitsraad, Herredsfoged Lanng[2]), var kommet til Odense, hvor han døde, inden Fader blev gift med hans Datter; i Aarhus havde han en ældre Kusk med det ikke ualmindelige Navn Jens, og han tjente ham saa længe, at han altid gik under Navnet Jens Lang, Justitsraadens Jens. Der menes, at den nu ansete Slægt Lang paa Randersegnen nedstammer fra ham, som beholdt Tilnavnet, men kun med eet »n«. — Fader havde Kadetkammerater ved Regimentet, nemlig Major Brock[3]) og Ritmester Bauditz[4]), Forfatterens Fader, men vi havde ikke megen Omgang med Borgerskabet. Officererne og deres nærmeste var den daglige Kreds og var næsten som een Familie.

Da vi var kommet nogenlunde i Orden, blev min Broder Christian og jeg indmeldt i Katedralskolen, Den var en lang 2-Etages Bygning; i Stuen, som bestod af Gang med en bred Trappe, som førte ovenpaa, laa Lærerværelset og de lavere Klasser, i øverste Etage de højere Klasser og Solennitetssalen. Rektor boede i en lavere, ældre Gaard umiddelbart op til Skolen, og paa den anden Side af dennes Legeplads, hvor en prægtig Lind udbredte sin Krone, var hans Have, Pedellens lille Bolig og Gymnastiksalen, og atter der bagved den saakaldte Skolebakke, som hævede sig over Bugtens Strandbred, beplantet med Linde; derfra var en ualmindelig dejlig Udsigt til Ris og Marselisborg Skove og til Mols. Det var en yndet Spadsereplads, og mange tilbragte Sommeraftnerne der, siddende paa de pæne Bænke og rygende deres Piber — Cigarer saas meget sjældent.

Det var med en vis Højtidelighed, vi aabnede Porten til Legepladsen, hvor Drengene legede under Opsyn af Overlærer Funch. Der blev nu ikke Tid til nærmere

[1]) Alfr. Hjalmar Elmquist (1819—92) var 1853—64 residerende Kapellan, ikke Sognepræst, ved Frue Kirke. Derefter Sognepræst for Virring-Essenbæk.

[2]) Henrik Bering Lanng (1779—1850). 1829—42 Herredsfoged i Hads og Ning Herreder.

[3]) Frederik Ludvig Brock (1813—86.) Major ved 3. Dragonregiment 1862—63.

[4]) Peter Gustav Bauditz (1815—77). 1859—65 Ritmester ved 3. Dragonregiment.

Betragtning af os to nye, for Klokken ringede, og Overlæreren[1]) skyndte paa, saa vi trykkedes ind gennem Døren. Strømmen gik op i Solennitetssalen, hvor vi hver Morgen samledes til Andagt. Salen var stor; i Midten stod en Del Bænke, betrukket med rødt Klæde, de benyttedes kun ved højtidelige Lejligheder som Examen og Foredrag af Byens Honoratiores, Amtmanden, Regimentschefen o. a. Drengene stod langs Ydervæggene, Klasse for Klasse, for Enden var en Talerstol og et Orgel, som spilledes af Sanglæreren. En Salme blev afsunget, Rektor[2]) bad en lille Bøn, og saa begav alle sig stille til de respektive Klasser, men der var saa køn en Stemning over denne Morgenandagt, der ligesom prægede hele Skolen.

Der læstes fra 8—12 og saa fra 3—5; ved enkelte Lejligheder fik vi fri for Eftermiddagstimerne som Maanedslov. Hele Aanden i Skolen var anderledes end i Bohrs Skole i København, mere hjertelig, næsten hyggelig. Lærerne var ældre gifte Mænd, som kendte Drengene og meget ofte deres Familier; dog var der en yngre, Rektors Søn, som gik under Navnet Filius[3]), han var ikke rigtig lidt. Rektor saa vi i de yngre Klasser meget lidt til, han læste kun Latin og Græsk; vi havde mest at gøre med Overlæreren[1]), han saa alt, hørte alt og kommanderede det hele — saadan syntes det — han havde Tysk ved alle Klasser, var meget dygtig og forstod at holde Ro og Orden. Alligevel kunde han more sig over en Drengestreg og var ikke bange for at diskutere med os, men vi havde stor Respekt for ham. Til Tider kunde han sætte sig mellem os og filosofere over et og andet; saadan var han en Dag inde paa Forskellen mellem Mælkegrød og Grød og Mælk, og det tog megen Tid at faa det oversat paa Tysk, men saa slap vi for at blive hørt; dog kunde han saa pludselig bryde af og rette et Spørgsmaal til en eller anden.

---

[1]) Caspar Gerhard Funch (1807—93). Overlærer 1853—73.
[2]) Christian Frederik Ingerslev (1803—68). Rektor i Aarhus 1861—68.
[3]) Cand. theol. Frits Phister Ingerslev (1834—1914). Beskikket til Adjunkt 6. Maj 1862.

I Naturhistorie havde vi Adjunkt Erslev[1]), en livlig, flink Lærer, vi holdt af. Enhver har jo sin Ejendommelighed, han ogsaa, thi før vi begyndte Undervisningen, rettede han altid det Spørgsmaal til Klassen: »Hvorledes skal man indrette sit Liv?« og dertil skulde vi svare: »Man skal gøre sig Livet saa behageligt som muligt«, men denne Læresætning forhindrede ham ikke i at lange en Lussing ud, hvis man sløjede af med Lektierne eller indtog for magelige Stillinger paa Borde og Bænke. — I Dansk og Engelsk havde vi en lille, vist døbt Jøde, Kleisdorff[2]) det bedste Menneske af Verden, som man siger, og dygtig i sine Fag, men det var næsten umuligt at lade være at le, naar han stillede sig op foran en og viste, hvorledes man skulde forme Munden, naar vanskelige engelske Ord skulde udtales. Naar han da vred Munden til den ene Side, krøb Næsen til den anden, og Øjnene stirrede, saa det hele blev det mest grinagtige Guttaperkaansigt, men genere eller bedrøve ham vilde ingen af os, saa vi vænnede os til det uden selv at lave Ansigt for at faa de andre til at grine. — I Matematik havde vi en Hr. Ostermann[3]), en stor kraftig Mand, som gav en ordentlig Lussing, naar den var fortjent, men ellers var flink og dygtig. Faget var ikke min stærke Side, men i geometrisk Tegning gik det an, saa de sammenlagte Karakterer i Karakterbogen ikke saa helt forfærdeligt ud. — I Historie havde vi Adjunkt Munch[4]), en inderlig god, meget lærd og distrait Mand, han gik under Navnet Knymben, fordi han, naar han begyndte, altid sagde »Knymm« et Par Gange, og saa havde han saadan nogle skrækkelige krumme og skæve Ben. Han havde altid en lille Lommebog med, hvori han opskrev, hvad vi kunde hitte paa at fortælle ham. Alligevel var han en dygtig Lærer; vi hørte med stor Interesse paa ham, og da

[1]) Edvard Erslev, geografisk Forfatter, (1824—90).18 56—69 ansat v. Skolen.

[2]) Cand. philol. Lesor Kleisdorff (1832—1913). 1862 beskikket til Adjunkt.

[3]) Cand. polyt. Carl Christen Ostermann (1828—69). 1859 beskikket til Adjunkt.

[4]) Frederik Julius Christian Munch (1821—74). Beskikket til Adjunkt 1852.

han aldrig klagede til Rektor over vore Spilopper, bestræbte vi os i Reglen for at kunne vore Lektier til ham. — Den man havde mest Bryderi med, var gamle La (Arntzen)[1]); han vilde gerne nappe de Syndere, der kom for silde til Morgensang, og paraderede derfor i den lange Gang, men han blev alligevel ofte narret.

Hjemme havde vi en lille venlig Stald til 4 Heste og en ganske lille Baas til min »Mads«. Vi havde en Dragon og hans Hest i Indkvartering, han var Sydslesviger og hed Outzen, en fortræffelig Mand, som vi holdt af; desuden var der Faders Oppasser, Peter Angelbo, med hvem Snakken trods det noget fremmede Plattysk gik livligt; han var meget paalidelig, ogsaa under Krigen i 64. — »Mads« forvoldte jo en Del Ulemper. En Dag stod han i Porten og betragtede nogle civile Borgere, den Slags var han ikke vant til at omgaas, og saa vilde Uheldet, at to pæne Damer med Krinoline blev staaende og gav sig til at klø ham paa Panden. »Mads« kløede igen og løftede Hornene op og ned, men saa fik det ene Horn fat i Krinolinen, og derover blev den vred, rejste sig paa Bagbenene og løftede Krinolinen med Tilbehør i Luften. Damerne hvinede, og jeg kom jo styrtende, men jeg maatte ind under Krinolinen for at faa Dyrets Horn redet ud af alle disse Fjedre. Heldigvis var der ingen Tilskuere, og Gadeuorden var det ikke, da det foregik i vor egen Port.

Fra Studsgade løb en lige anlagt Gade eller rettere Vej, som fik Navnet Paradisgade; der blev som første Bygning opført en Kommuneskole[2]), ellers var alt derudenfor Fælled, hvorfra gik en Sti til Knudris Bakke. Det var en herlig Spadseretur over dette med Buske og Tjørn bevoksede kuperede Terrain ud til Ris Skov. En Rigmand havde her opført en 2-Etages Bygning med et mindre Taarn i hvert Hjørne og et noget højere i Midten[3]), derfor af Folkeviddet benæv-

[1]) Ole Christian Ludvig Arntzen (1802—69). Beskikket til Adjunkt 1831.
[2]) Paa Ejendommen »Gamle Paradis'« Grund; taget i Brug 1862.
[3]) Aldersro, opført ca. 1861 af Assurance-Kommissionær, Lotterikollektør Hansen.

net Plat-de-Menagen. En smuk Vej førte op til Skovpavillonen, hvor der var Restauration, Keglebane etc., og hvor Regimentsmusikken spillede hver Lørdag om Sommeren. Gik man længere ind i Skoven, kom man til Labyrinten, saa kaldet paa Grund af dens Vildsomhed, Havet havde nemlig her undermineret Terrainet, saa Træerne var gledet ned og groede videre nede ved Bugten, nogle var væltet og stod med Rødderne opad, og derovenpaa groede Buske, mens Vedbenden slyngede sine Ranker mellem det hele, saa det hele lignede en Urskov. Her var et vrimlende Dyre- og Fugleliv, og Udsigten til Bugten, naar Solen flimrede mellem dette Virvar af Buske, Træer og Vedbend, glemmer jeg aldrig.

Til vor nærmeste Omgang hørte Faders gamle Ven, Ludv. Brock, Soldat fra Isse til Fod af den gamle Skole; han holdt meget af os Børn, lærte os Anstand, at bukke osv. Det var om ham, Sangen »I Aftes kom den jydske Post med nyt fra Nørre-Snede« er skrevet. Efter Krigen blev han Øberst. Det var en streng, men retfærdig Mand, ikke bange for at være jovial og Kammerat eller at hjælpe, naar det kneb. — En komplet Modsætning som Militær var Major R. Han var Holstener og lærte aldrig at tale rent Dansk, var Censor ved Latinskolen, førte en smuk Klinge — paa en Tallerken og angreb med Tapperhed en stegt Gaas. Der fortælles, at han nødigt vilde have Dame til Bords, da Konversationer forstyrrede ham i hans vigtigste Forretning, men helt undgaa det kunde han jo ikke. Ved en saadan Lejlighed spurgte hans Dame ham, da den almindelige Samtale drejede sig om, hvilken Sygdom der maatte anses for den værste, hvad han holdt paa. Majoren svarede kort: »Mafepine, min naadigste, Mafepine er det værste!« Forøvrigt var han det bedste Menneske af Verden. — Saa var der en afskediget Major, Br[1])., nu Postmester, Kavaller af den gamle Skole, som hver Dag, naar han gik Tur med sin Frue under Armen, og de da mødte en smuk ung Pige, maatte staa stille, hilse hende galant og sige hende nogle forbindtlige Ord, hvorefter det gamle agtede Par drog videre. Børn havde de ingen af. Majoren havde

[1]) Johan Joachim Brechwoldt, f. 1794. Postmester 1854—64.

ellers sin Krigshistorie, som hele Byen kendte: Under Affæren ved Hoptrup 1848 bragte han Konfusion i Eskadronens Rækker, saa han afskedigedes. Han gik saa frivilligt med som menig Dragon og udmærkede sig i Træfningen ved Aarhus, hvorfor han karakteriseredes som Major. — Ritmester Gustav Bauditz var ogsaa en brillant Soldat, og jeg gik i Skole med hans Søn Sophus.

Hvad Fader og hans underordnede angaar, mener jeg at kunne sige, at der var det bedste Forhold imellem dem, det ses bedst af, at flere af baade Officerer og Underofficerer bevarede Venskabet for ham og han for dem, længe efter at han var afgaaet af Tjenesten. Saaledes den dygtige og smukke Overvagtmester Riisager, en Soldat med et Øje paa hver Finger, saa alt var i Orden, naar Eskadronen stillede. Efter sin Afsked flyttede han til Hovedstaden, besøgte jævnlig Fader, talte med ham om gamle Dage og Krigen 1864 — nu strikkede han paa Maskine for at hjælpe paa den sparsomme Pension. Hvert Aar fik jeg til Jul 3 Par Strømper fra ham, saa længe han levede — naturligvis mod Betaling. Ogsaa Berider Ott, som jeg red mangen Tur med, glemtes aldrig, heller ikke Vaabenmester Hall, en Pryd for Standen. Hvor er denne udmærkede Underofficersklasse blevet af?

Et enkelt Træk af Forholdene ved 3. Eskadron skal jeg fremdrage. Der blev meldt Fader, at der paa en af Belægningsstuerne var stjaalet 2 Specier, en grim Historie, som kunde føre til Krigsret, noget Fader altid søgte at hindre ved at bruge den hurtige Retsforfølgning, som alle Parter var bedst tjent med. Han gik da om Aftenen efter Retraiten, og da alt var slukket, i Mørke op paa Belægningsstuen og sagde omtrent saaledes: »Det er meldt, at der er stjaalet 2 Speciedaler her paa Stuen. Det er en slem Ting, og jeg vil nødig tro, vi har Tyveknægte ved Eskadronen, men jeg kommer i Morgen til at indberette det til Regimentet, og saa har vi Krigsret. Hør nu, hvad jeg siger: det er nu aldeles mørkt, I kan ikke se mig, og jeg ikke jer, nu gaar jeg ud, men det er min Vilje, at de bortkomne Penge i Morgen tidlig skal ligge her paa Bordet«, og dermed faldt et Dom-

medagsslag paa Bordpladen, »saa er den Sag ude af Verden, og Eskadronens Ære er reddet«. Næste Morgen laa de 2 Specier der, og en stakkels fristet Dragon var reddet fra Straf og en Plet, som vilde have siddet paa ham Livet igennem. —

Jeg blev indmeldt til Konfirmation hos Pastor Elmquist, en stille, god Mand, men noget Udbytte af min Præstegang havde jeg ikke. Jeg gik til Undervisningen hos ham, kun tænkende paa, at det var en behagelig Afveksling i Skolelivets Ensformighed, men aldeles uforstaaende overfor den Betydning, det skulde have. I Religion havde jeg altid været ret flink og kunde godt lide at læse derom og lære Salmerne, saa det var let for mig at tilfredsstille den gode, rare Præst, men han formaaede ikke at gøre Ordet levende for mig dengang. Nu er jeg dog meget glad og taknemmelig for, hvad jeg fik lært, navnlig staar nu i min Alderdom Salmen: »Lær mig, o Skov, at visne glad« saa tydeligt for mig.

Forøvrigt lagde Konfirmationsforberedelsen ikke Baand paa de Fornøjelser, der bød sig. Naa, det var ikke mange, men jeg mindes dog nogle Gange at have været i Teatret, som var i den gamle Klub, den hed vist »Polyhymnia«. Vi havde der en meget fornøjelig Aften, da nogle unge Studenter paa Rundrejse i Provinsen opførte et af Hostrups fornøjelige Stykker, hvorefter den senere saa kendte kgl. Skuespiller Jerndorff[1]) forestillende Pepita (en spansk Danserinde, som vakte uhyre Opsigt i Hovedstaden) dansede hendes Bravournummer »el Ole«. — Senere kom en Tryllekunstner le Tort, naturligvis verdensberømt. — Derimod var jeg ikke med til det traditionelle Skolebal, da det ikke fandtes passende, at jeg ligefrem optraadte som Balkavaller, mens jeg gik til Præst.

I Anledning af, at den nye Banestrækning fra Aarhus til Randers skulde aabnes, meldte Hofmarschallatet, at Kongen og Grevinden vilde komme til Byen. Det var jo en Begivenhed af Rang. Vi Drenge glædede os til en Fridag, Borgerne fik travlt med Udsmykning af Byen og med at bygge Æresport ved Havnen, og

[1]) Peter Jerndorff (1842—1926).

Regimentet fik Ordre til at paradere, afgive Eskorte og holde Banegaardspladsen ryddelig. Saa oprandt den store Dag. Da Kongeskibet viste sig paa Bugten, begyndte Kirkeklokkerne at ringe, og alle styrede mod Havnen, hvor Salutten lød fra Molen, Musikken spillede, og saa gik »Slesvig« langsomt ind til Bolværket. Da Kongen i Admiralsuniform saas staaende paa Kommandobroen, rygende af sin Pibe, tordnede — ja, det er ikke for stærkt et Udtryk — Hurraraabene op mod ham, og han hilste venligt igen og vinkede med Haanden. Amtmanden, de højere Embedsmænd og Byraadsmedlemmerne gik om Bord til en kort Kur, saa kørte Vognene frem. Kongen, Amtmanden og en Adjudant tog Plads i den første, der var forspændt med 4 Heste og ledsagedes af Eskorten, derpaa kom Grevinden med en Hofdame, om man kan bruge det Udtryk, og en detacheret Herre i den anden, der ligeledes havde 4 for. Det var skønt at se og høre, hvor Folket jublede Kongen i Møde, og hvor glad og tilfreds han modtog denne Hyldest. Hvad der ellers foregik, indtil det flagsmykkede Tog forlod Banegaarden, ved jeg ikke. Folk drev om og beundrede de smukke Ekvipager og især Kongens Kusk og Jæger samt saa paa det smykkede Tog med Kongevognen — det var jo noget aldeles nyt at se et Tog — og saa dampede det afsted til Randers. —

Grundlovsdagen [1863] nærmede sig; den blev imødeset med mere Interesse end ellers, da de politiske Diskussioner var meget livlige, de drejede sig om det slesvig-holstenske Spørgsmaal. I Skolen drøftedes det ogsaa, Bølgerne gik ofte højt i Lærerværelset, fortaltes der, og for os Drenge stod det klart, at Tyskerne skulde have Klø ligesom i 3-Aars-Krigen, og vi sang »Den Gang jeg drog af Sted« og lignende. Nu skulde Skolens yngste Lærer[1]), endnu kun konstitueret som Adjunkt, tale d. 5. Juni i Ris Skov, og ham skulde vi ud at høre, skønt han ikke var særlig afholdt. Men national var han: Danmark skulde bevares, og deri var vi alle enige med ham.

[1]) F. Ph. Ingerslev var 1863 Skolens yngste Lærer; blev 20. Maj 1863 fast ansat som Adjunkt.

Saa oprandt Dagen med dejligt Vejr, en stor Procession med Flag og Musik stillede paa Storetorv, alle Vinduer var oppe og fyldt med Tilskuere, men vist ikke en eneste Officer var med; Stemningen var høj, og man vidste ikke, hvad der kunde blive sagt eller ske. Med Musik og Danebrog i Spidsen for Byraadet marcheredes der saa til Skoven, hvor Talerne skulde holdes og bagefter være Fællesspisning. Først blev »Der er et yndigt Land« afsunget, og der taltes for Kongen og Grundloven. Den interesserede os ikke videre, uden for saa vidt den gav en Fridag, dens Betydning forstod vi ikke dengang, men Kongen var Nummer 1, og saa raabte vi Hurra. Derpaa talte vor Lærer efter Sangen »I alle de Riger og Lande«. Han begyndte med, at gamle Danmark var i Vaade, det syntes at trække op sønderfra, det var, som man hørte Tordenen rulle, ligesom naar Thor kørte ud med sine Bukke, og Lynene slog ud fra deres Hove, men vi skulde ikke frygte, kun være enige og alle møde op til Forsvar for vor gamle Rede. Hjælpen skulde nok komme, vore nordiske Brødre vilde møde ved Danevirke, Holger Danskes Aand var nu vaagnet, og med opslaaet Hjelm vilde vi gaa mod Fjenden. Lad ham saa knuse sin Pandeskal mod Thyras Grænsevold. Hjælp vilde vi ogsaa faa fra Napoleon, thi hverken han eller Gud kunde undvære gamle Danmark. Det leve! Vældige Hurraer lød, og »Danmark dejligst Vang og Vænge« klang op under Bøgene, hvorpaa Borgerne i Pavillonen samledes til Spisning og senere om Punchebollerne, hvor Folkeaanden meget tydeligt aabenbarede sig.

Naar jeg saa nogenlunde kan huske Adjunktens Tale, er det nærmest. fordi han jævnlig i Historie- og Litteraturtimerne havde udtalt de samme Tanker. Da Ulykken kom i 64, viste han sig som en god dansk Mand, for han gik frivillig med og blev saaret ved Dybbøl.

Efter Eksamen 1863 sagde min Fader til mig, at der nu maatte tages en Beslutning om, hvorvidt jeg vilde forblive i Skolen eller ud i det praktiske Liv. Vælg hvad du vil, sagde han, »men det du vælger, skal du blive ved. Vi maa snart have det ordnet, for

Tiden er meget alvorlig, og jeg er næppe hos jer ret længe«. Jeg tog da en rask Beslutning, og ihukommende de glade Dage i Ubby Præstegaard[1]), og da jeg altid havde yndet at beskæftige mig med Blomster og Dyr, laa det temmelig nær at vælge Landbruget. Fader var vel tilfreds hermed, der blev indledet Forhandling med en af Datidens dygtigste Landmænd, Forpagter Otto Lawaetz, Kalundborg Ladegaard, og Resultatet blev, at jeg skulde tiltræde Plads hos ham fra det nye Aars Begyndelse.

Saa kom Telegrammet: Kongen død d. 15. Nov. paa Glücksborg. Nu blev der Landesorg, Militæret saavel som de civile, alle Damer klædte sig i Sorgens Farver, Domkirkens og Frue Kirkes Klokker lød saa trist ud over Byen baade Formiddag og Eftermiddag i den tunge, taagede Efteraarsdag. Krigen stod for Døren, Mandskab indkaldtes, og d. 15. Dec. holdt hele Regimentet feltmæssigt udrustet paa Storetorv og afmarcherede under fuld Musik sydpaa. Hvem der ikke har oplevet disse tunge Dage, kan vanskeligt forstaa det knugende Tryk, der lagde sig over By og Land; ogsaa naar vi kom udenfor Staden, lød der i det fjerne fra Kirkerne derude det samme Budskab om Krig og Død.

Hvor var der trist i Hjemmet, Moder gik stille om, Fader var borte, Oppasserne og Dragon Outzen borte, Stalden tom, og selv Gaderne syntes helt tomme, ingen Uniform livede op. Jeg havde derfor ikke noget imod at rejse fra Aarhus for at begynde mit Landmandsliv; dog skulde jeg være nogle Dage i København og derfra tage til Ubby Præstegaard for saa efter Jul at tiltræde min Plads. Underligt nok er der her som et tomt Rum i min Hukommelse, jeg erindrer ikke noget om min Afsked fra Hjemmet, og jeg synes, jeg egentlig først kom til mig selv, da jeg staaende paa Agterdækket af Dampskibet i Frosttaagen saa Domkirkens og Frue Kirkes Taarne svinde i det fjerne.

---

[1]) Provst Hunæus Beck, f. 1788, Præst i Ubby ved Kalundborg 1840—66. Vilh. Becks Fader var gift med en Søster til Ritmester Bruhns første Hustru. Vilh. Bruhn kom i Ferierne meget i Præstegaarden.

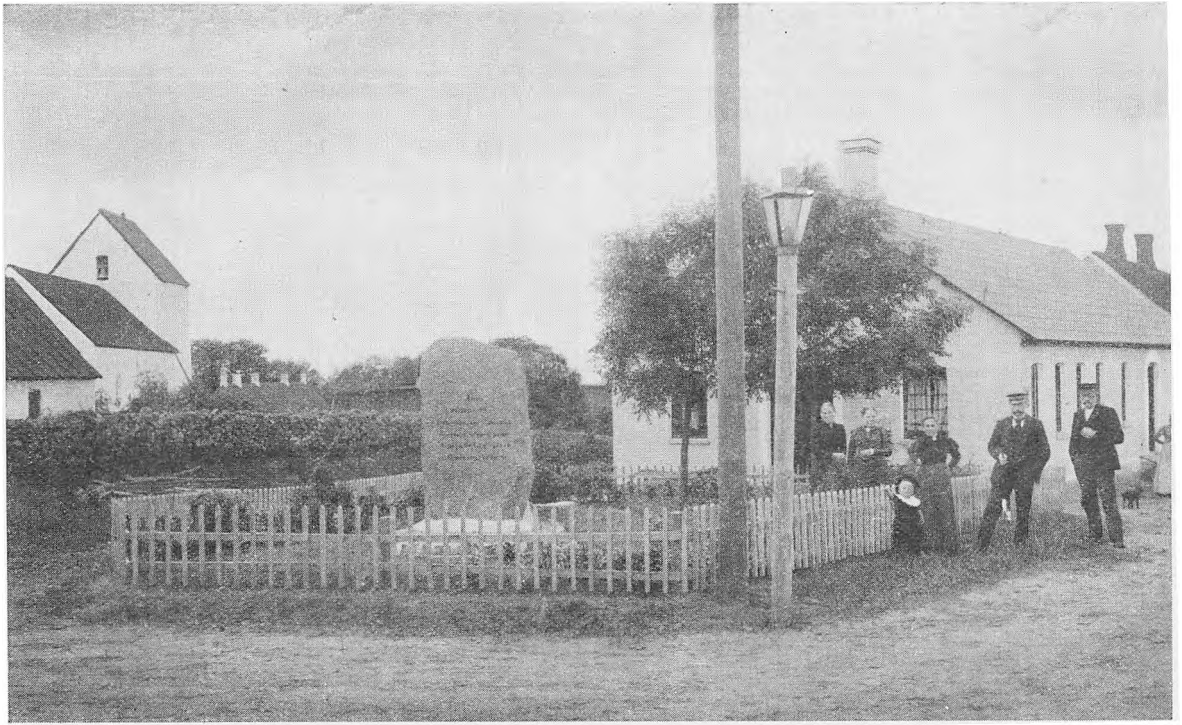

Nørre Snede Kirke og Præstegaard. I Forgrunden Mindestenen. Fot. 1901.

HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

Odensegade 2, Aarhus.

Til hvert enkelt Medlem.

Hermed følger Aarbogen for 1944, hvis første Artikel, som det sig hør og bør i denne Maaned, handler om Ole Rømers Forældre og hans Barndom og Opvækst. Dette er lykkedes Forfatterne A. Blichfeldt-Petersen og C. J. T. Thomsen, som begge kender det 17. Aarhundredes Aarhus bedre end nogen anden, at fastslaa, at Ole Rømers Fader var en Skipper fra Rømø — deraf Navnet — som slog sig ned i Skipperkvarteret Nord for Aarhus Aa og giftede sig med en Borgerdatter. De fortæller om Hjemmet og Familiekredsen og præsenterer Læserne for den lille Oles Rektor, Lærere og Klassekammerater i Aarhus Katedralskole, som han forlod som Student 1662. De samme to Personalhistorikere afslutter deres Skildring af Clemen Smagbiers Efterkommere, hvori Anders Lydichsen, Jesper Hutfeld og Christen Basballe omtales udførligt. Et Kig ind i Aarhus i Midten af det 19. Aarhundrede aabner sig gennem Vilhelm Bruhns Barndomserindringer, der er en lille Krønike fra Garnisonsbyen. Magister Otto Norn har udfundet, hvem der har bygget en Gruppe statelige Borgerhuse fra Slutningen af det 18. Aarhundrede i Aarhus, Skanderborg og Horsens. Blandt de øvrige Bidrag, der handler om Forhold paa Landet, kan fremhæves Georg Hansens Tegning af Skoleholderen og hans trange Kaar i Tiden før 1814 og Pastor Karstofts Skildring af hans Virksomhed som Sognepræst i Nørre Snede i Halvfemserne, da Modsætningen mellem Grundtvigianerne og Indre Missions Tilhængere kunde antage ret skarpe Former.

Som en Hjælp til Forstaaelsen af Danmarks Riges Breve tjener et velskrevet lille Skrift af Professor Franz Blatt: Under vor Haand og Segl.

Vi vil gøre opmærksom paa, at Samfundet har et Restoplag af Aarbøgerne 1922—43 som tilbydes for mindre end halv Pris: 40 Kr. tilsammen. Disse Aarbøger, der jo ikke forældes som saa meget andet, er en Fundgrube for enhver, der interesserer sig for Byens og Amternes Historie. Enkelte Aarbøger 3 Kr.

De vil sikkert i Deres Kreds finde Mennesker, der gerne melder sig ind i Historisk Samfund, naar de bliver gjort opmærksom paa, hvad det byder sine Medlemmer. Indmeldelse sker ved Indsendelse af Kuponen til ovenstaaende Adresse.

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER, AARHUS.

Undertegnede ønsker at blive Medlem af *Historisk Samfund for Aarhus Stift* og anmoder om at faa tilsendt

Aarhus Stifts Aarbøger XXXVII 1944

pr. Postopkrævning (4 Kr. 65 Øre).

Navn: .....

Stilling: .....

Bopæl: .....

I Nørre Snede for 50 Aar siden.

Af I. Karstoft.

Søndagen den 15. Oktbr. 1893 blev jeg indsat som Sognepræst for N. Snede og indtil videre ogsaa for Ejstrup Sogn, et Pastorat paa 4 Kvadratmil. I Ejstrup Sogn var der Aaret før blevet bygget en Filialkirke i Sognets nordlige Del Gludsted, og ved min Formands, Pastor Schiølers[1]) Forflyttelse var Pastoratet blevet delt i to, eet for hvert Sogn. Men foreløbig, indtil der blev bygget en Præstegaard i Ejstrup, skulde jeg være Præst for begge Sogne imod at oppebære de kirkelige Indtægter af dem. Det var dengang, man ved »Leddeling« formerede Præsteembederne, idet man skar et gammelt Embede over i 2 Dele baade hvad Lønning og Folketal angik. Siden har man forsøgt at gaa den modsatte Vej og formindske Antallet af Præsteembeder ved Sammenlægning. Saaledes oplevede jeg i mit sidste Embede at faa tillagt et helt Pastorat uden dog at faa en tilsvarende Forøgelse af Lønnen, den blev væsentlig uforandret. Det var altsaa dog ikke en helt modsat Fremgangsmaade.

Pastor Schiøler havde haft sine bedste Venner i Ejstrup, og skønt jeg hørte til samme kirkelige Retning som han, kom jeg dog ikke til at foretrække Beboerne i Annekset for Beboerne i Hovedsognet, hvad der ogsaa var heldigt nok, eftersom jeg kun midlertidig skulde være Præst for Ejstrup. Den ny Kirke i Gludsted var bygget af røde Mursten, havde Skifertag og et Taarn i Lighed med de fleste nybyggede Kirker i Hedesognene paa den Tid.

[1]) Thomas Larsen Schiøler (1861—1939). Sognepræst N. Snede—Ejstrup 1887—93. Biskop over Aarhns Stift 1916—31.

De gamle Kirker i Ejstrup og N. Snede var store og smukke Kampestens Kirker med Blytag og hvide Taarne i gammel dansk Landsbykirkestil. Tilmed havde N. Snede Kirke ved Korgavlen en meget smuk Kampestens Korrunding med to slanke Stensøjler. Ganske vist havde Kirketaarnet lidt den Tort i en ond Tid at blive gjort lavere, saa det kom til at se noget fortrykt ud; men det er en Skæbne, som det har tilfælles med flere Landsbykirker. Kirkerne var vel vedligeholdt og havde smukke høje Hvælvinger og en smuk Korbue. De havde nylig faaet Kakkelovne, men var uden Lysekroner og Orgel.

Som bekendt ligger N. Snede ved den gamle Adelvej d. v. s. Hovedvej, Hærvej, Pilegrimsvej og Handelsvej, som fra Arildstid har strakt sig ad Højderyggen fra Nord til Syd gennem Jylland. Stedet har været et Bedested, hvor navnlig Pilegrimmene har gjort Ophold for at besøge den ærværdige Sct. Michaels Kirke og den helsebringende Sct. Michaels Kilde, der piblede frem i en Dalsænkning nogle Hundrede Meter øst og syd for Kirken. Her var der i min Præstetid en gammel Brønd, som gav sparsomt Vand til N. Snede Skole, hvis Mark naaede ud til den. Naturligvis havde Vandet mistet sin undergørende Kraft, fordi en Skælm havde misbrugt det til sin syge Helmis. I det hele taget har Vandet været et ondt Problem for Snedeboerne gennem svundne Tider. Indtil Slutningen af Firserne i forrige Aarhundrede maatte Ejendommene nøjes med Overfladevand af deres Brønde; disse kunde ikke føres saa dybt ned, at de kunde naa Grundvandet. Og i tørre Somre kunde det være en Katastrofe baade for Folk og Fæ. Der gik viden om det Rygte, at naar Præsten i N. Snede havde vasket sig om Morgenen, saa blev Vaskevandet ikke kastet bort, men først vaskede Fruen sig og efter hende Børnene i det samme Vand, tilsidst skulde Pigerne vaske sig i det, saa skulde det tiloversblevne bruges til at vande Blomsterne med. I min Formands Tid var der bleven gravet en Brønd i Præstegaarden og ført ned til Grundvandet. Den var ikke forsynet med Pumpe og Brønddæksel, men havde en lukket Overbygning af Træ,

hvori var anbragt en Bom med Tridse og Haandsving, saa man ved Hjælp at 2 Spande, som skiftevis gik op og ned, kunde »vinde« Vandet op. Brønden havde den Fordel, at Vandet aldrig frøs om Vinteren. Ikke længe efter fik Nr. Snede sit Andelsmejeri med en Brønd, som blev ført endnu dybere ned end Præstegaardens, hvad der bevirkede, at Vandstanden i Præstegaardens Brønd blev kendelig lavere. I min Tid blev der gjort kraftige og kostbare Forsøg med Boring efter Vand baade ved Storgaard og ved Skolen, men uden Resultat selv i en Dybde af 80 Alen. Siden er der paa et Højdepunkt øst for Byen fundet en Vandaare i begrænset Dybde, hvorfra alle Byens Ejendomme og Familier forsynes med rigeligt Vand baade til Folk og Fæ.

Pastoratet havde som nævnt 3 Kirker, og Kirketjenesten var ordnet saaledes, at i den ny Filialkirke var der Messefald hveranden Søndag, medens de to gamle Sognekirker havde Messefald hver tredje Søndag. Jule-, Paaske- og Pinsedag prædikede jeg i alle tre Kirker, men Juleaften kun i N. Snede Kirke. Hvert Aar blev der trykt et Program for hele Kirkeaaret, det udleveredes for en billig Penge.

De Dage, da jeg skulde prædike i Annekskirkerne, maatte jeg gøre en Rundrejse paa halvfjerde Mil, nemlig halvanden Mil til Gludsted, en Mil fra Gludsted til Ejstrup og en Mil fra Ejstrup til Snede; to af Milene var Sandveje. Det var i min Formands Tid bleven Tradition, at Præsten paa Prædikedagene spiste til Middag paa Gludstedgaard, og i min Tid blev det Skik, at Kusken spiste med, det var skiftevis Lars Storgaard og Mads Jørgensen, to senere betydende Mænd paa Egnen.

Cykler brugtes saa godt som ikke dengang, de kendtes vel, men de var til at skræmme skikkelige Heste med. Cyklerytteren var pligtig til at staa af, naar Kusken rakte Pisken i Vejret, inden de to mødtes. Om Vinteren var der altid megen Sne paa Højderyggen, og Præsten maatte tit befordres i Slæde, hvilket ganske vist følte koldere end til Vogns, men til Gengæld var det morsommere at køre og især

morsommere at vælte med Slæde end med Vogn. Til Hjemmeberettelse blev der i Regelen skikket Vogn efter Præsten. Det var ofte en ung Knægt, der kørte og vilde vise sin Dristighed ved med Piskesmæld at sætte Farten op, hvad der dog ikke bidrog til, at jeg blev mere dristig ved at køre med. Til Bryllupper og og Begravelser maatte Præsten selv sørge for Befordring ligesom ved de ordinære Gudstjenester.

Kirkegangen i N. Snede-Ejstrup var ikke over middelgod. Jeg lærte allerede i mit første Sognepræsteembede at skønne paa den smukke gamle Slutningskollekt om Ordet og takke højt for, at der var kommen nogle i Kirke[1]). Det var tre unge Kirkebylærere, som var Kirkesangere, de var flinke og imødekommende. Vi blev straks gode Venner. De var nyansatte ligesom jeg og kendte ikke Beboerne ved deres fulde Navn og Stilling, hvilket medførte Vanskeligheder ved Tilmeldelser til Kirkebogen, da Folk ofte nøjedes med at fremsende Sedler, der gav mangelfulde Oplysninger. Jeg fandt det derfor paakrævet fra Prædikestolen at henlede Befolkningens Opmærksomhed paa Nødvendigheden af selv at fremkomme personlig med Tilmeldelser eller ogsaa give omhyggelig Besked skriftlig, da baade Lærerne og Præsten nu var ny i Tjenesten og ikke havde personlig Kendskab nok til selv at knnne udfylde Manglerne. Jeg maa have været meget uheldig med Maaden og Formen af min Henstilling; thi da jeg ikke længe efter skrev til en Mand i Gludsted Kirkedistrikt om supplerende Oplysninger vedrørende en Barnedaab, fik jeg Oplysningerne tilsendt med den Vedtegning: »Det var den Søndag, da De Hr. Pastor stod og skældte og smældte paa bemeldte Kirkes Prædikestol!« Dette belærte mig om, at en Præst ikke blot skal være forberedt, naar han prædiker, men ogsaa naar han bekendtgør noget fra Prædikestolen.

Straks efter min Indsættelse maatte jeg til at holde Efteraarseksamen i Skolerne. Der holdtes nemlig Eks-

[1]) »At du har givet os dit hellige og salige Ord, ved hvilket du ogsaa her hos os forsamler din Kristen-Kirke«.

amen 2 Gange om Aaret, om Foraaret for ældste Klasse, om Efteraaret for yngste Klasse og Konfirmander, som skulde udskrives af Skolen. Der var 11 Skoler i Kommunen samt en lille privat Skole i Ejstrup for Baptistbørn. Alle Lærerne var Enelærere og seminarieuddannede undtagen een. I N. Snede var der fire, i Ejstrup fem Lærere, af hvilke to havde to Skoler. Privatskolen havde en ueskamineret Lærerinde. Om Foraaret skiftedes Præsten og de valgte Medlemmer af Skolekommissionen til at spendere Befordring; men om Efteraaret lagde Markarbejdet Beslag paa Hestene; saa maatte de store Afstande tilbagelægges tit i Ilmarsch, og saa kneb det at tage to Skoler om Dagen. Skønt jeg havde været Fodsoldat, og var godt gaaende, fik jeg dog et Tilfælde i mit ene Knæ, som endnu lejlighedsvis kan bringe sig i Erindring. Lærerne var alle flinke og dygtige og stod sig godt med Befolkningen, hvoraf en stor Del var stærkt indremissionsk præget, medens Lærerne stod den grundtvigske Retning nærmest.

En halv Snes Aar før jeg kom til N. Snede, havde den stedlige Indremission faaet stærk Vind i Sejlene ved den daværende Sognepræst Koeds[1]) »Omvendelse«, som der gik svært Ry af, og som tilførte Indremission et anseligt Antal Medlemmer, hvoriblandt flere betydende Gaardmandsfamilier. Mærkelig nok havde Pastor Koed søgt og opnaaet Forflyttelse efter kun et Par Aars Virksomhed paa Egnen. Man vilde deraf slutte, at Bevægelsen var vokset ham over Hovedet. En Nabo til Præstegaarden gjorde sig den Mening derom, at Præsten simpelthen saa sig nødt til at flytte, fordi Missionen lagde alt for stærkt Beslag paa Hjemmets Gæstfrihed, saa Økonomien ikke kunde holde til det. Men den opsigtsvækkende Præsteomvendelse havde givet Missionsfolkene Blod paa Tanden, hvilket Eftermanden, Pastor Schiøler, fik at føle; han maatte udholde en sand Skærsild i Aarevis, inden Missionen opgav ham som uforbederlig. Ved

[1]) Frederik Hansen Koed (1858—98), Sognepræst i N. Snede 1884—87.

min Afgang fra N. Snede blev det rent ud sagt til mig af en fremstaaende Missionsmand, at det, som jeg fra Indremissions Side havde været ude for, var ikke noget i Sammenligning med, hvad Schiøler havde maattet udstaa. Der var saaledes af min Formand opfanget et Stød, hvorved Missionen i N. Snede havde løbet om ikke Hornene saa dog Hornspidserne af sig; og det maatte i nogen Maade komme mig til gode.

Ikke desto mindre blev jeg straks efter min Tiltrædelse Genstand for en paagaaende Information fra Missionens Side. Da jeg blev »indsat«, var jeg ugift, men jeg holdt Bryllup i den følgende Uge, og min Hustru og jeg kom efter nogle Dages Forløb og flyttede ind i Præstegaarden. Jeg havde ønsket at faa Søndagen efter mit Bryllup fri, men det kunde Biskop Clausen i Aarhus ikke gaa med til, da Embedet havde staaet ledigt ud over den reglementerede Vakancetid, hvilket jeg dog var uden Skyld i, men alligevel maatte bøde for med en Td. Byg pr. Uge ud over den normale Tid. Altsaa prædikede jeg Søndagen efter min Indsættelse og mit Bryllup, og et Par Dage senere blev min Hustru og jeg inviteret ud til en Gaard i Hundshoved, en halv Mils Vej borte. Der blev sendt Vogn efter os, og ved vor Ankomst til Gaarden fandt vi en pæn lille Forsamling af Mænd og Kvinder fra Omegnen, som aabenbart var bedt sammen for at hilse paa de nye Præstefolk. Min Hustru og jeg fik anvist Siddeplads i Sofaen bag ved Bordet, medens de øvrige Gæster tog Plads paa Stole omkring i Stuen, en brystsyg Mand søgte hen til Kakkelovnen for at holde Varmen. Det var sidst i Oktober Maaned. Vi var næppe kommen over de første indledende spredte Bemærkninger om Vejr og Vind, før Værten kom frem med en slidstærk Bibel, som han slængte hen paa Bordet i Retning af mig. Jeg blev ikke klar over, om det var Meningen, at jeg skulde indlede en Bibeltime; det var det maaske nok, men det blev ikke sagt, og jeg fandt ikke Situationen egnet til Bibelsamtale. Skulde vi støde sammen, skulde det i alt Fald fra min Side ikke være med Bibelen i Haand. Jeg lod altsaa Bibelen ligge og

holdt Vejen aaben for fri Samtale. Der blev stillet nogle Spørgsmaal til mig som til en Valgkandidat, og der blev givet Retningslinjer for Missionsvennernes Syn paa Kristendommen og Menneskelivet. Manden ved Kakkelovnen spurgte saaledes, »om vor nye Præst ansaa alle Kirkegængere for at være troende Kristne«. Det gav Anledning til at komme ind paa Kendetegn med Hensyn til, om Mennesker var troende eller ikke. Og her viste det sig, at de tilstedeværende havde en Kæphest, som de forstod sig paa at behandle; de bevægede sig med Færdighed i saadanne tekniske Udtryk som »Adiafora« og »Middelting«. Det kom ogsaa paa Tale, at der snart skulde være Bryllup i Snede By; det var hos ordentlige, men ikke troende Folk. Fra Missionens Side havde man ikke noget imod, at vi, hvis vi blev indbudt, fulgte Indbydelsen, blot vi »ikke tog Del i Synden«. Samtalen endte med en højtidelig Erklæring, der kan gengives efter Hukommelsen saaledes: »Nu har vi gjort vore ny Præstefolk bekendt med vort Syn paa Kristendom og Kristenliv; saa kan De betænke Dem paa det, og hvis De vil slutte Dem til os, vil der blive godt at være her«. Dertil føjedes af en anden den Udtalelse, at Samtalen var kommen ind paa et uheldigt Spor, som ikke førte til noget. Saadan var det ogsaa gaaet ved Præsteskiftet, da Pastor Koed tiltraadte; »men snart efter kom han til os, og vi fik det saa godt sammen«. Det var tydelig Besked; der var stillet en aaben Dør foran os, og vi vilde ikke komme til at fortryde at gaa ind ad den.

Efter Samtalen drak vi Kaffe sammen med Selskabet, og saa blev vi kørt hjem og givet fri. I den første Tid fik vi jævnlig Besøg af Missionsvennerne, men vi følte os ikke trygge ved dem. De vilde have os omvendt, ellers ønskede de ikke at beholde os. Der var ikke gaaet to Aar, før vor unge Pige kom og fortalte os en Dag, da hun havde været med den kørende Landpost fra Ejstrup til Snede, at denne havde udtalt paa Missionsvennernes Vegne: »Vi haaber, at Præsten (Pastor Karstoft) vil omvende sig eller ogsaa fortrække«.

Kort efter min Tiltrædelse i N. Snede blev jeg opfordret af en Missionsven, som ofte kom og tilbragte en Aften i Præstegaarden, om jeg ikke vilde køre med ham til Silkeborg og høre Pastor Carl Moe[1]) fra Skanderup. Jeg tog med Tak mod Tilbudet og stillede en tidlig Efteraarsmorgen hos Gaardmand Jens Jakobsen i Hampen for at køre med til Silkeborg. Jeg blev beværtet med Kaffe, og Jens Jakobsen læste et Stykke af N. P. Madsens Andagtsbog, inden vi drog afsted. Forfatteren Edvard Egeberg var dengang Organist ved Silkeborg Kirke, og med ham som Organist og Skanderup Moe (til Forskel fra Skærn Moe) som Prædikant blev Dagen en Oplevelse for mig.

Det gik mig, som det sikkert er gaaet mange, der første Gang hørte Carl Moe prædike, at jeg forbavsedes over den koldsindige, nøgterne, stille og jævne Maade, hvorpaa han traadte frem og førte Ordet. Stemmeføringen var saa ganske lige til og monoton, som kunde det have været selveste Skat Rørdam i Holmens Kirke.

Men under denne stille og beskedne Form regnede det lige saa jævnt med nærgaaende Hagl af bittert og sødt, iblandet Kornmod fra Himmelen og Flammeild fra Afgrunden. Alt i alt følte jeg mig egentlig tiltalt af Manden og hans Prædiken. Og da jeg et Par Aar senere var sammen med ham i Ring Præstegaard, havde jeg tænkt at indbyde ham til at prædike i N. Snede. Men ved den Lejlighed rettede han hele sin Prædiken som et Angreb mod Grundtvigianerne. Det var endog saa galt, at Pastor Gad i Ring erklærede, at han ligefrem havde haft ondt af en ældre Mand, som han vidste var Grundtvigianer, og som havde siddet oppe foran Prædikestolen for at faa det hele med. Efter Kirketjenesten benyttede jeg Lejligheden til at spørge Moe, om det var sandt, hvad der blev fortalt om, at han skulde have sagt til sine Konfirmander, at Grundtvigianerne burde skoldes, ligesom

[1]) Carl Julius Moe (1848–1927), Sognepræst i Skanderup 1885–1922 Formand for Indre Missions Bestyrelse 1915–27.

man i disse Aar skoldede Oldenborrerne. Dette vilde Moe ikke benægte, men han vilde undskylde sig med, at han blev saa haardt trængt af Koldingegnens Præster, særlig af Pastor Brücker[1]) i Aagaard. Jeg fandt da Anledning til at betro ham, at jeg havde tænkt at indbyde ham til at prædike i N. Snede, men havde opgivet det efter at have hørt ham prædike i Ring Kirke. Dertil svarede han, at det var kedeligt nok, da jeg i saa Fald vilde have været den første grundtvigske Præst, der havde bedt ham om at prædike i sin Kirke.

Jeg var nu ikke helt grøn ved min Indsættelse som Præst i N. Snede. Jeg var fyldt 31 Aar og havde været Kapellan i Hjørring Købstad i 2 Aar. Alle mine Dage havde jeg levet med i grundtvigsk Kirkeliv baade som Barn og som ung, ogsaa i min Studentertid i København. Jeg havde gode grundtvigske Nabopræster, Carlsen[2]) i Thyregod og Plesner[3]) i Brande, som jeg plejede Venskab med. Højskoleforstander Maltesen, Vrigsted, kom og holdt Foredrag i N. Snede Forsamlingshus; ham blev jeg ogsaa Ven med, og efter hans Indbydelse talte jeg ved et Efteraarsmøde paa Vrigsted Højskole. Ogsaa Højskoleforstander Lind, Udby Pigeskole pr. N. Aaby, kom paa Foredragsrejser til N. Snede og Ejstrup; han talte endogsaa engang efter min Anmodning i N. Snede Kirke sammen med den grundtvigske Rejseprædikant Anders Dissing. Ved et grundtvigsk Vennemøde 1897 i København, hvor der forhandledes om en Slags Organisation indenfor den grundtvigske Retning, var jeg en interesseret Deltager og sympatiserede med Pastor J. H. Monrad[4]), da han i Modsætning til den brückerske Fløj varmt anbefalede »trods Brücker og Bager« at stifte et kirkeligt Samfund, det, som ogsaa kom til

[1]) Georg Valdemar Brücker (1852—1929). 1887 Frimenighedspræst, en Aarrække Valgmenighedspræst i Aagaard til sin Død.
[2]) Jens Kjær Carlsen, f. 66 i Engom, Sognepræst i Thyregod Vester 93—1902.
[3]) Julianus Plesner, f. i Vedersø 59, cand. 86, Lærer i Askov 86—90, Sognepræst i Brande 90—99.
[4]) Jørgen Herman Monrad (1848—1903). 1894 Frederikskirkens første Sognepræst.

Udførelse Aaret efter under Betegnelsen »K. S. 98«. For Fuldstændigheds Skyld nævner jeg i denne Sammenhæng ogsaa, at min Hustru ligesom jeg fra Barn af var grundtvigsk indstillet som Datter af Højskoleforstander Kr. Kristensen og Hustru, Hoven Kvindeskole ved Tarm.

Der kunde da efter alt at dømme ikke være Tale om, at Historien med Pastor Koed skulde gentage sig med mig. Og alligevel kom det underlig nok engang til at se ud, som om noget saadant var ved at ske. Jeg oplevede nemlig en for mig mærkelig følelsesbetonet Inderliggørelse af mit Gudsforhold. Jeg følte mig saa glad og frimodig i Gud, at jeg næsten ikke kunde sove for det om Natten, men maatte give det til Kende for min Hustru, som fandt det meget opmuntrende. Det var mig en højtidsfuld Glæde at gaa ud og besøge gamle og syge, og jeg kunde bedre forstaa og omgaas Missionsvennerne. Der kom ogsaa mere Varme og Inderlighed i min Prædiken. En Gaardmand, som ellers ikke regnede sig til Missionen, overraskede mig en Søndag efter Kirketjenesten ved at hilse paa mig i Vaabenhuset og sige: »Til Lykke med det, De har oplevet«. Jeg vilde nødig, at Folk inden for Indremission saa vel som ogsaa Folk udenfor skulde tage fejl af mig i den foreliggende Situation. For at forebygge dette, indbød jeg Sognets Befolkning til et Møde i Præstegaarden. Det var mig en Skuffelse, at der saa godt som ingen mødte udenfor Missionen. Det glædede mig dog, at pensioneret Lærer P. S. Jørgensen mødte, han var en indflydelsesrig Mand og min gode Ven; han kunde være Garant for, at jeg dog blev forstaaet af nogen. Ved Mødet fastslog jeg, at det, der var sket med mig, var ikke nogen Omvendelse til Indremission, men Oplivelse af min grundtvigske Kristendom. Og paa dette Grundlag var det mit Ønske og mit Haab, at Missionsvennerne og jeg skulde faa mere Glæde af hinanden og være til mere Velsignelse. Men det gik ikke saa godt med Haabet i den Henseende. Rigtignok fik min Hustru til Foræring et helt Spisestel fransk Porcelæn, og jeg fik Dorés store Billedbibel med Sølvplade og In-

skription: »Fra Samfundets Venner i N. Snede«. »Vennerne« blev ogsaa nok saa flittige Kirkegængere; men de holdt dog stadig paa, at der maatte »ske noget mere« med mig. De forlangte ikke, at jeg skulde omvende mig, de vilde tage mig, som jeg var, blot jeg vilde slutte mig til dem, hvilket praktisk taget vilde sige, at jeg ikke maatte omgaas »Verdens Børn« undtagen paa Embeds Vegne.

Imidlertid nød jeg den Ære at blive indbudt af Indremissionær Risbjerg i Klovborg til at tale i Klovborg Missionshus. Senere blev jeg ogsaa bedt om at medvirke som Taler sammen med Pastor Hansen[1]), Skade, ved et Missionsuge-Møde i Snede Missionshus; ligesom jeg efter Opfordring ogsaa prædikede i Ejstrup Kirke ved en Missionsuge der.

Saaledes artede Forholdet sig mellem Missionsvennerne og mig indtil Sommeren 1899, da der skulde holdes en større Mindefest i Snede i Anledning af, at det den 9. Juni var 50 Aar siden, en Eskadron kurhessiske Husarer blev overraskede i N. Snede Kro og taget til Fange af et dansk Rytterkorps under Anførsel af Ritmester Brock[2]). Jeg vilde gerne medvirke til at fejre denne historiske Begivenhed, der havde inspireret Grundtvig til at skrive Sangen: »I Aftes kom den jydske Post med Nyt fra Nørre Snede«. Der levede endnu 50 Aar efter i N. Snede 3 Beboere, som kunde huske »Affæren« og kunde fortælle om den med Selvoplevelsens Autoritet; det var den gamle Kroejer Chr. Lundsgaard, Gaardejer, fhv. Lærer Jørgensen og Gaardejer Lars Sørensen Storgaard. Ved at bringe Sagen paa Tale mærkede jeg, at der var Stemning for den. Der levede ogsaa endnu fra den mindeværdige Tid tre betydelige Mænd, som jeg kunde tænke mig som Talere ved den paatænkte Fest. Det var Præsterne Konradsen[3]) i Hvirring, Johannes Clau-

---

[1]) Mathias Hansen, f. 67 i Maribo, Cand. 92, Seminarielærer i N. Nissum 92—95. Sognepræst i Klovborg-Tyrsting 1895—1904.
[2]) Nicolai Stabel Brock, 1803—85. — Uden Modstand fangedes 64 Mand med 67 Heste.
[3]) Kristian Daniel Konradsen, 1827—1903, Sognepræst i Hvirring-Hornborg 1873—1903.

sen[1]) i Vonsild og Gaardejer P. Skau[2]), Bukshave. Dem blev der rettet Anmodning til, og de lovede at komme. De blev fordelt mellem Doktor Johannsen[3]), Postmester Hansen[4]) og mig med een til hver. Gennem Postmesteren, der var gammel Fredericianer og begejstret Patriot, fik vi Løfte om et Musikkorps fra Militærmusiken i Fredericia. Naturligvis blev det nødvendigt at tage Betaling for Adgang til Festen, som blev henlagt til Præstegaardens Have. Men der maatte desuden stilles Garanter for Dækning af et eventuelt Underskud. Og i den Anledning indgik de fornævnte tre stedlige Embedsmænd en Sammensværgelse med de tre stedlige Gaardmænd om at dække Underskudet, hvis der blev noget, hvad der heldigvis ikke blev, der blev endogsaa et glædeligt Overskud paa Grund af Talernes meget beskedne Krav om Rejsegodtgørelse.

Det blev i alle Maader en smuk og vellykket Fest. Vejret var godt, Talerne ypperlige, Tilslutningen tilfredsstillende.

Efter Mødet i Haven drog de fleste af Deltagerne i Procession med Musik i Spidsen gennem Byen ned til Kroen, hvor der var dækket til Fællesspisning for saa mange, som den store Sal kunde rumme. Her spillede Musiken indtil Pladserne ved Bordene blev besat, og Spisningen, begyndte, saa drog Musiken tilbage til Festpladsen i Præstegaardshaven for at spille for dem, som var bleven tilbage og spiste af medbragte Madkurve.

Ved Fællesspisningen paa Kroen vekslede Talerne med Sang under den smukkeste Stemning. Ikke mindst bidrog en ung Pige fra Sønderjylland ved Navn Hanne Jensen til den smukke Feststemning ved at bringe en Hilsen fra den omstridte Landsdel

[1]) Johannes Carl Emil Clausen (1832—1908), cand. 57, Sognepræst i Vonsild-Dalby 1895—1908.
[2]) Peter Skau (1825—1917), f. i Sommersted, blev 56 Gaardejer i Bukshave i Fjelstrup Sogn.
[3]) Valdemar Viggo Johannsen (1856—1909), Kommunelæge i Nørre Snede fra 1888.
[4]) Jens Christian Frederik Hansen, f. 1864, Postekspeditør og senere Postmester i Nørre Snede 1895—1918.

og fortælle om, hvorledes hun som skolepligtigt Barn gik i den tyske Skole om Dagen og i den danske Skole om Natten. Hun har siden gjort sit Navn kendt i videre Kredse ved sit Arbejde for Danmarks Sag i Sønderjylland efter Genforeningen.

Jeg skal ikke nægte, at jeg var lidt ængstelig for, at der efter et saa stort Rykind paa Kroen skulde forefindes nogen berusede og støjende Personer i Byen hen paa Aftenen, saaledes som det almindeligvis plejede at gaa efter en Dyrskuedag eller en Markedsdag i Byen. Det var mig derfor en sand Tilfredsstillelse at gaa en Aftentur igennem Byen og se ind paa Kroen og andre Steder uden at se eller høre den mindste Forstyrrelse af Ro og Orden. Men saa meget mere forstemt, ja jeg kan godt sige forbløffet, blev jeg ved at erfare, at Missionsvennerne fra den Dag af gav sig til at vise mig et andet Ansigt, og nogle, der tidligere havde betroet mig deres Børn til Konfirmationsforberedelse, sendte nu deres Konfirmander til andre Præster.

Allerede da jeg kom til N. Snede, var der Arbejde i Gang for at faa bygget et Missionshus. Det blev bygget Aaret efter tæt udenfor Østgavlen af Skolen, og Indvielsen foretoges af Pastor Gøtzsche[1]) fra Fredericia, der kort efter blev Biskop i Ribe. Der var ingen Missionær bosat i Sognet; men en Gaardmand Ole Povlsen, Kejlstrup, var gærne Leder og Ordfører, ja ogsaa Forsanger ved maanedlige Missionsmøder og blev tilsidst antaget som lønnet Indremissionær. I den Anledning bad han mig om, at jeg vilde indsætte ham ved et Møde i Missionshuset, den eneste Indsættelse, jeg har foretaget af den Slags, hvorimod jeg har indsat adskillige Skolelærere. Jeg valgte til Tekst den bibelske Fortælling om Samuel, der indsatte Saul til Konge i Israel. Jeg kom altsaa til at repræsentere Profeten, medens Indremissionæren repræsenterede Kongen, en Tekstanvendelse, som hverken Indremission eller Ole Povlsen kunde tage An-

[1]) Karl Viggo Gøtzsche (1833—1901), Sognepræst i Fredericia 1875—95, derpaa Biskop i Ribe.

stød eller Forargelse af. Der var ganske vist den Hage derved, at Gud havde givet Profeten til Kende, at det var ikke Profeten, men Gud, Folket vilde afskedige; dette maatte jo ikke forties, men jeg husker ikke, hvordan jeg fik det sagt uden at være Sandheden utro i Kærlighed, dog har jeg en svag Erindring om, at det lykkedes.

Der var i de omliggende Sogne indenfor Provstiet godt besat med Missionspræster: Hansen i Skade, Warming[1]), senere Gad[2]), i Ring, Schepelern[3]) i Tønning, Hansen[4]) i Vinding, Petersen[5]) i Hjortsvang og saa udenfor Provstiet mine to Nabopræster Brostrøm[6]) i Ikast og Hindhede[7]) i Bording. De blev jævnlig tilkaldt af Missionen og fik fuldt Hus, naar de kom. Flere af de fremmede Præster var meget aggressive og paagaaende med Spjæt til Grundtvigianerne og vantro Præster. Brostrøm og Schepelern var de mest yndede. Hjemme i sine egne Sogne blev Schepelern ikke meget paaskønnet. Mange løste Sognebaand fra ham til andre Præster, bl. a. til Præsten i Vinding, Haugaard, den korte Tid, indtil han blev forflyttet, og Hansen kom i Stedet. Da Hansen gik over til Missionen, kom Lærer Steffensen fra Træden ud til mig og bad mig om at komme til Træden et Par Gange om Maaneden og tale i Forsamlingshuset, idet han lovede mig fri Befordring. Jeg imødekom Opfordringen, og saaledes skete det, at Schepelern og jeg i nogen Tid krydsede hinanden, idet han prædikede i mit Pastorat og jeg i hans. Træden-

[1]) Frederik Rudoph Warming, f. 1851, cand. 79. Sognepræst i Ring-Føvling til 1895.
[2]) Aage Gad, f. 1859, cand. 88. Sognepræst i Ring Føvling 1895—1908.
[3]) Frederik Christian Georg Schepelern (1868—1936) cand. 90. Sognepræst i Tønning-Træden 1894—99. Stiftsprovst i Viborg 1923.
[4]) Jens Andreas Hansen, f. 1869 Onsbjerg; cand. 94. Lærer 94—96. Sognepræst i Vinding, Bryrup, Vrads 1896—1904.
[5]) Johan Thorvald Petersen, f. 1861. Sognepræst i Linnerup-Hammer 1894—1907.
[6]) Axel Rasmus Brostrøm, f. 1869. Kapellan i Ikast 1894—98. Senere Præst i London.
[7]) Niels Boling Hindhede, f. 1867. 1892—98 Sognepræst i Bording. 1904 Redaktør af Dansk Missionsblad.

boerne vilde have løst Sognebaand til mig, men jeg fraraadede det, da man kunde vente, at Schepelern vil blive forflyttet i Løbet af kortere Tid, hvilket ogsaa skete.

Derefter ophørte min Forbindelse med dette private Anneks, hvor jeg iøvrigt fandt forstaaende Tilhørere og Venner.

Som tidligere nævnt var jeg kaldet til midlertidig Præst for Ejstrup Sogn, der skulde skilles fra Snede og udgøre et selvstændigt Pastorat med Glusted Kirkedistrikt som Anneks. Saa længe jeg betjente dette Sogn, skulde jeg oppebære Indtægterne deraf; ved Afstaaelsen skulde jeg give Afkald paa Offer og Akcidenser derfra, men beholde Tienden. Da Kørselsudgifterne var store, var det ikke noget Beneficium at betjene dette Anneks; tværtimod, jeg vilde faa højere Løn ved at afstaa det, idet der var lovet i mit Kaldsbrev, at efter Afstaaelsen af Ejstrup skulde jeg have Tilskud af Stiftsmidlerne, saaledes, at min Aarsløn kom op paa 2500 Kr. Det var ogsaa bestemt, at jeg skulde afstaa Halvdelen af Præstegaardsjorden til Fordel for en Præstegaardsavling i Ejstrup.

Dette traadte i Kraft 2 Aar efter min Udnævnelse, idet cand. theol. Ferdinand Eriksen Norlander[1]) i Efteraaret 1895 blev beskikket til Sognepræst for det ny Pastorat Ejstrup-Gludsted. Norlander var Københavner, men af svensk Officerslægt, havde som Student været i Tyskland, England og Amerika, var i Amerika bleven gift men en Dame fra Helsingør og havde søgt Ansættelse ved et dansk-amerikansk Ungdomsarbejde, som havde skuffet ham. Efter Tilbagekomsten til København tog Norlander fat paa sine afbrudte teologiske Studier, og Fru Norlander oprettede en Strøgsystue, som dannede det finansielle Grundlag for Ægteparrets økonomiske Udkomme, indtil Studenten blev Kandidat og fik de praktiske Prøver, saa han kunde søge Embede i Folkekirken. I Ejstrup var man meget interesseret i det ny Præsteembedes

[1]) Norlander var født i Kbhvn. 67, Student 86, Cand. theol. 95. Sognepræst i Ejstrup 1895—1905.

Besættelse. Jeg havde en god Ven, som nylig var bleven teologisk Kandidat og færdig til at søge Embede. Ham anbefalede jeg Befolkningen at interessere sig for. Der blev ogsaa sat Møder i Gang for at samle Underskrifter paa en Adresse til Kultusministeriet om at faa ham beskikket; men i det samme kom der en Ansøger fra Fredericia for at se paa Forholdene, og han fortalte, at Ministeriet bestemt havde lovet ham Embedet, og at han derfor maatte beklage dem, som havde skrevet under paa Adressen om en anden. Dette havde til Følge, at Adressen ikke blev indsendt. Mev da Udnævnelsen kom, og det viste sig, at det alligevel ikke blev ham, der fik Embedet, maatte Underskriverne føle sig godt flove over at have stillet Adressen i Bero for hans Skyld.

Der havde været mange Ansøgere, og Norlander fortalte selv, at naar han blev den foretrukne, saa skyldtes det, at han var gaaet til Kongen og havde præsenteret sig som en Ætling af den gamle Officer Norlander, der havde gjort Tjeneste ved Hestegarden, som Kongen (Chr. IX) havde været Chef for, mens han var Prins. Og da Norlander efter sin Udnævnelse var oppe i Ministeriet for at takke, sagde Departementschefen til ham: »Det skal De ikke takke mig for, det var Kongen, der vilde det«. Han sagde ogsaa: »Kongegunst er farlig, og De vil faa mange Misundere!«

De ny Præstefolk kom til Ejstrup en Efteraarsdag ledsaget af en mægtig stor københavnsk Flyttevogn, trukket af 4 stærke Heste. Saa stor en Flyttevogn var ikke før set paa disse Kanter af Landet. Landevejen fra N. Snede til Ejstrup var ret ny og kunde daarlig bære saa tung en Vægt; Læsset kørte da ogsaa fast i Dalen ved Thorlund og undgik med Nød og næppe en Katastrofe. Den nybyggede beskedne Præstebolig blev fyldt med et Udstyr af Møbler som til et københavnsk Overklassehjem. Det vakte Opsigt paa Egnen og gav Folk noget at snakke om. Præstefolkene førte sig standsmæssig, men viste sig iøvrigt elskværdige og aabnede Hjemmet for Selskabelighed saa vel som for opbyggelige Møder, ogsaa Ungdomsmøder. Begyndelsen

var straalende, men som det senere viste sig, ogsaa mere straalende, end det lille Begynderembede kunde holde til.

Det kom til at knibe med Økonomien i de for Præsterne daarlige Aar i Halvfemserne, da Kapitelstaksterne var saa lave, som de aldrig har været før eller siden. Dog ved gode Forbindelser i København og ved Sognebefolkningens traditionsmæssige Velvillighed til at betænke Præstehjemmet med Naturalydelser, naar Lejlighed gaves, klarede den lille Familie sig igennem Vanskelighederne med Anstand.

Forholdet mellem Norlander og mig var venskabeligt; kun een Gang kom der en lille Kurre paa Traaden foraarsaget af Fællesskab om Skolevæsen. De to Sogne udgjorde nemlig een Kommune og skulde være fælles om Skolevæsen ogsaa efter, at de var bleven to Pastorater. Skolekommissionen kom da til at bestaa af tre valgte Medlemmer fra hvert Sogn og to »fødte« Medlemmer, nemlig de to Sognepræster. Den ene af Præsterne skulde være Formand, den anden Næstformand. Jeg blev som den ældste valgt til Formand, og paa mit Forslag vedtoges det, at vi skulde dele os i 2 Hold og hvert Hold med sin Præst holde Eksamen i sit Sogns Skoler. Men dette skete kun een Gang, saa forlangte Ejstruperne, at Formanden skulde lede Eksamerne i samtlige Kommunens Skoler, ligesom jeg før havde gjort. Som Følge deraf holdt Norlander op med at møde ved Eksamen, saa længe jeg var Præst i N. Snede. Efter min Forflyttelse havde han den Tilfredsstillelse at faa Oprejsning og blive valgt til Formand.

Der blev i min Tid i N. Snede By oprettet en Borgerforening, som engang viste mig den Ære at opstille mig som Kandidat ved et Sogneraadsvalg. Valget stod mellem en Vejmand og mig; Vejvæsenet var dengang et Stridens Æble imellem de to Sogne, og da jeg ikke kunde være sagkyndig paa det Omraade, foretrak Flertallet fornuftigvis Vejmanden.

Det skete engang, at jeg for Retfærdigheds Skyld dristede mig til at klage over min Ansættelse til Kommuneskat. Det var i Aaret efter, at jeg havde

afstaaet Halvdelen af Præstegaardsjorden til Fordel for det nyoprettede Ejstrup Sognekald. Min Kommuneskat blev da pludselig sat op til henved det dobbelte, uden at jeg kunde erkende nogen som helst Grund til det. Jeg vidste, at jeg straks var sat lidt højere i Skat end min Formand, og det fandt jeg ikke urimeligt, da min Formand i Aarenes Løb havde faaet Familien forøget, medens jeg først begyndte som Familieforsørger. N. Snede-Ejstrup havde paa den Tid en Repræsentant i Skanderborg Amtsraad, nemlig Gaardejer Laust Holm. Han var Medlem af Skolekommissionen og min gode Ven, og jeg var naturligvis ked af at skulle mødes med ham i Amtsraadet som Skatteklager; men da jeg kunde risikere at blive sat op igen til det dobbelte næste Aar, var der ingen Vej uden om. I Amtsraadet fremførte jeg min Klage for Amtmanden, som derefter gav Ordet til Laust Holm, der forklarede, at ved Bortsalg af Halvdelen af Præstegaardsjorden var min samlede Skat til Kommunen bleven mindre, medens min Indkomstskat var den samme. Dette kunde Kommunen ikke være tjent med; derfor havde man forhøjet min Indkomstskat med et Beløb, som svarede til Skatten af den frasolgte Jord. Dertil bemærkede Amtmanden, at den frasolgte Jord blev jo i Kommunen og Skatten deraf ogsaa, saa Jordsalget kunde ikke begrunde en Forhøjelse af min Indkomstskat. Efter denne Fadæse havde Laust Holm Aandsnærværelse nok til at finde en ny og mere holdbar Begrundelse, idet han simpelthen erklærede, at jeg havde givet for lidt i Forvejen! Dette kan tjene til et morsomt Eksempel paa, hvordan man lagde Skatteligning efter de gamle Skattelove.

Med Kirkegangen var det ikke mere end nogenlunde i N. Snede og heller ikke i Ejstrup og Gludsted. Med Foredragsmøder gik det ikke bedre. Jeg holdt en Vinter nogle Bibellæsninger i Boest og Nortvig Skoler, de blev dog ret godt besøgt. De unge blev indbudt til Møder i Præstegaarden, hvor jeg efter en kort Tale læste op af gode Fortællinger. Ind imellem opvartede min Kone med Kaffe. Disse Møder fik

større og større Tilslutning, til sidst kom der ogsaa unge fra Ejstrup Sogn.

Min Kone ledede Sangen ved Ungdomsmøderne og gjorde ogsaa Forsøg med at indøve flerstemmige Sange. Fra den Lejlighed mindes jeg en ung Pige, som fik en krank Skæbne. Hun var pæn og havde en kraftig Sangstemme; hun var fra et godt Hjem paa N. Snede Mark. Saa kom der en Skræddersvend til Byen og fik Arbejde hos en Mester. Svenden var halt og langtfra pæn. Han strøede om sig med Penge, pralede og fyldte sin Mester med mystiske Historier om Bankforbindelser i Hamborg. Han blev snart Dagens Samtaleemne. Saa hed det sig, at han havde rekvireret en større Udbetaling, derefter at den var afsendt, og til sidst at den kunde ventes hver Dag. Det blev jo længere jo mere spændende og lød utroligt, men Skræddermesteren bekræftede det. Imidlertid gik den omtalte unge Pige hen og forelskede sig med Hud og Haar i den forheksede Eventyrprins. De blev ringforlovede, og jeg skulde lyse for dem. Skræddersvenden fik af mig Oplysning om, hvilke Papirer der skulde foreligge før Bryllup, og en Dag kom han med Papirerne og forærede mig 10 Kr., formentlig som Bryllupsoffer. Imidlertid viste det sig, at Attesten fra Forsørgelseskommunen var mangelfuld. Attesten var fra Horsens Byraad og manglede Paategning om, at Svenden ikke skyldte Kommunen noget. Da en Præst i Følge dagældende Lov var pligtig til selv at betale, hvad en Mand skyldte sin Forsørgelseskommune i Tilfætde af, at Præsten viede ham uden at skaffe sig behørig Attest paa dette Punkt, maatte jeg nødvendigvis have Klarhed desangaaende. Jeg skrev derfor til Horsens om en »ren« Attest, men fik til Svar, at en saadan kunde ikke skaffes, hvorefter Bryllupet blev stillet i Bero. Under Sagens Forløb var jeg mere og mere kommen til Vished om, at Manden var en Plattenslager, og en skønne Dag gik jeg ud til Pigens Hjem for at tale med hendes Forældre. Jeg traf Manden alene i Stuen og mente, at han var alene hjemme. Vi gav os straks i Lag med Spørgsmaalet, jeg fremsatte mine Be-

tænkeligheder, som jeg fik Medhold i, og raadede til at give Fyren Løbepas. Men inden vi sluttede Forhandlingerne, blev Døren fra Køkkenet revet op, og ind styrtede Pigen i vild Ophidselse og skammede os ud for, saadan som vi sad og bagtalte hendes Kæreste. Dette kunde jeg naturligvis ikke tie til. Jeg rejste mig og lod hende vide, at det var hendes Far og hendes Præst, hun behandlede paa denne Maade, fordi hendes Velfærd laa os paa Sinde, og vi vilde forebygge, at hun blev ulykkelig. Men havde hun større Tiltro til den fremmede end til os, saa maatte hun selv tage Følgerne og bære Ansvaret for sine Skridt. Dermed endte mit Besøg.

Ikke længe efter spurgtes det, at Pigen havde forladt Hjemmet og var draget bort med sin Fæstemand. Siden læste jeg i »Flensborg Avis« en lille Nyhed om et mærkeligt Par, der flakkede omkring og overnattede paa Kroer i Sønderjylland. Det sidste, jeg hørte om dem, var, at den farende Svend kom ulykkelig af Dage under en Sporvogn i København, og at hans Pige vendte tilbage til Hjemegnen med en lille Dreng.

Det aandelige Liv i N. Snede rørte sig ikke blot indenfor Folkekirken, men ogsaa udenfor. Baptisterne havde en Kirke i Sognet og en lille privat Skole i Ejstrup. Deres Kirke saa ud som et almindeligt hvidkalket Stuehus Deres Samfund var ogsaa kun lille. Jeg havde den Glæde at medvirke til, at en Baptistfamilie vendte tilbage til Folkekirken med en Flok udøbte Børn, som jeg døbte ved en Højtidelighed i Kirken. Der fandtes ogsaa Adventistfamilier, men deres bedste Tid var forbi. Indenfor Folkekirken var det aandelige Liv overvejende præget af Indremission og gammel Kirkelighed. De fleste Missionsmøder holdtes i N. Snede Missionshus, men der holdtes vedblivende mange Møder ogsaa omkring i Hjemmene. Eet stort aarligt Sommermøde med Basar blev holdt hos Gaardejer Ole Poulsen i Kejlstrup. Her kom Mænd som Provst Koch[1]) i Herning og Pastor Tram[2]) i Gesten og førte Ordet.

[1]) Peter Gabriel Koch (1858—1922), Sognepræst og Provst i Herning, blev Biskop i Ribe 1901.

[2]) Otto Gerhard Tram, f. 57, forflyttet fra Gesten til Ubby 1897.

Et andet stort aarligt Missionsmøde holdtes i den sydøstlige Del af Sognet hos Gaardejer Lars Nygaard paa Engebjerg, den Gang Ejer af Danmarks Kongepræmiehingst. Her saavel som i Kejlstrup blev Møderne holdt uden for Gaarden i Læ af denne, og Taleren stod oppe i en Vogn og støttede sig ved Agestolen. Lars Nygaard kunde ikke saaledes som Ole Poulsen selv føre Ordet, men han var lige saa fuldt som denne Veteran i Indremission. Han erklærede sig for at være det første Guds Barn i N. Snede Sogn; det var ikke noget, han pralede med, det var et Faktum, han meddelte i Overensstemmelse med Indremissions dagældende stærk methodistisk prægede Dogmatik og Levelære. Det aarlige Møde paa Engebjerggaard holdtes straks efter Høst og var nærmest en indremissionsk Høstfest. Her talte Mænd som Provst Olivarius[1]) fra Mors (tidligere Præst i Hjortsvang) og Blauenfeldt[2]), Tamdrup, een af Vilhelm Becks Kapellaner. Jeg mindes ogsaa fra et Møde paa Engebjerg en nyomvendt Præst, der var Kapellan hos Pastor Jessen[3]) i Grønbæk. Han havde til Tekst Simon Peters Fiskedræt, som han behandlede paa en ejendommelig Maade. Hans Tema var: far ud paa Dybet. Efter at have afvist den Tanke, at Dybet skulde være et Billede paa Guds Kærlighedsdyb, fastslog han, at Dybet var et Billede paa Syndedybet. Det var der, Fiskeriet skulde foregaa. Og hvem ligger saa derude i Syndedybet? spurgte han med Patos, idet han gjorde en oratorisk Pause, for at Tilhørerne kunde berede sig paa Svaret og tænke over Spørgsmaalet, hvem det vel kunde være. Saa kom det som et pludseligt Lyn med et vældigt Nedslag i Følge: »Din Mor!« Jeg for mit Vedkommende fandt aldeles ingen Grund til at ængstes for m i n Mor; hun døde, mens jeg var Barn, og hun var i Guds Varetægt. Derimod kom jeg til

---

[1]) Frederik Theodor de Fine Olivarius (1843—1902), Sognepræst i Linnerup-Hammer 1877—85, i Solbjerg paa Mors 1885—1902 Provst.

[2]) Henrik Louis Blauenfeldt, f. 59, cand. 85, Sognepræst i Tamdrup 96.

[3]) P. C. U. S. K. Jessen, f. 1856, Sognepræst i Grønbæk 1885—1907.

at tænke paa Talerens Mor, som blev fremmanet paa denne Maade af sin Søn for at faa anvist sin rette Plads. Men Taleren gav ikke Tid til længere Eftertanke, han gik hurtig videre og nævnede »din Far«, »din Søster«, »din Bror«, og jo videre han gik, des mere udløste Spændingen sig i et almindeligt Skibbrud, som hele Forsamlingen kunde være med til. Men saa kom der en ny Overraskelse. Nede paa Bunden af Syndedybet sad Djævelen og kastede sine Fiskesnører op i Luften for paa denne forbavsende Maade at fange Lysets Børn og trække dem ned til sig. Som tredje og sidste Nummer oprulledes et ikke mindre barokt Billede. Der var »nogle grundtvigske Præster«, som sad inde paa Strandbredden og fløjtede ad Fiskene for at faa dem op; og der kom ogsaa Overfladefisk og lyttede til Fløjtetonerne en lille Tid, men saa vandrede de igen ud i Dybet, og de store Bundfisk lod sig aldrig bevæge af Fløjtetonerne.

Det var Temaet i Prædikenen, og Prædikenen gjorde Lykke. Der gik straks stort Ry af den »ny Kraft«, som var tilgaaet Indremissionen. — Under Mødet stod jeg som Tilhører ude i Yderkredsen, og da de grundtvigske Præster kom paa Tale, rettedes de omstaaendes Øjne mod mig med et betydningsfuldt Kast, som om de vilde sige: »Her er noget til dig, lille Far!«

Efter Møder paa Engebjerg plejede jeg gærne at opholde mig lidt i Hjemmet sammen med Talerne, men da min Hustru denne Gang ikke var rask og holdt sig hjemme, og jeg selv var forstemt, bad jeg Lars Nygaard have mig undskyldt og vandrede hjemad. Til den paafølgende Søndag skulde jeg prædike over et Evangelium, som førte mig ind paa en Omtale af den Slags Forkyndelse, som jeg havde været ude for ved Mødet paa Engebjerg, og jeg tillod mig da, at sætte saadan Forkyndelse paa Plads sammen med »Farisæernes Surdejg«. Lars Nygaard var i Kirke og kom efter Tjenesten hen til mig og erklærede, at han langtfra billigede den ny Krafts Præstationer; »han vilde jo køre os alle i en Pisk«, ytrede han; »men« — tilføjede han — »sparkede han til grundtvigske Præster, saa har De i Dag sparket igen og det med

jærnbeslaaede Træsko!« Det fandt jeg rigtig godt og sandt sagt.

Der var i det udstrakte Pastorat ikke saa faa gamle og syge Mennesker, som gerne vilde se Præsten hos sig, men da jeg hverken havde Hestekøretøj eller Cykle, blev det til alt for lidt med at komme omkring paa Sygebesøg, som ellers var den mest taknemmelige Del af Præstegerningen. Til Hjemmealtergang eller — som det ogsaa kaldtes — Berettelse blev der dog altid sendt Vogn efter mig, naar det da ikke gjaldt den nærmeste Omegn indenfor en Fjerdingvej. Jeg har haft megen Glæde, ja, jeg kan sige megen Velsignelse af at holde Hjemmealtergang ved en Sygeseng; dog een Gang kom jeg til at vende tilbage med uforrettet Sag. Det skete ved Begyndelsen af min Præstetid i N. Snede. Jeg blev hentet til en Gaard i Thorlund, midtvejs mellem N. Snede og Ejstrup, hvor jeg skulde berette en gammel Mand, som laa til Sengs og var meget sløj. Jeg begyndte som sædvanlig med at holde en lille Skriftetale, men blev afbrudt flere Gange med Modforestillinger af den syge, som laa med bortvendt Ansigt og kun vendte Ansigtet imod mig for at gøre Indvendinger. Det kom efterhaanden til et Ordskifte imellem os, som førte til, at jeg erklærede, at hvis han ikke ønskede at nyde Nadveren, skulde han ikke gøre det for min Skyld. Han havde nemlig bl. a. udtalt sig med, at Nadveren var noget, man plejede at hente Præsten til at forrette i Sygdomstilfælde. Da jeg som Følge deraf henstillede til ham selv at bestemme, om vi skulde gaa videre eller ikke, svarede han nok saa koldsindig: »Skal vi saa ikke lade det være!« Hans Kone var til Stede og hørte paa os, men sagde ikke noget. Jeg maatte formode, at det var paa hendes Anmodning, jeg var bleven hentet, og at Resultatet ikke kom hende helt uventet; men ingen af os kunde være tilfreds med det, og jeg lovede i mit stille Sind, at jeg aldrig mere skulde gaa fra en Hjemmeberettelse uden at lempe Talen saadan, at jeg fik mit Ærinde ordentlig forrettet. Der kom ogsaa snart en Lejlighed til at føre dette Fortsæt ud i Livet. Jeg blev nemlig kort efter hentet ud til en anden

gammel Mand under lignende Omstændigheder. Han afbrød mig ligeledes i min Tale, idet han vilde retfærdiggøre sig og sagde: »Da ved jeg dog, at jeg har gjort Krigstjeneste i 15 Aar!« Hans Kone var til Stede og røbede med et stærkt Aandedræt, at hun var lige ved at tabe Vejret. Men jeg kunde tage det med Fatning og svare: »Det er sandelig al Ære værd og mere end de fleste har gjort, og hvis det var det, vor Herre havde sagt, vi skulde gøre for at blive frelst, saa behøvede De ikke at være bange for at gaa fortabt; men vor Herre har jo sagt noget andet«. Manden døde kort efter, og hans Kone fortalte, at den Hjemmealtergang havde været ham til den største Velsignelse. Siden har jeg haft mange Eksempler paa Nadverens undergørende Virkning som Rejsemaaltid til den sidste store Rejse.

Der blev i min Tid i N. Snede stiftet en Tyendespareforening og en Plejehjemsforening. De blev stiftet omtrent samtidig ved Møder i Snede Skole. Spareforeningen blev stiftet paa Foranledning af Plesner fra Brande, Plejehjemsforeningen paa Foranledning af Pastor Petersen fra Hjortsvang. Jeg kom med i begge Foreninger, i Spareforeningen som Formand, i Plejeforeningen som Tilsynsværge. Fra min Formands Tid bestod der en Sygekasse, som jeg blev bidragydende Medlem af, medens Doktor Johannsen var Formand.

N. Snede By har fra gammel Tid været et ret betydeligt Bedested ved Hovedvejen Nord—Syd gennem Jylland[1]). I Chr. IV.s Tid blev Byen en Hovedstation for den kørende Post. I Begyndelsen af Halvfemserne havde N. Snede Posthus 3 kørende Poster, een til Horsens om Aftenen og tilbage igen næste Morgen, een til Rask Mølle om Morgenen og tilbage igen om Aftenen og een til Ikast St. om Eftermiddagen et Par Timer efter Ankomst derfra. Posten blev bragt 2 Gange om Dagen, det var et enestaaende postalt Privilegium for en Landsby 4 Mil fra nærmeste Købstad. Derimod havde N. Snede ikke megen Fornøjelse af de to ny smalsporede Baner, som blev anlagt i samme

[1]) Se Chr. Heilskov: Nørre Snede Kro. Aa. St. Aarb. 1939, S. 1—16.

Tidsrum med Endestationer i Tørring og Bryrup. Til Belysning af Byens Erhvervsliv kan opgives: Som Embeds- og Bestillingsmænd: 1 Postmester, 5 Postbude, 2 Postkontrahenter: 1 Doktor, 1 Præst, 1 Kirkebylærer, 1 Mejerist. Som Købmænd: 2 Kolonialhandlere, 1 Manufakturhandler, 1 Modehandlerinde. Som Haandværkere: 1 Smed, 1 Maler, 1 Bager, 1 Snedker, 1 Rebslager, 1 Bødker, 1 Urmager, 1 Skomager, 2 Skræddere, 1 Træskomand. Som Landbrugere: 3 Gaardmænd, en Kromand, som ogsaa var Gaardmand, 1 Beværter paa et Landbohjem og en Møller.

Præstegaarden i N. Snede var ret ny, opført efter Brand 11. Septbr. 1866, og derefter behæftet med et Byggelaan at afbetale i 27 Aar. Laanet blev udbetalt af mig efter et Par Aars Forløb. Om Branden blev der fortalt, at den opstod i et Pigeværelse paa Loftet og skyldtes et tændt Lys, som stak Ild i et Vinduesgardin. Men det, som særlig gjorde Branden uforglemmelig, var, at den fandt Sted samtidig med, at Krogaarden brændte. Dér var Byens Folk netop ilet til for at redde, hvad reddes kunde, da det pludselig lød fra Mand til Mand: »Det brænder i Præstegaarden!« Herover opstod der Panik, saa Bymændene skyndte sig hjem hver til sit af Skræk for, at der var en Pyroman paa Spil, som det gjaldt om at forsvare sig imod. Som Følge deraf blev der kun lidt reddet, navnlig i Præstegaarden, hvor bl. a. Arkivet og de gamle Kirkebøger gik op i Luer. Efter Branden blev Gaarden genopbygget af nyt Materiale, saaledes som den staar endnu med tegltækket Stuehus og to Udhuse under Straatag, svarende til en Avling paa 50 Tdr. Land. Da jeg kom til Embedet, var Avligen bortforpagtet til 2 Nabogaardmænd, som skiftedes til at besørge Præstens Kørsel mod Betaling af 1 Kr. pr. løbende Mil. Ved Forpagtningens Ophør et Par Aar efter blev Halvdelen af Præstegaardsjorden solgt og Resten bortforpagtet til et Par unge nygifte Folk, som fik indrettet Forpagterbolig i den nordre Ende af Vesterhuset. Det var dengang en daarlig Tid for Landbruget. Præster, som selv drev Avlingen, satte Penge til ved det, og Forpagtningsafgiften gik stadig

nedad sammen med Kornpriserne. Da Præsteembederne hovedsagelig lønnedes med Præstejorden og Præstetienden efter Kapitelstakst, kom det til at knibe økonomisk for mange Præster, særlig i de midtjydske Hedeegne. Dertil kom for Nybegyndere, at Indtægten af det første Aar i Embedet skulde deles med Formanden, og da Tienden og Forpagtningsafgiften betaltes bagud, var den største Del deraf ofte Formandens. Eftermanden skulde indkassere Lønnen og sende Størsteparten til Formanden. Præsteembederne var selvejende og selvpensionerende. De afskedigede Præster og deres Enker skulde have deres Pension af deres sidste Embede. Der gaves Tilfælde, hvor et Præsteembede var belastet med 2 Formandspensioner og desuden 1 Enkepension; i saadanne Tilfælde maatte Staten dog træde hjælpende til for at faa Embedet besat. I N. Snede hvilede der en Enkepension paa Embedet; jeg var den fjerde Præst, som overtog den og efterlod den til Efterfølgeren. Jeg havde en Studiegæld, som jeg ikke fik afdraget i min Kapellantid og heller ikke, mens jeg var Præst i N. Snede. Tværtimod steg Gælden til det dobbelte, saa jeg trængte snart til »Befordring«. Dog blev det først til Alvor med at søge andet Embede efter 7 Aars Tjeneste i N. Snede. Jeg husker ikke, hvor mange eller hvilke Embeder jeg søgte, da jeg i Begyndelsen af Aaret 1901 en Morgen blev taget paa Sengen af Postmester Hansen, der styrtede ind og raabte: »Til Lykke, den Vadum-Præst!« Der var ingen Radio dengang til at rundkaste de officielle Nyheder, disse kom først i Dagbladene gennem Postvæsenet, og Postmesteren var derfor i Stand til som den første at lykønske mig med Udnævnelsen til Sognepræst i Vadum nord for Limfjorden. Jeg havde nok været i Vendsyssel og set Egnen omkring Hjørring, men Vadum havde jeg aldrig set. Nu maatte jeg naturligvis snarest mulig op og gøre mig bekendt med det. Der havde staaet i Embedsopslaget om Vadum Præstegaard, at Stuehuset var gammelt og brøstfældigt, men afgav en bekvem og hyggelig Bolig. Det fik jeg bekræftet ved Selvsyn. Det viste sig, at Huset stod

ubeboet og ganske tomt, saa for den Sags Skyld kunde jeg godt have flyttet min Familie og hele mit Indbo med mig straks; men der var det ved en Præsts Forflyttelse, at Præstegaarden stod for hans Regning og Risiko et helt Aar efter Forflyttelsen med Forpligtelse til at tage imod Vakancepræsterne og efter dem den ny kaldede Præst og yde ham 2 Værelser til Ophold med Kost og Logi samt Lys, Varme og Vask med Betjening. Dette medførte, at jeg maatte efterlade min Familie i N. Snede, indtil min Eftermand vilde overtage Præstegaarden. Saa maatte jeg se til den Tid at faa en mindelig Overenskomst i Stand med ham saa vel som med min Formand i Vadum. Der var ikke ved min Afsked fra Ejstrup og Gludsted bleven holdt noget Afskedsmøde for mig, og saadant blev heller ikke holdt ved min Afsked fra N. Snede. Men af en Komité fra Beboere i Sognet fik min Hustru og jeg overrakt 2 meget smukke trearmede Lysestager af drevet Sølv, og fra de unge fik vi et nydeligt Konsolur, tidligere havde vi faaet et Nøddetræs Bogskab og et Sølvtøjsskab. Fra Kommunens Lærere fik jeg et Tobaksbord af Moseeg med tilhørende Cigarstel af Kobber. Fra Indremissionen var ingen med i disse Afskedsgaver; fra den Side havde man udtømt sin Gavmildhed tidligere som »Samfundets Venner«.

Jeg naaede ikke, før jeg forflyttedes fra N. Snede, at se den Tanke virkeliggjort, som jeg havde arbejdet med, at faa rejst et Mindesmærke for Krigsbegivenheden i N. Snede den 9. Juni 1849. Det skulde være sket til Mindefesten i 1899, men blev ikke naaet. Ved Festen omtalte jeg Sagen til Pastor Johannes Clausen, som selv havde rejst flere Mindestene i Vonsild Præstegaards Have. Jeg førte ham ud til en stor Kampesten, der sad i Kirkegaardsdiget mod Præstegaardshaven. Og Pastor Clausen bestyrkede mig i, at den nok kunde bruges, og opmuntrede mig til at faa Tanken realiseret. Efter Festen kom der i Horsens Venstreblad et Interview, hvori Pastor Clausen berettede om, at han havde givet mig Idéen til en Mindesten, og paa en Spadseretur i Haven langs med

Kirkegaardsdiget havde han opdaget en stor Sten i Diget og sagt til mig: »Her har vi jo Stenen!« Dette Stykke Journalistik vil maaske engang blive gjort gældende som et Aktstykke for Historien om Mindestenen i N. Snede, og saa vil det samtidig kunne tjene som Eksempel paa, hvordan en troværdig samtidigs Beretning dog kan give vildledende Besked. For Resten har jeg i et Turisthefte set Mindestenens Historie fortalt paa en Maade, som lader forstaa, at Doktor Johannsen og Postmester Hansen har besørget Stenen rejst, og jeg har forfattet Indskriften.

Stenen blev afsløret som Mindesten den 9. Juni 1901 ved en lille Højtidelighed, hvor jeg holdt Afsløringstalen og overgav Mindesmærket i Sogneraadets Varetægt, som paa Sogneraadets Vegne blev tilsagt og tilsikret af Mads Madsen i Bjørnskov. Stenen blev rejst ved Vejkrydset i N. Snede By paa en Plads, som blev skænket af Forsamlingshusets Bestyrelse. Stenen selv er skænket af pens. Lærer P. S. Jørgensen paa N. Snede Kirkeejeres Vegne. Den er af et Forspand paa 4 Vognmandsheste ad den gamle Hulvej fra Præstegaarden slæbt op til Pladsen. En Stenhugger fra Vejle har udført Inskriptionen paa Stenen, der taler og siger:

»Den 9. Juni 1849.
I Aftes kom den jydske Post
med Nyt fra Nørre Snede.
I Regn og Sol, i Tø og Frost
det Minde skal jeg frede«.

Stenens Befordring til Pladsen betaltes med 20 Kr. Inskriptionen 80 Kr. Rejsningen paa Stenunderlag 15 Kr. Omkostningerne blev til Dels dækket af et Overskud fra Mindefesten i 1899, og hvad der manglede blev ydet af Deltagerne ved Afsløringsfesten.

Desværre melder Historien, at trods Sogneraadets Løfte om Beskyttelse findes Mindestenen nu ikke mere paa sin oprindelige Plads ved Vejkrydset, hvor der i Stedet er installeret en mere samfundsnyttig Fremtoning i Skikkelse af en Benzintank! Til Efterretning for Turister tjener, at den skal være at finde i et Anlæg syd og øst for Byen.

Historisk Samfund i 1943.

Øm Kloster. I Løbet af Foraaret blev Indhegningen af Kirkens Østparti afsluttet. Mod Nord og Øst blev der plantet Popler, og i Skellet mod Købmand Petersens Have blev der sat et højt Hegn af Granstammer. Hermed er Udgravningsarbejdet paa Kirketomten ført til Ende. Men endnu færre Gæster end i 1942 fandt Vej til Øm. Cyclisternes Antal svandt ind, og meget faa Fodgængere kunde faa sig selv til at gaa de smukke Ture fra Alken eller Ry Stationer.

I denne fortvivlede Situation har dog ikke alle vendt Øm Kloster Ryggen. Undervisningsministeriet har bevilget et Bidrag paa 500 Kr., og en Ven af Udgravningsarbejdet har skænket den samme Sum. Rye Kommunes aarlige Bidrag 50 Kr. medregnet har vi altsaa modtaget 1050 Kr., som jeg herved paa Samfundets Vegne takker hjærteligst for.

Sommermødet fandt Sted Søndag d. 27. August i Gylling. Under Formandens Sygdom havde Bibliotekar Dr. phil. v. Holstein-Rathlou taget Initiativet, og Museumsforstander Thorvald Madsen i Odder ledede Mødet, der fik stor Tilslutning, navnlig fra Hads Herred; men der var ogsaa Deltagere fra Aarhus.

Dr. Didriksen, Gylling, Egnens Arkæolog, holdt Foredrag om det store Fund, der i Sommerens Løb var bleven fremdraget i Smederup Mose i Samarbejde mellem Nationalmuseet og Odder Museum. Efter en fyldig Indledning gennemgik Doktoren Fundet, som var udstillet i Salen. Det omfatter ca. 250 større og mindre Bronceringe, der blev nedlagt i Mosen i den ældre keltiske Jærnalder (ca. 400—200 f. Kr.). I Falling Mose og i Sattrup Mose ved Østbirk er der tidligere fremdraget lignende store Ringfund fra samme Tid. Fundet vakte stor Beundring blandt Tilhørerne. Pastor Nielsen ledede en Rundtur i Byen og gennemgik derefter Kirken. Der var en udmærket Stemning fra først til sidst blandt de ca. 250 Deltagere, hvoraf adskillige meldte sig ind i Samfundet.

Aarbogen udkom d. 24. November; det viste sig at være praktisk at sende den ud om Efteraaret i Stedet for om Sommeren, naar en Del af Medlemmerne er bortrejst og adskillige Aarbøger returneres.

Generalforsamlingen fandt Sted d. 10. December 1943 Kl. 15 i Aarhus Folkebibliotek. Der var mødt over 50 Medlemmer. Overretssagfører Frank Wilde blev valgt til Dirigent.

Efter at Formanden havde aflagt Beretning for Aaret 1942[1]), udtalte Lærer Kjeld Hansen bl. a., at han ikke fandt Aarbogen underholdende nok, og ønskede, at den skulde være mere populær, end den er, og optage mere Stof af almen Interesse. Endvidere beklagede han sig over, at der ikke blev holdt mange flere Møder og ankede over, at Samfundet ikke havde Repræsentanter rundt om i de to Amter. Formanden gjorde opmærksom paa Lovenes Formaalsparagraf, der fordrer, at Samfundet skal udgive en Aarbog med lokalhistorisk Indhold og pegede paa de meget bitre Erfaringer Samfundet havde gjort ved Afholdelsen af Møder om Vinteren, naar der kom meget faa Tilhørere til fremragende Foredragsholdere; da der derimod var stor Tilslutning til og Interesse for vore aarlige Sommerudflugter, anvendte vi de Penge, der var tilovers, naar de faste aarlige Udgifter var afholdt, til dem. Men nu, da der ikke kan afholdes Udflugter, kan vi jo godt prøve, om der kan samles Deltagere til Vinterforedrag. Gennemgangen af Regnskabet viste, at praktisk talt hele Medlemsbidraget gik til Aarbogen. Fire Medlemmer af Bestyrelsen: Kaptajn Beyer, Bibliotekar Haugsted, Bibliotekar, Dr. phil. v. Holstein Rathlou og Direktør Randa afgik efter Tur; der indkom fra en Kreds af Medlemmer et Forslag med Navnene: Aktuar Blichfeldt-Petersen, Professor Dr. phil. Bøggild-Andersen, Bibliotekar Haugsted og Lektor Lauge Jørgensen. Desuden blev Forfatteren Aug. F. Schmidt, Lærer Kjeld Hansen og Adjunkt Kolstrup foreslaaet. Efter at Bibliotekar Haugsted var genvalgt med Akklamation, og Kaptajn Beyer og Direktør Randa havde udtalt, at de ikke ønskede Genvalg, blev der foretaget skriftlig Afstemning, som gav til Resultat, at Blichfeldt-Petersen, Bøggild-Andersen og Lauge Jørgensen var valgt. Aug. F. Schmidt og Kjeld Hansen blev valgt til Suppleanter. Overretssagfører C. J. T. Thomsen blev genvalgt til Revisor. Efter at Bibliotekar Haugsted havde takket de afgaaede Bestyrelsesmedlemmer for deres Arbejde og deres Interesse for Samfundets Virksomhed, blev Generalforsamlingen hævet. Senere konstituerede Bestyrelsen sig: Haugsted Formand, Bøggild-Andersen Næstformand, Lauge Jørgensen Kasserer og Blichfeldt-Petersen Sekretær, Lektor J. Clausen, Overretssagfører Holtet, Skanderborg, Museumsbestyrer Th. Madsen, Odder, Gaardejer Povl Povlsen, Tinning og Redaktør Østergaard, Brabrand.

Redaktionsudvalget: Blichfeldt-Petersen, Bøggild-Andersen, J. Clausen, E. Haugsted, Formand, Lauge Jørgensen.

Udvalget for Øm Kloster: Haugsted, Formand, Holtet og Lauge Jørgensen.

Samfundet har modtaget de sædvanlige aarlige Tilskud[2]). Bestyrelsen bringer hermed sin bedste Tak for disse Gaver.

---

[1]) Se Aarbog 1943, S. 154—156.
[2]) Se Regnskabet Side 147.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Uddrag af Regnskab 1943.

Indtægt.		Kr.	Øre
Kassebeholdning 1/1 1943		1389	97
Medlemsbidrag og Salg af Aarbog 1943		4092	00
Salg af ældre Aarbøger m. m.		127	58
Tilskud:			
Fra Staten	155,00		
- Aarhus Amt	100,00		
- Skanderborg Amt	100,00		
- Aarhus Kommune	50,00		
- Horsens Kommune	25.00		
- Silkeborg Kommune	40,00		
- Skanderb. Kommune	25,00		
- Arbejdersparekassen	200,00		
- Spare- og Laanekassen	200,00		
- Landbosparekassen	100,00		
		995	00
Renter		35	66
		6640	21

Udgift.		Kr.	Øre
Aarbogen:			
Honorarer	640,00		
Trykning og Clichéer	3172,70		
		3812	70
Sommermøde i Gylling		136	40
Fællesforening (Kontingent)		68	95
Administration		556	99
Kassebeholdning 1/1 overført til Øm Kloster		1389	97
Kassebeholdning 31/12 1943		675	20
		6640	21

INDHOLDSFORTEGNELSE

A. Blichfeldt-Petersen og C. J. T. Thomsen: Ole Rømers Herkomst og hans Barndomsaar i Aarhus 1
Poul Rasmussen: Af Lystrup Bys ældste Landbohistorie .. 14
A. Blichfeldt-Petersen og C. J. T. Thomsen: Raadmand Clemen Jensen Smagbier og hans Efterkommere (Sluttet)..... 22
Georg Hansen: Skoleholderen i det 18. Aarhundrede. En Tidstype..... 66
Thorvald Madsen: Da Englænderne var i Norsminde og Saksild 1808 88
Otto Norn: Bygmestrene Peder Svane Quist og Johan Jørgen Høffner 94
Vilhelm Bruhn: Minder fra Aarhus først i 1860erne..... 105
I. Karstoft. I Nørre Snede for 50 Aar siden 116
Historisk Samfund i 1943 145
Regnskab 147

Ved Henvendelse til Odensegade 2. Aarhus,
kan vore Medlemmer købe

Ejler Haugsted:

Udgravningerne paa Bispetorvet i Aarhus.
1923. 1 Kr.

Udgravningerne Nord for Domkirken i Aarhus.
1927. 1 Kr.

Karmeliterklostret i Aarhus.
1929. 1 Kr.

Oldsagssamlingens Tilvækst 1932—34.
(Aarhus Museum). 1935. 1 Kr.

Øm Kloster 1941.
50 Øre.

I Boghandelen kan købes:

Ejler Haugsted:

Aarhusegnens historiske Minder.
1925. (Haase og Søn). 1 Kr.

Benediktinernes Kirke i Venge.
1937 (Ejnar Munksgaard). 1 Kr. 50 Øre.

HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

har i 1908—44 udgivet 37 Aarbøger og Register og Indholdsfortegnelse til Aarbøgerne 1908—38.

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Samfundets Formand, Bibliotekar Ejler Haugsted, Odensegade 2, Telefon 1322, købe Aarbøgerne 1922—43 for 43 Kr. tilsammen (enkelte ældre Aarbøger 3 Kr.).

Medlemsbidraget er 4 Kr. aarlig.

Medlemmer af de andre historiske Samfund under »Dansk historisk Fællesforening« kan subskribere paa Aarhus Stifts Aarbøger for nedsat Pris, 3 Kr. aarlig, og vort Samfunds Medlemmer kan subskribere paa de andre Aarbøger for nedsat Pris og kan erhverve »Fortid og Nutid«, Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift, for halv Pris, 3 Kr. om Aaret.